

Årsbok 2006

Föreningen Svedala-Barabygden

Årsbok 2006
Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Marine Jensdatters sigill.

Läs mer om detta i Anders Ohlssons artikel ”Borgar, gods och frälse i backlandet”.

Bilder på bokens baksida:

Överst, Bara och Svedala gamla kommunvapen

före sammanslagningen 1977 och därunder

Svedala nuvarande kommunvapen.

© 2006 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Bo Sahlée, Kjell Bergman,

JanAnders Persson och Mats Olsson.

Grafisk formgivning: Mats Olsson

Tryckeri:

Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund.

ISSN 1653-0454

ISBN 91-975638-2-X

INNEHÅLL

Aggarps kvarn fyller 110 år

Bo Sahlée 5

Borgar, gods och frälse i backlandet

Anders Ohlsson 8

Mina minnen från Klågerups gård

Hanna Bengtsson 46

Kyrkogatan 11 – En kort historik

JanAnders Persson..... 62

Järnvägarna i Svedala

Ulf Diehl 75

Prästaskogen

Per Blomberg / Svedala Naturvårdsförening. 87

Brottarna i Klågerup

Lennart Börnfors 97

Pionjärer i Svedalas musikliv

Kjell Bergman 104

I tidningen för 50 år sedan – 1956

Bo Sahlée 111

Bilder från arkiven

Mats Olsson 121

FÖRORD

Ett nytt år och en ny årsbok – den tredje från vår förening och samtidigt den femte hembygdsboken vi ger ut på fyra år. De tidigare böckerna har mottagits väl av sina läsare och vi hoppas nu att även denna nya årsbok skall ge trevlig läsning och en bättre kunskap om bygden vi bor och lever i – dagens Svedala kommun.

Alla samhällen förändras. Ibland sker dessa förändringar snabbt och påtagligt, t.ex. genom att byggnader rivs och nya byggs, men oftast sker det gradvis genom att detaljer byts ut eller renoveras och marken får ändrad användning. Det gäller att i en årsbok av denna typ kunna presentera ett väl avvägt innehåll av vad som sker i vår kommun. Samtidigt försöker vi att planera på flera års sikt, för att efter hand ge våra läsare en tydligare bild av Svedala kommun och dess förändringar över tiden.

Vi tar gärna emot ytterligare bilder från kommunen till vårt bildarkiv och då också med möjlighet att publiceras i en kommande årsbok. Vill ni förmedla kunskap om något som kan bli en artikel i en kommande bok, eller kanske skriva en artikel till oss, så hör gärna av er.

Inslag i år är bl.a. en artikel om tre borgar och deras betydelse för bygden, en ny beskrivning av ett naturavsnitt i kommunen, en by och dess utveckling, hur järnvägarna kom till Svedala, musik i kommunen, en artikel kring vad som fanns i tidningarna för 50 år sedan och naturligtvis ett bildavsnitt.

Redaktionskommitté för årsboken: Kjell Bergman, Mats Olsson, Jan-Anders Persson och Bo Sahlée. Även i år är det Mats Olsson som, förutom att han tagit fram de flesta bilderna, svarat för det mesta arbetet kring att sätta samman boken.

Ett stort tack till de författare som hjälpt oss att förverkliga denna bok.

För Föreningen Svedala-Barabygden

Bo Sahlée
ordförande

AGGARPS KVARN FYLLER 110 ÅR

Av Bo Sahlée

Aggarps kvarn , den kvarn av typ holländare som vi dag känner som ett ”landmärke” när man nalkas Svedala från Trelleborgshället, är i år 110 år.

1871 flyttade mjölnaren Per Andersson med hustru till Aggarp nr 1 och blev kvarnägare. Den kvarn som då fanns här var en stubbamölla. Efterhand ökade

På denna bild gissar vi att det är Per Andersson som sitter på kuskbocken medan hustrun Ingar står bredvid och sonen Axel Persson står uppe på segelbanan.

verksamheten så mycket att denna kvarn inte räckte till. Stubbamöllan revs och en holländare byggdes istället. År 1896 var den färdig och det är denna kvarn som fortfarande finns kvar.

Efter Per Anderssons död 1906 blev hustrun ägare och sonen Axel Persson tog över driften. Axel fortsatte verksamheten till 1951, tidvis med sonen Hildings hjälp. År 1965 skänkte Axel Perssons barn Hilding och Dagny kvarnen till Svedala köping. Senare samma år gav kommunfullmäktige Svedala Rödakorskår nyttjanderätt till kvarnen. Rödakorskåren genomförde sedan en omfattande renovering av den delvis förfallna kvarnen. Återinvigningen ägde rum 1971.

Efter syskonen Persson bortgång blev fastigheten i övrigt, bostadshus och uthus, till salu. Svedala kommun köpte fastigheten för att kunna bevara en hel kvarnmiljö. Boningshus och uthus renoverades och hösten 1991 var allt färdigt. På mölledagen i juli 1992 öppnades kvarn och hus för första gången för allmänheten. Föreningen Svedala-Barabygden svarade för arrangemanget.

Här sitter förmodligen gamla möllarparet Per och Ingar Andersson medan sonen Axel Persson står längst till vänster och sonsonen Hilding däremellan. Fotot måste vara från före 1906 då Per Andersson dog.

År 1994 och 1995 gjordes en genomgripande renovering av kvarnen i regi av Svedala kommun. År 1996 fick också kvarnen segel och kunde förevisas i fullgott skick.

Underhåll är viktigt och efter ca 10 i väder och vind var det år 2005 på nytt dags att byta ut delar av vingarna. Genom ett avtal mellan Svedala kommun och Föreningen Svedala- Barabygden har föreningen från år 2006 tagit på sig ett större ansvar för kvarn och möllarebostad.

Litteratur:

Aggarps kvarn. Minnesanteckningar 770615 , Erland Ripa.

Aggarps kvarn 100 år , 1896 – 1996. Artiklar av Erik Nordström och Erland Ripa.

Aggarps kvarn. Minnesanteckningar , Knut Jönsson.

BORGAR, GODS OCH FRÄLSE I BACKLANDET

Om släkten Galens godsinnehav och aristokratisk manifestering speglat genom huvudgårdarna Hyby, Näsbyholm och Turestorpsö

Av Anders Ohlsson

Inledning

Svedala- och Barabygden är belägen inom det geografiska område som brukar kallas det sydvästkånska backlandet eller backlandskapet. Detta karakteriseras av ett mestadels tämligen mjukt kuperat moränlandskap,¹ omgivet av stora slättområden. Backlandet innehåller många lämningar från gångna epoker och historiska skeenden. Ett antal utgörs av borgar och huvudgårdar från medeltiden. Så gott som hela den medeltida perioden finns representerad. Redan från 1100-talet finns indikationer på borgbyggnader här och sådana byggdes fortsättningsvis ända in i 1500-talet.² En av de mest omtalade är Lindholmen utanför Svedala, uppförd på kungligt initiativ under 1300-talets början. Lindholmen tillhörde de stora riksborgarna och var en kraftfull militär stödjepunkt för kungamakten och navet i ett s.k. slottslän, ett till borgen underliggande större förvaltnings- och administrationsområde.³

Mängder av borgar uppfördes i det medeltida danska riket. I det nuvarande Danmark finns det totalt omkring 1000 borglämningar från medeltiden, medan det enbart i Skåne rymms åtminstone 150 dylika. De är spridda över i stort sett hela landskapet, med koncentrationer i vissa delar.⁴ Backlandet innehåller en sådan koncentration.

Under 1100-talet var det danska borgbyggeriet en angelägenhet främst för kungar och ärkebiskopar. Under följande sekler blev byggandet alltmer utbrett⁵ och till klart övervägande del var borgarna och huvudgårdarna härefter privata anläggningar byggda av enskilda frälsemän. Anledningarna till att låta uppföra borgar och befästa gårdar har varit flera. Oroliga tider satte sin prägel. För den som hade möjlighet att skapa en sådan, var en befästning en god investering. Den ekonomiska grunden för en borg var i hög grad ett tillhörande jordagods och borgarna var ofta också centrum i dessa, de fungerade helt enkelt även som storgårdar. Därför nyttjas ofta även benämningen huvudgård – en huvudgård var dock inte alltid befäst utan betecknar i första hand funktionen av godscentrum. Borgen eller huvudgården var dessutom ofta boningsplats för ägaren, och kunde då kallas sätesgård. En ytterligare aspekt är den status ett dylikt bygge förde med sig.⁶ Begreppet *borg* definierar således inte enbart en byggnad (eller flera) utan bör ses i ett bredare perspektiv, snarast som en *anläggning* där

aspekter av ovanstående slag ryms.

Huvudgården: en socioekonomisk replipunkt och markering

I det följande kommer tre av backlandets privatborgar med tillhörande gods att beskrivas: Hyby (Hyby sn, Bara hd), Näsbyholm (Gärdslövs sn, Vemmenhögs hd) och Turestorpsö (Böringe sn, Vemmenhögs hd). Samtliga ägdes av framstående frälsemän och de har utgjort markanta och kraftfulla inslag i den samtida landskapsbilden. I ett jämförande perspektiv kommer även en borg i Gärdslov att beröras.

Medeltidens samhällsform med större möjligheter än tidigare att kontrollera markområden medförde en ökad territorialisering på flera plan. Alltmer sammansatta riken uppstod på många håll och på lokalplanet innebar detta bl.a. att aristokratiska jordägare kunde samla och bygga upp större eller mindre godskomplex. Kontrollen av det överskott jorden gav ökade. Godsinnehavet gav också den enskilde frälsemannen möjlighet att påverka utformningen av det lokala landskapet i fysisk bemärkelse, vilket i sin tur påverkade hur man såg på, eller uppfattade, detta. Karaktären hos, och utformningen av, de olika huvudgårdarna har delvis skilt sig åt. Den rumsliga eller geografiska placeringen av dessa hänger i avsevärd grad samman med företeelser knutna till vissa tider, vilket vi återkommer till. Godskomplexen var miljöer tydligt uppdelade efter en hierarkisk ordning. I centrum stod herremannens borg eller huvudgård och under denna låg godsets landbogårdar. Huvudgården tillskrevs ett högt symbolvärde och ingen behövde tveka var den lokala makten utgick ifrån. Gentemot ståndsbröderna var huvudgården en markör av herremannens plats i gruppen. Inom borgforskningen har man diskuterat att byggandet av borgar delvis kan ha varit uttryck för ett manifesteringsbehov, ”typiskt” för delar av de ledande i det medeltida samhället. Den rådande politiska formen har sannolikt i hög grad krävt ett deltagande och agerande enligt en social kodex där manifestationer av den egna samhällspositionen inbegripits.⁷

Europeisk integration och en ny ordning

I likhet med andra europeiska riken undergick det danska samhället stora förändringar under 1100-talet. Socialt, politiskt och kulturellt närmade sig rikena varandra. Den politiska makten formaliserades i allt högre grad. I slutet av seklet hade ett antal kunga- eller centralmakter etablerats vars maktsfärer i jämförelse med tidigare perioder alltmer vilade på territoriell grund. En byråkrati med särskilda institutioner växte fram. Danmark tillhörde den katolska kyrkans sfär och kyrkans inflytande på samhällslivet var omfattande. Inom kristenheten formulerades under 900- och 1000-talen en teori vilken innebar att människorna var givna olika levnadsuppgifter. 1100-talet medförde

att denna tanke fick ett praktiskt genomslag och gav legitimitet för en ny, mera hierarkisk indelning av samhället. En ny ordning skapades. De tre grupperna *oratores* (de som bad), *bellatores* (de som stred) och *laboratores* (de som arbetade) uppstod. Efter hand ledde indelningen till etableringen av ett ståndssamhälle med prästerskap, världsligt frälse och bönder. Prästerskapet och frälset undantogs den grundläggande samhällsproduktionen: bearbetningen av jorden. Bedjarna och krigarna skulle underhållas av böndernas dagliga arbete.⁸

Valdemarstiden och det världsliga frälsets framväxt

I samverkan med den danska kungamakten växte ett riksomfattande, världsligt frälse med särskilda privilegier fram från slutet av 1100-talet. Det skedde under en period som i dansk historia brukar benämnas ”Valdemarstiden” (1157-1241) efter de samtida regenterna Valdemar I (1157-1182, även kallad den Store), Knud Valdemarsen (1182-1202) och Valdemar II (el. Sejr, 1202-1241). Perioden kännetecknas av en stark kungamakt i spetsen för en expanderande stat. Kontrollen över riket ökade. En regal administration formades. Bl.a. nedtecknades lagar som Skånske Lov (Skånelagen) från början av 1200-talet och Jyske Lov (Jyllandslagen), från 1241. Kungliga borgar uppfördes runt om i riket och vissa reguljära skatter infördes.⁹

Redan före uppkomsten av ett frälsestånd fanns ett antal magnater med stora jorddomäner i sin ägo i det danska riket. Under 1200-talet stöptes dessa i en form vilken skulle hålla i sig i sekler. Rikets försvar hade under tidig medeltid grundats på *ledungen*, en organisation främst baserad på sjökrig men även till fots på land. Ledungen upprätthölls genom att befolkningen hade plikt att ställa upp för strid.¹⁰ Parallellt existerade även en mindre grupp elitkrigare samlade runt kungen. Detta var *hirden*, bestående av ett antal stormän.¹¹ Runt mitten av 1100-talet fick ett bepansrat rytteri genomslag i den nordiska krigföringen. De brynjeklädda och lansförsedda krigarna visade en oerhörd slagkraft som var vida överlägsen ledungens stridsform. Rytteriet kom att komplettera och efter hand ersätta ledungen. Plikten att gå i ledung ändrades för de flesta till att istället erlägga en fast skatt.¹² Krigandet blev härigenom mer specialiserat med ett växande antal kvalificerade krigare, rekryterade från dels ett äldre stormannaskikt vilket tidigare försett hirden med folk, och dels från ett övre skikt av resursstarka bönder. Efter kontinental, feodal förebild knöts krigarna till kungen genom personliga trohetslöften. I Jyske Lov möter ett fullt utvecklat frälse. Här omtalas *homines dominorum*, ”herremän”, en ”herremannaklass”. Herremannen skulle ställa upp och självmant bekosta sin krigstjänst, med fulla vapen och till häst. Detta var ett kostsamt företag men hade man råd erhöles skattefrihet för det egna jordinnehavet, kallat

Bild 1. En rustad senmedeltida riddare, den skånske stormannen Niels Svendsen (Sparre av Ellinge), återgiven på en målning i Västra Sallerups kyrka. Foto Anders Ohlsson.

frälse.¹³ Frälsets medlemmar började snart betecknas med kontinental titulatur: i källmaterialet framträder runt 1200-talets mitt bruk av *miles* och *armiger*, riddare och väpnare.¹⁴ Titeln ”herr” (lat. *dominus*) blev förbehållet riddare.¹⁵ Termen *adel* började inte nyttjas om ståndet förrän en bit in på 1500-talet,¹⁶ men trots detta används den omväxlande här.

Borgherrar och magnatadel

De flesta av borgarnas byggherrar återfanns inom det världsliga frälset. Även den andliga motsvarigheten var representerad i en del fall. Liksom de kungliga borgarna påverkade även de privata motsvarigheterna sina respektive omland, om än utifrån något annorlunda förutsättningar. Resurser i paritet med kungamaktens från senare delen av

1100-talet och framåt¹⁷ var knappast något alla frälsemän hade att räkna med. Det fanns dock en handfull släktkretsar eller släktkollektiv och enskilda personer ganska högt på skalan. Genom socialt och ekonomiskt inflytande kunde dessa skapa större eller mindre godscomplex med tillhörande borgar och storgårdar. Politiskt hade denna grupp av frälse stort inflytande, alltifrån en lokal till en rikspolitisk nivå.¹⁸ För Skånes del gällde detta inte minst släkten *Galen*, den under 1200- och 1300-talen dominerande frälssläkten i riksdelen med ett omfattande godsbestånd i sin ägo.¹⁹ Släktkretsen hörde till ”uradeln” i Skåne och dess påverkan i följande och den skånska medeltidens godssammanhang i större skala kan knappast överskattas.

Gemensamt för Hyby, Näsbyholm och Turestorpsö är att de under 1200- och 1300-talen tillhörde framstående medlemmar ur Galensläkten. Därefter övergick ägandet till antingen kyrkan, kungamakten eller annat frälse. Detta är närmast symptomatiskt – släktkretsens tillbakagång på den stora politiska och sociala scenen speglas delvis genom förändringar i dess gods innehav. Hyby fanns under en lång följd av år inom Galensläktens krets men ersattes runt sekelskiftet 1400 av annat frälse. På 1520-talet tog kronan över godset.²⁰ När Turestorpsö omtalas för första gången är en storman av okänd släkttillhörighet skriven dit, men därefter står den beryktade riddaren och gälkaren Tue Andersen (Galen), eller Tue Galen som han själv kallade sig, som borgens innehavare. Turestorpsö hamnade dock redan 1382 i kunglig ägo.²¹ För Näsbyholms vidkommande förblev Galensläkten den enda kända privata ägarkretsen. Även i det här fallet var Tue Andersen (Galen) den siste enskilda ägaren, innan han år 1400 föranleddes att avhända sig huvudgården till ärkebiskopen i Lund, Jakob Gertsen (Ulfstand).²²

Släkten Galen: Erlandssönerna

År 1245 omnämns i ett brev Erlandus de Scania,²³ eller Erland av Skåne, den äldst kände släktmedlemmen av och ”stamfadern” till Galensläkten. Vilken position denne man hade vet vi inte, men att han tillhörde samhällets topp är utan tvivel; tillnamnet ”av Skåne” visar en ledande ställning på ett regionalt plan och kanske även på rikspanet. Möjligen var han gälkare (jfr nedan), men detta är enbart en rimlig gissning.²⁴ Erland var gift med Cecilie, systerdotter till den berömde ärkebiskopen Andreas Sunesen (äb. 1201-1222).²⁵ Cecilie tillhörde den själländska Hvidesläkten, den mäktigaste av de danska aristokratiska släkterna eller släktkollektiven under 1100- och 1200-talen, synnerligen godsrik och med nära kopplingar till kungamakten.²⁶

I äktenskapet fanns sju barn, sex söner och en dotter. Sönerna, ibland kallade Erlandssönerna, kom alla att tillhöra de mest framstående personerna i riket under sin

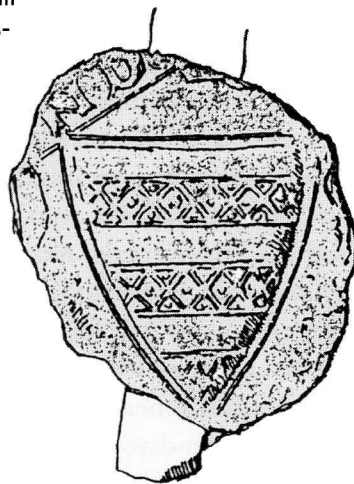
samtid.²⁷ Den förmodat äldste av bröderna, Jens Erlandsen, ägde enligt *Danmarks adels aarbog* (DAA) huvudgården Ellinge, belägen strax utanför dagens Eslöv. Han beskrivs ha varit *capitaneus* (hövitsman) på Helsingborg och även haft den ytterst förnäma titeln *gälkare*.²⁸ Gälkaren, på latin *prefectus Lundensis* eller *prefectus Scaniae* (prefekt i Lund eller Skåne), var kunglig ställföreträdare i den skånska riksdelen och residerade i Lund. Ordet gälkare kommer av ”gäldkrävare” och detta uppdrag – efter hand som statsmakten gjorde sig alltmer påmind att betrakta som ett riksämbete – är känt sedan tiden omkring 1160. Det innebar bl.a. att övervaka rättskipningen, kontrollera kungliga intäkter som skatteuppbörd och liknande samt att till- och avsätta fogdar. Ämbetet hade ingen motsvarighet i Danmark i övrigt och förutom kungen var denne endast underställd rikets drots, den högste ansvarige för landets rättskipning.²⁹ Gälkaren var i egenskap av detta därmed den högst positionerade världslige personen i Skåne.

Den troligen mest omtalade av Erlandssönerna är Jakob Erlandsen, ärkebiskop i Lund åren 1253-1264 (1274). Han kom att leda en lång kamp i hävdandet av kyrkans intressen gentemot kungamakten och krävde frihet från den världsliga maktens påverkan på dess angelägenheter.³⁰ Under stridigheterna ställde sig Jens Erlandsen på ärkebiskopens sida, vilket ledde till att han hamnade i fängelse där han också avled år 1272.³¹

Brevet från 1245 är intressant även ur flera andra synvinklar. I detta omtalas förutom Erland av Skåne en annan av Erlandssönerna, Anders Erlandsen, skriven till Hyby. För första gången uppträder här huvudgården i en urkund. Anders Erlandsen var drots och i likhet med Jens var han trogen sin bror ärkebiskopen i striderna mot kungamakten. Även Anders var hövitsman, närmare bestämt på ärkebiskopsborgen Hammershus (Bornholm). Brevet, som är en bulla, dvs. en påvlig skrivelse, är utställt till Anders Erlandsen. Det beskriver att ingen påvlig delegat under kommande fem år må lysa bann över den noble mannen herr Anders till Hyby (*”Nobili viro Andree de Hobu”*) eller interdikt, ett allmänt förbud mot att genomföra sakramenten, gudstjänster och andra kyrkliga handlingar, över hans land utan särskild påvlig befallning. Löftets bakgrund är okänd men visar på en mycket aktad ställning för Anders Erlandsen.³²

De andra bröderna var Niels, Erland och Peder. Niels Erlandsen var till skillnad från Jens och Anders kungen trogen och var dennes gälkare 1251-1282 (d. efter 1285), förvisso med ett kortare avbrott på 1260-talet. Erland Erlandsen nådde liksom Jakob högt på det kyrkliga området. Även denne stod på Jakobs sida och efter att striderna så småningom ebbade ut och kyrkan åter underordnade sig kungamakten, valdes den sedermera kungatrogne Erland att efterträda sin bror på ärkebiskopsstolen 1274. Dessvärre avled han innan han fick sin värdighet bekräftad av påven.³³ Peder

Bild 2. Anders Erlandsens sigill med Galensläktens karakteristiska bjälkmönster i skölden. Efter Petersen 1897

Erlandsens närmare position är okänd men han hade troligen ett omfattande gods i sin ägo.³⁴ Även dottern Margerethe upprätthöll en hög samhällsställning och var gift med den själländske stormannen Esbern Vognsen, också denne godsrik.³⁵

Feodalism

Hyby dyker sålunda upp i urkunderna i mitten av 1200-talet medan Näsbyholm och Turestorpsö börjar omnämnas en bit in på 1300-talet. Detta var en period då den danska adeln skapade sig allt större utrymme och då man vidgade sin kontroll över ett av medeltidens främsta maktmedel: besittning av jord. Jordens betydelse för det medeltida samhället i sin helhet kan knappast överskattas. Jordbruket var ekonomins absoluta centrum och kontrollen över jorden medförde också politisk makt.

Att inneha jord hade ur ekonomisk synpunkt stor betydelse långt före medeltiden.³⁶ Med periodens inträde skedde en förändring, eller snarare en utvidgning av förhållandet till jorden. På 1100-talet hade en process inletts vilken innebar att samhällsmakten i Norden i högre grad än tidigare kom att utgå från jordinnehav. Under påverkan av kontinentala förhållanden genomgick de nordiska rikena en *feodalisering*. Feodalismens innebörd har varit föremål för betydande diskussioner. Äldre historieforskning såg ofta feodalismen ur ett snarast juridiskt perspektiv. Man beskrev den som en decentraliserad politisk organisationsform med ett s.k. länssystem där stormän agerade utifrån jordområden de besatt, län, ursprungligen utdelade av kungen. Grundläggande i systemet var ett ömsesidigt trohetsförhållande mellan en länsherre

och hans vasaller, de senare kunde i sin tur ha undervasaller. Länen kunde innehas bl.a. på livstid, de kunde gå i arv eller besittas genom tjänst och innehades i sådant fall så länge en tjänst varade. Detta medförde en många gånger utbredd makt för den enskilde länsherren. Liksom ovan påpekats i Lindholmens fall, existerade även ett länssystem i Danmark. En viktig skillnad var dock att dylika slottslän inte kunde ärvas. De var förlånade för bestämda perioder och måste sedan återgå till kungamakten. Därför blev den enskilde läntagarens makt inte lika stor här. Efter hand har feodalismbegreppet vidgats hos många forskare, inte minst tack vare inflytande från fransk historieskrivning. Istället har ett helhetsperspektiv betonats, där feodalismen menats vara ett system där i princip alla samhällets sociala och ekonomiska förhållanden genomsyrades. Kännetecknande var en hierarki där enskilda eller grupper av männi-skor stod i olika beroendeförhållanden till varandra. Jordäggande var en utgångspunkt för makt och det maktbärande frälset åtnjöt privilegier garanterade av en statsmakt.³⁷ Ett privilegiesamhälle formades.

Hundra år av stridigheter

Förhållandet mellan kungamakten och frälset var under perioder dock långt ifrån friktionsfritt. Valdemar Sejrs död följdes av ett oroligt sekel, fram till 1340. Den tidigare starka kungamakten övergick i interna stridigheter om makten inom kungahuset. En i flera avseenden misslyckad utrikespolitik under 1300-talets första hälft gav upphov till en mycket skral ekonomi. Skattetrycket ökade med stort missnöje som följd. Riket drabbades av revolter och uppror. För att lindra det ekonomiska trycket var kungamakten tvingad till stora lån. Under Christoffer II:s regering, (1319-1326) var två holsteinska grevar, Johan III av Plön och Gerhard III av Rendsburg, viktiga långgivare. Stora delar av Danmark gavs som säkerhet för lånen och 1329 blev Skåne pantlän åt greve Johan. Det holsteinska styret var hårt och ett motstånd växte. Ledda av ärkebiskopen Karl Eriksen (Galen) tog en större skara skånska stormän, prelater, framstående borgare och möjligen även representanter för bönderna kontakt med den svenske kungen Magnus Eriksson för att få understöd. I det uppkomna läget opererade man politiskt egenhändigt i Skåne. År 1332 valdes Magnus Eriksson till skånsk kung. Inte förrän under Valdemar IV (Atterdag) skulle landskapet 1360 återgå till den danska kronan. Samtidigt växte det danska frälsets ambitioner att öka sitt deltagande i riksstyret och man strävade efter så stor självständighet gentemot kungen som möjligt. År 1282 fick kung Erik Klipping (r. 1259-1286) avge en handfästning (kungaförsäkran) där frälsets roll i riket stärktes och efter att Christoffer II blivit kung utvidgades frälsets makt genom ytterligare en handfästning.³⁸ Oron medförde att kungamakten i resten av

riket blev så försvagad att det mellan 1332 och 1340 existerade *interregnum*, dvs. ingen kung satt på tronen. Perioden har betecknats vara en tid av ”feodal upplösning” med allt större maktbefogenheter för stormännen.³⁹

Storgods under medeltiden

Det kontinentala inflytandet gjorde sig gällande även i fråga om godssituationen under den nordiska medeltiden. Framväxten av de medeltida adelsgodsen och borgarna var viktiga delar i den feodala strukturen. Uppbyggnad, ägarförhållanden, militära och ekonomiska aspekter och organisering av jordbruksdriften speglade det feodala samhällets sociala förhållanden, och det är i detta sammanhang Näsbyholm, Turestorpsö och Hyby ska förstås.

För danskt vidkommande har den medeltida situationen rörande världsliga frälsegods redogjorts för av forskare som Poul Nørlund och Erik Ulsig. Forskning runt de skånska motsvarigheterna har under de senaste decennierna framför allt Sten Skansjö ägnat sig åt och dessa insatser har på flera plan breddat bilden av det skånska godslandskapets ursprung och etablering. Han har också gett en samlad bild av den tidigare forskningen, vilken ligger till grund för följande beskrivning.⁴⁰

Vid förra sekelskiftet rådde en syn att merparten av den danska jorden ända fram under Valdemarstiden innehades och brukades av bönder och att driftsenheterna i hela riket var små till omfånget, även i fråga om frälsets jordar. En liknande uppfattning hade Carl Gustaf Weibull. År 1923 utkom han med en skrift om det skånska jordbrukets historia. Han menade att det gick att se en rak linje från medeltidens små enheter till större gods under reformationstiden. Något senare, 1927, kunde Poul Nørlund visa att förhållandena redan under den äldre medeltiden präglades av ett mer aristokratiskt inflytande än vad man dittills räknat med. Nørlund beskrev Hvidesläktens stora gods innehav och påvisade att dessa bestod av ett större antal arronderade, dvs. väl samlade egendomar.⁴¹

På 1960-talet utförde Erik Ulsig en omfattande undersökning av hela det danska rikets världsliga adelsgods under medeltiden.⁴² Ulsig visade att storgods förekommit från 1100-tal till senmedeltid, fram till omkring 1400. Dessa har setts som varianter av det s.k. europeiska feodala storgodset. Storgods betecknar i denna äldre form ett geografiskt avgränsat eller arronderat godskomplex. Driftsformen bestod av domändrift med stommen i en huvudgård, på latin kallad *curia* eller den fullständiga formen *curia principalis*; även *mansio* förekommer. Ofta var huvudgården boning för ägaren och kan i källorna betecknas *curia residentialis*, ’sätessgård’. Ytterligare en beteckning dyker emellan-

åt upp, *curia villicalis*, 'brytegård'. Detta avser en gård ledd av en *bryte* (lat. *villicus*), en utplacerad förvaltare. Arbetskraften till huvudgårdarna har dels varit *coloni*, landbor med efter samtida mått normalstora gårdar i huvudgårdens närhet; deras gårdar benämns på samma sätt, dels *inquilini*, brukare med mycket liten egendrift men med desto större arbetsplikt på huvudgården. De senare kallas 'gårdsæder' i västdanmark, i Skåne 'fæstere' (sv. 'fästor', på latin *incolæ* i Skånes fall). I en del fall har en hel by eller t.o.m. fler legat under huvudgården, där övriga gårdar ingått i godscomplexet.⁴³ Till en stordrift hörde ofta även en eller fler kvarnar. I ett internationellt perspektiv framstår detta som mycket lukrativt då godsägaren kunde skaffa sig områdesmonopol för kvarnmalning.⁴⁴

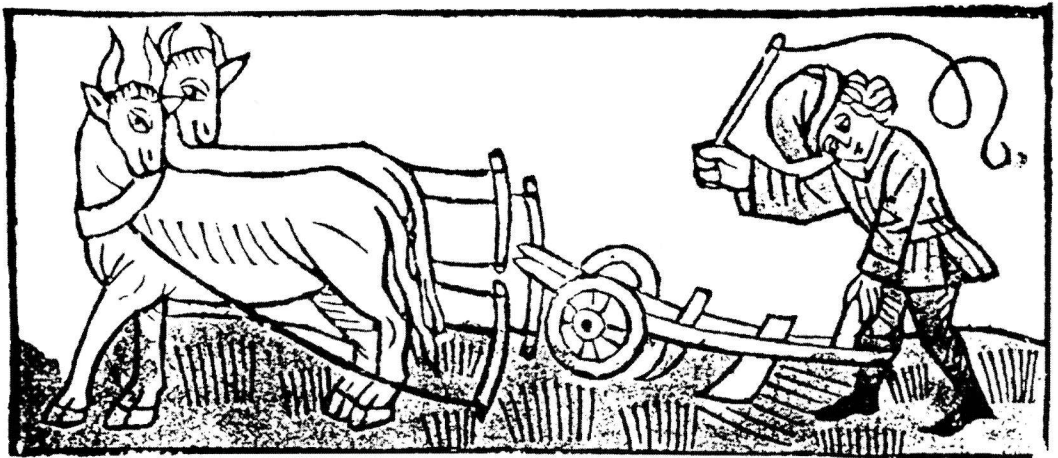

Bild 3. Bonde som plöjer. Ur *Dyalogus creaturarum moralizatus* 1483.

Förändring i godsmönstret

En successiv förändring i godsdriften skedde under 1300-talet då stordriften på många håll splittrades upp. Motsvarande skedde även på kontinenten, dock före processens start i Danmark och Norden. Huvudgårdarna fick minskad drift medan landbogsdriften ökade. *Inquilini*-kategorin försvann till stor del. Det adliga jordinnehavet fick i många fall karaktären av ett utspritt strögods. Frälsemännen införskaffade landbogs gårdar på olika håll och godsägarna övergick mer till att främst erhålla arrenderäntor, *landgilde*, från landborna. Det har pekats på olika skäl till förändringen. I ett europeiskt perspektiv har man t.ex. diskuterat att domändriftens relativt låga produktivitet effektiviserades med en följande uppsplittring. För dansk del har man menat att folk-

mängden förmodligen minskade i samband med pestens härjningar under 1300-talet, vilket reducerade antalet behövliga arbetsinsatser på de större huvudgårdarna. Det har dock inte gått att peka på enskilda orsaker, utan flera gemensamma faktorer har sannolikt haft betydelse för förändringsprocessen; följdverkningar av olika skeenden och parallella fenomen bör tas med i beräkningen.⁴⁵

* * *

Huvudgården i Hyby

'Hy-' kommer av ordet "hög" och syftar på en eller flera mindre höjder eller högar belägna kring byn. Efterledet '-by' tillhör en kategori platsbeteckningar med ursprung i järnålder och syftar på "bostad", "gård" eller "samling av gårdar".⁴⁶ Det äldsta belägget för byn återges på en runsten vars skrift daterats till strax före år 1000. Här beskrivs att "Thord huggede disse runer ... Folkvi (el. Fullugi) ejer (?) Høj"(by?). 'Høj' skrivs 'Huk' på stenen och har tolkats vara en gård ägd av Folkvi.⁴⁷ Det är dock inte omöjligt att det rörde sig om ett mera omfattande ägande än så. En jämförelse kan göras med Täby i Uppland där en runsten från 1000-talet beskriver att stormannen Jarlabanke ensam ägde hela Täby.⁴⁸

Hyby var således en by av hävd med åtminstone en enskild, aristokratisk jordägare långt innan den omtalas 1245. Även i ett annat avseende kan aristokratisk påverkan märkas. I slutet av 1100- eller början av 1200-talet byggdes en kyrka av sten i byn av vilken endast koret (förlängt åt öster under 1400-talet) återstår efter en brand 1873.⁴⁹ Att i sin helhet bygga eller på annat vis påverka kyrkobyggnader under äldre medeltid var i hög grad en sak för privata stormän. Förutom den gudomliga gärningen att bygga en kyrka medförde den ekonomiska förmågan bakom bygget viktig status åt bekostaren. En särskild maktmarkering utgjorde de kraftiga västtorn många kyrkor på initiativ av stormän försågs med. Många hade karaktär av gårdskyrkor, resta på huvudgårdstoffer eller i närheten av huvudgårdar. I en del fall har dessutom föregångare i trä kunnat konstateras.⁵⁰ Påverkan på kyrkorna fortsatte under resten av medeltiden. Att låta slå valv och bekosta utsmyckningar hörde till detta.⁵¹ Kalkmålningar från hela den medeltida perioden förekommer.⁵² I en del fall har adliga vapensköldar målats, så även i Hyby kyrka. Uppgifter från 1624 visar att somliga av Hybys ägare under 1300-talet lät avbilda sina sköldar här.⁵³

Via äldre kartor framgår bilden av en samlad byenhet.⁵⁴ Den medeltida kyrkan är centralt placerad på den äldsta kartan över byn (från 1695, bild 4). Omedelbart norr

om kyrkan syns en fyrlängad gård, kallad Hyby gård.⁵⁵ Efter freden i Roskilde 1658 kom godset i den svenska kronans händer och förvandlades då till kungsgård. Sannolikt är den fyrlängade byggnaden kungsgårdens huvudbyggnad. Det nutida Hybys huvudbyggnad, placerad något nordost om den medeltida kyrkan, har växt fram ur kungsgårdens ladugård vilken vid 1700-talets mitt byggdes om till en herrgård.⁵⁶ Det är sannolikt ladugården som kan urskiljas på kartan från 1695.

Strax öster om den fyrlängade gården har enligt den berömde konsthistorikern och arkitekten Carl Georg Brunius "*lemningar efter en gammal borg*" kunnat ses. På platsen ska man vid något tillfälle ha funnit en källare med bränt spannmål i.⁵⁷ Vad dessa

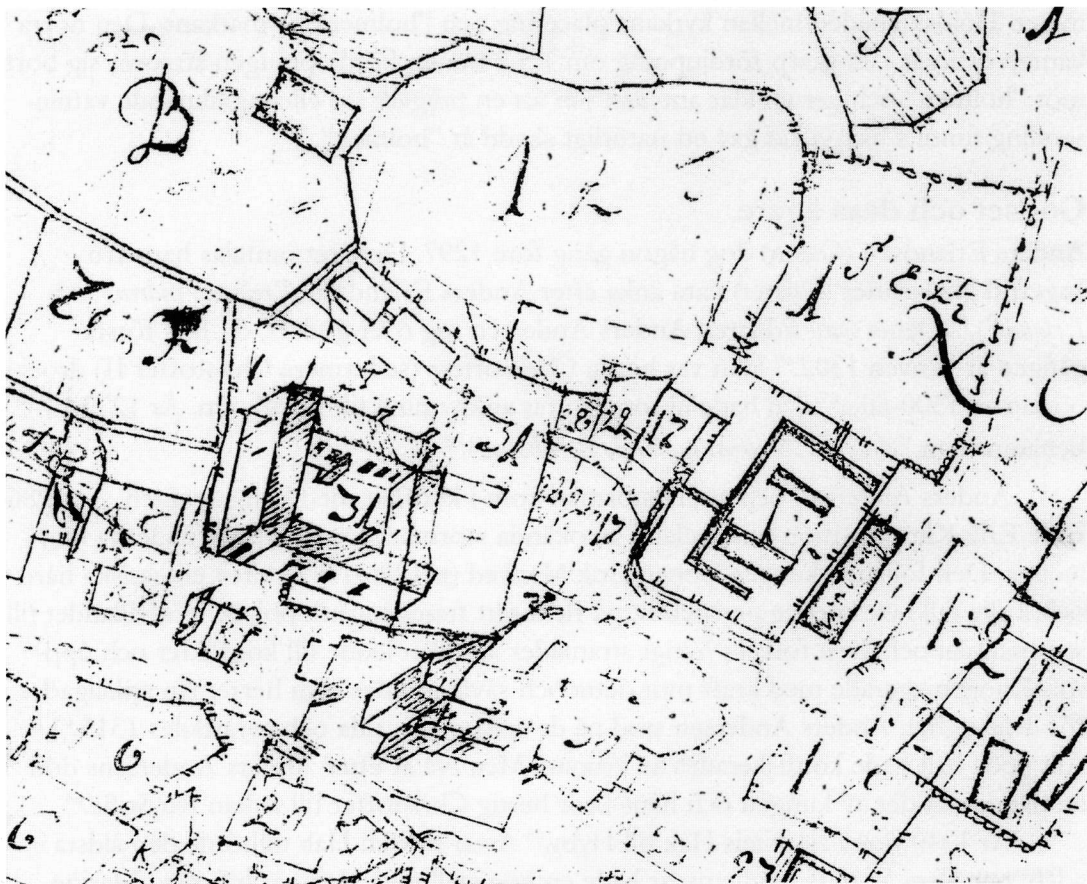

Bild 4. Den medeltida kyrkan med den troliga kungsgården 1695. NO om kyrkan syns ladugården. Den öppna ytan norr härom motsvarar borgläget. Utsnitt ur karta D 617A Hyby sn, LMAM.

knapphändiga uppgifter närmare innebär låter sig inte enkelt avgöras. Vad vi kan ta fasta på är att Brunius sannolikt tangerade det faktiska borgläget. Platsen utgörs än idag av en bred upphöjning i markytan och den har högst troligt omgett av vatten. Ingeborg Wrangel von Brehmer skriver i "Hyby krönika" från 1898 att området med upphöjningen var lämpligt för en befästning eftersom det tidigare varit vattensjukt och att upphöjningen varit omgiven av vatten på alla sidor, närmast som en sjöholme. Ännu 1774 omtalas "mader", dvs. sankapartier, runt platsen och så sent som vid tiden för krönikans nedtecknande fanns fortfarande mindre vattensamlingar här.⁵⁸ Kyrkogårdens utsträckning 1695 kan iakttas på kartan. Proportionerna idag är desamma och mellan den norra kanten av kyrkogården och "borgholmen" är avståndet ett femtiotal meter. Höjdskillnaden mellan kyrkans placering och "holmen" är markant. Den norra kanten övergår i en skarp fördjupning om 1,5-2 meter. Fördjupningen sträcker sig bort mot "holmen" och ger en klar antydning om att en tidigare sjö eller sjöliknande vattensamling funnits här, vilket gav ett naturligt skydd åt "holmen".

Godset och dess ägare

Anders Erlandsen (Galen) dog någon gång före 1297. Det året omtalas hans fru Ingefrid Nielsdatter (Falster) vara änka efter Anders Erlandsen ("*relicta Andreas Erland?*").⁵⁹ Deras son, riddaren Anders Andersen tog över godset, dit han första gången är skriven 1302.⁶⁰ Han var hertig Christoffers (sedermera Christoffer II) drots i början av 1300-talet⁶¹ och hade liksom sin far anknytning till Bornholm. År 1273 benämns han "*dominus Andreas iunior de Bornholme*".⁶²

Anders Andersen och andra stormän kom i konflikt med kungamakten. År 1286 hade Erik Klipping mördats i Jylland av okända stormän. De politiska följderna blev tydliga. Den följande kungen, sonen Erik Menved (r. 1286-1319), drev en ganska hård och, i alla fall i ett kortare perspektiv, på flera sätt framgångsrik politik. Förhållandet till stormännen och även folket i övrigt stramades åt vilket ledde till konflikter och uppror. Kungen agerade med kraft mot detta och såväl bönder som herremän anklagades för delaktighet. Anders Andersen stod på de anklagades sida och avrättades 1315.⁶³ Allt gods han hade konfiskerades av kronan. Men två år efter Anders Andersens död återlämnades det av kungen och hans bror hertig Christoffer till änkan fru Sofie.⁶⁴

År 1340 skrev sig Niels Hak till Hyby.⁶⁵ Även släkten Hak tillhörde den äldsta adeln och flera av dess medlemmar hade en hög ställning. Han var gift med Marine Jensdatter (Galen). Hon var dotter till Jens Eriksen (Galen), hövitsman på Bornholm, och Gertrud Pedersdatter (Kalv).⁶⁶ Niels Hak, riddare senast 1349, hade godset under en tjuugoårsperiod. År 1359 pantsatte han det.⁶⁷ Niels avled senast 1362 och ett antal år

senare, 1377, uppges att fru Marine ska ha full dispositionsrätt över Hyby gods och gård med dess *fang* med vilket avses alla gårdens samlade tilligganden. Ännu något senare, 1390, omnämns en ladugård och även en ”trägård” (i meningen *trädgård*) ingående i godset.⁶⁸ Fru Marine hade även godset Borrsjö i Ystadstrakten⁶⁹, men erhöll Hyby genom bakarv, dvs. genom ett avlidet barn som haft dispositionsrätten, här dottern Ingefred. Godsets omfattning vid den här tiden har behandlats av Erik Ulsig. Tilliggandena omfattade Hyby fang med två möllor, byarna Vinningstorp, Holmeja och Yddinge, tretton gårdar i Vinninge och två gårdar i två okända byar, allt beläget inom Hyby socken. Härtill kom fyra gårdar i två byar utanför socknen. Dessutom hörde ett strögods till: tretton gårdar i fyra byar på den skånska sydkusten, ytterligare tretton gårdar och en mölla fördelat på nio byar i fyra häraden. Sammantaget var omkring 2/3 av godset beläget inom Hyby socken och de två grannbyarna. Detta i hög grad arronderade och omfattande gods har sannolikt varit ett av de större i Skåne under högmedeltid och även om det vid tillfället 1377 fanns en del strögods inräknat hade det med sin gedigna kärna av samlat gods endast, som Ulsig uttrycker det, mycket svaga tendenser till att gå mot en splittrad stordriftsstruktur.⁷⁰

Mot slutet av 1300-talet började fru Marine bli åldersstigen och hon förberedde

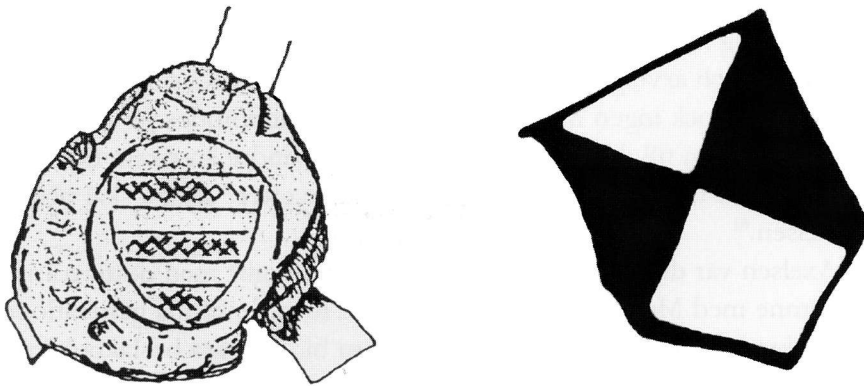

Bild 5 och 6. Marine Jensdatters sigill respektive släkten Haks vapensköld. Skölden fanns målad i Hyby gamla kyrka Efter Petersen 1897 och Tuneld 1934.

sig möjligen på det hinsides kommande. Från omkring 1389 och fram till sekelskiftet 1400 överlät och sålde hon gods på olika belägenheter.⁷¹ År 1392 skänkte hon fyra gårdar i Gislöv till Lundakyrkans *fabrica* (byggnadsfond) mot att kyrkan efter hennes död skulle hålla en årtid, en återkommande själamässa på årsdagen av en persons död, för henne och för den avlidne ärkebiskopen Mogens Nielsen.⁷²

Riddaren Jep Mus (Drefeld) hade Hyby i pant 1389 mot ett lån på 120 mark silver. Panten kvitterades så småningom och Jep Mus intygade inför ärkebiskop Mogens att fru Marine och hennes arvingar inte längre var skyldiga honom något.⁷³ Året därpå utställde han ett överlåtelsebrev på halva Hyby och Hyby fang till Marine.⁷⁴ Det förefaller märkligt att herr Jep trots kvittensen skulle ha Hyby i besittning, särskilt som det tidigare handlade om en pant, alltså ingen fullständig ägorätt. Det visade sig att Jep Mus varit ute i oärliga affärer och försökt tillskansa sig godset, vilket också Sven T. Kjellberg uppmärksammat.⁷⁵ Vad som däremot skett på vederbörligt sätt var att halva huvudgården med halva dess fang enligt Marines vilja tillfallit väpnaren Jens Axelsen 1394, systerson till fru Marine.⁷⁶ Jens Axelsen hörde till samhällstoppen och hade flera förnäma uppdrag: han var hövitsman på borgen Havn (kring vilken Köpenhamns stad växte fram) och på borgarna i Skanör och Falsterbo. Havn tillhörde vid den här tiden Roskildekyrkan och låg under Roskildebiskopens kontroll. Jens Axelsen var biskopens, Niels Jakobsen, brorson.⁷⁷ Det förefaller inte omöjligt att Jens uppdrag på borgen hade med släktskapet att göra.

Jep Mus tilltag kom fram i ljuset, vilket tydliggjordes påföljande år.⁷⁸ Jep var då avliden (d. 1394⁷⁹) och arvtagerska av Hyby var hans hustru Kristine Pedersdatter (Thott).⁸⁰ Hon fick dock ingen huvudgård i arv utan frändömdes på grund av oegentligheterna istället rätten till den. Dömande var ingen mindre än rikets främsta, drottning Margareta. Den rättmätige ägaren av Hyby skulle efter ”giltiga skäl och bevis” vara Jens Axelsen.⁸¹

Jens Axelsen var dessutom svärson till Tue Galen, gift med dottern Ingefred (och alltså namne med Marines dotter).⁸² I enlighet med de kända generationerna inom Galensläkten skulle Jens och Ingefred genom blodet vara besläktade på långt håll; Tue Galen och Marine var bryllingar. Marine hade en syster vid namn Cecilie.⁸³ På svärdssidan (faderns) hörde Jens Axelsen till släkten Ulfeld och uppträdde enligt samtidens mönster därför främst som medlem i denna släktkrets.⁸⁴

Både Ingefred och Jens Axelsen avled före Tue Galen och Marine.⁸⁵ Tue ärvde en fjärdedel i Hyby efter dottern och den skulle tillfalla honom i händelse av att Marine skulle avlida före honom. Han sålde dock sin del till riddaren Niels Iversen (Rosenkrantz) innan eventualiteten kunde bli allvar.⁸⁶ Marine Jensdatter var ännu i livet

år 1400⁸⁷ men avled förmodligen kort därefter. Förutom dottern Ingefred hade hon troligen även en dotterdotter men överlevde båda.⁸⁸

Näsbyholm. Släktförhållanden

Liksom ovan påpekats var Galensläkten den enda kända privata ägarkretsen av Näsbyholm. Den förste av dessa var Jens Nielsen (Galen). Denne avled 1320 och samma år omnämns hans son Anders Jensen första gången. Troligen övertog Anders Jensen godset detta år, även om han först från 1336 är skriven dit. Han hade huvudgården fram till senast 1347, då han var avliden.⁸⁹ Tue Galen var son till Anders Jensen.⁹⁰ Första gången Tue Galen omtalas är 1345.⁹¹ Liksom ett antal andra inom släktkretsen tillhörde Tue rikets främsta. Han blev marsk, den militärt högste ansvarige i riket⁹² 1364 och åren 1376-1383 var han, den siste över huvud taget, gälkare.⁹³ Herr Tue kom sannolikt i besittning av Näsbyholm efter faderns död. Han var tidigare skriven till Färlöv på den nuvarande Kristianstadsslätten men härefter blev Näsbyholm sätesgård.⁹⁴ Mot slutet av 1300-talet var Tue Galens ekonomi i nedgående och han avhände sig ett antal besittningar, däribland Näsbyholm.⁹⁵ Efter att Näsbyholm övergått till Jakob Gertsen år 1400 (jfr ovan) testamenterade denne godset till ärkesätet 1410.⁹⁶ Det förvaltades därefter av Lundakyrkan fram till reformationen och utgjorde ett viktigt kyrkligt administrationscentrum.⁹⁷

Topografiskt läge och befästningar

Det nutida Näsbyholms säteri ligger placerat på en större, höglänt tidigare holme i Näsbyholmssjön. Sjön dikades ut och torrlades kring mitten av 1800-talet⁹⁸, men har delvis återställts under de senaste åren. På holmens högsta punkt låg också den medeltida borgen. Sidorna var branta, den högsta punkten låg på omkring tio meter ovan mark och holmen omslöts med vatten.⁹⁹ Försvarsmöjligheterna var därmed goda. Dessutom gav läget ett synnerligen manifesterande intryck.

Den svenske överstelöjtnanten Johan Hintzke besiktigade under Skånska kriget (1675-1679) Näsbyholm år 1676. I anteckningar uppger Hintzke att en borg var belägen på en höglänt ö i en skogssjö. Tre byggnader omslöt en gård och en fjärde sida var slutet av ett plankverk. Huvudbyggnaden bestod av ett rektangulärt hus i grovhuggen natursten. Ett ca 10,5 meter högt kvadratisk torn med en murtjocklek av ca 1,5 meter ingick i byggnaden. Övriga två byggnader var flyglar i korsvirke. När dessa byggts är obekant. Huvudbyggnaden har menats vara uppförd 1480 och tillskrivits biskop Birger Gunnarsen, sedermera ärkebiskop.¹⁰⁰

Även Brunius beskriver platsen, dock något annorlunda. Också här omtalas en huvudbyggnad och två flyglar, samtliga byggda i grov, kalkmurad gråsten. Dessa är i tre våningar och huvudbyggnaden liksom en av flyglarna hänförs utan något närmare daterande underlag till medeltid. Den andra flygeln är enligt Brunius antingen en senare tillkommen del eller resultatet av en ombyggnad. När detta kan ha skett beskrivs inte. Under huvudbyggnaden finns en källare i vars mitt en kvadratisk pelare är placerad, bärande fyra kryssvalv. Vidare ska det finnas kvar några mindre tegelomgärdade spetsbågiga fönsteröppningar; troligen syftar Brunius på att de är medeltida och att de överlevt senare ombyggnader. Fönsteröppningarna kan ses på en tavla målad på 1850-talet. Han påpekar också att inga spår av yttre befästningar finns.¹⁰¹ Brunius beskrivning ter sig något märklig i förhållande till Hintzkes. Den senare hade i uppgift att rekognosera inför händelse av strid¹⁰² och har rimligen varit noggrann.

Flera andra iakttagelser och beskrivningar av Näsbyholm har sedan gjorts.

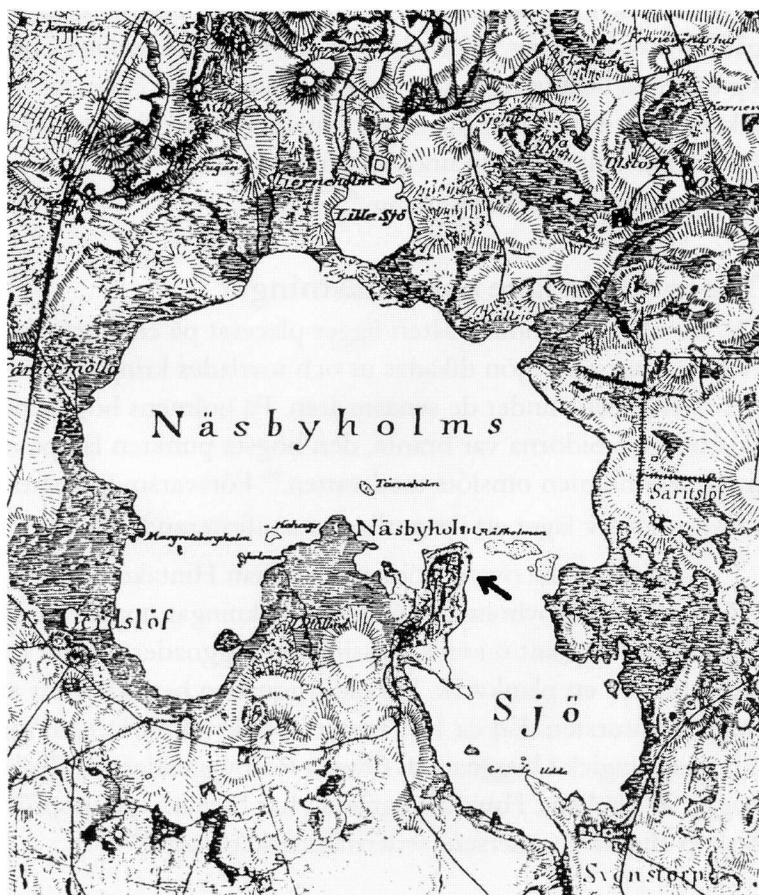

Bild 7. Näsbyholmssjön med platsen för huvudgården markerad i den södra sjökantens mitt. Utsnitt ur Skånska Rekognoseringskartan 1812-1820 blad III Ö 208

Konsthistorikern Sven T. Kjellberg har bidragit till dessa och han gör en sammanfattning i sitt verk om skånska slott och herrgårdar från 1960-talet. Enligt Kjellberg kan korsvirkeslängorna ha byggts under 1500- eller 1600-talet, vilka ersatts av stenbyggnader vid 1600-talets slut. Härefter har ytterligare förändringar skett;¹⁰³ vi nöjer oss med att konstatera att de flyglar Brunius beskriver knappast tillhörde medeltiden.

Brunius uppgift om källaren visar sig även den vara problematisk. Under den nutida herrgården finns en källare, egentligen en ursprungligen något nedsänkt våning bestående av två rum. Den har undersökts arkeologiskt och daterats till senmedeltid. Rummen har kryssvalv med firsidiga valvribbor övergående i spetsar i de bärande pelarna, vilket gör att pelarna får formen av en åttauddig stjärna.¹⁰⁴ Att Brunius nämner en fyrkantig pelare är, liksom Anders Reinsnert påpekar, anmärkningsvärt. Reinsnert menar att det kan vara så att Brunius inte besökt den tvådelade källaren utan en annan, försvunnen sådan.¹⁰⁵ En annan förklaring skulle kunna vara att Brunius inte besökt Näsbyholm alls, utan byggt sin framställning på något okritiskt behandlade sekundära uppgifter. Näsbyholms medeltida ursprung underströks senast 1994 då en arkeologisk utgrävning skedde på gårdsplanen framför nuvarande byggnader. Ett schakt om ca 60 kvadratmeter togs upp och i dess norra del framkom bl.a. en kraftig grundmur, nedgrävd i ”sterilen”,¹⁰⁶ dvs. den av människor opåverkade marknivå som uppträder under eventuella kultur-/jordlager när man grävt sig ner i ”botten”.

Borgens yttre försvarsverk bestod troligen delvis av murar i natursten, av vilka överväxta rester fortfarande kan ses i borgkullens nederkant. På den östra sidan av kullen finns även lämningar av ett kvadratisk torn. En uppbyggd smal bank var enligt Hintzke den enda vägen från sjökanten, troligen från den östra sidan där tornet stått.¹⁰⁷ Vägen har därmed lätt kunnat övervakas.

De kunskaper vi har om Näsbyholms ålder är således knutna till tidigast 1300-talets början. Hur huvudgården tedde sig fysiskt vid den tiden och när de ovan beskrivna försvarsverken tillkommit vet vi inte i dagsläget. Att en etablering kan ha skett under tidigt 1300-tal eller kanske något innan pekar platsnamnet mot, vilket kommer att diskuteras nedan. För att komma saken närmare är vidare arkeologiska undersökningar nödvändiga.

Även om det inte funnits någon borg på platsen tidigare än 1300-talet, har aktiviteter där stormän varit inblandade ägt rum i närheten. När sjön dikades ut fann man ett svärd i ena sjökanten. Upp till på svärdets klinga finns utsmyckningar i form av ringar i gul metall, troligen mässing. Det är svårt att göra en närmare datering av svärdet. Liknande ringmönster har iakttagits på avbildningar av kontinentala svärd från

1100-talets början. Dessutom uppträder samma form av raka parerstång och svärdsknapp (bild 8) som svärdet från Näsbyholm har hos dessa liknande äldre medeltida svärd.¹⁰⁸

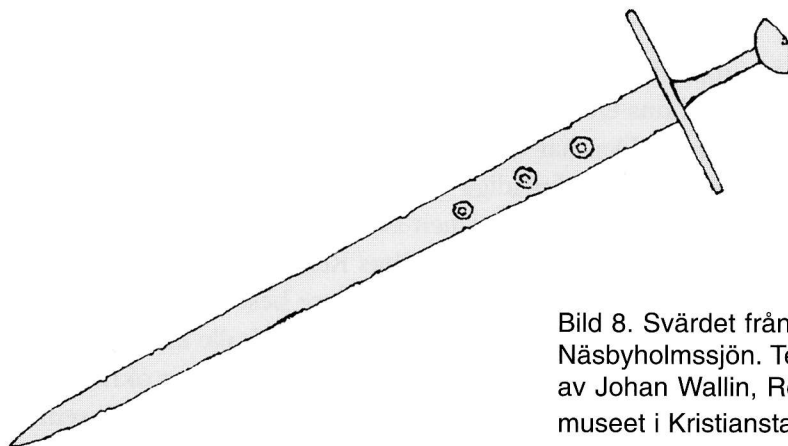

Bild 8. Svärdet från Näsbyholmssjön. Teckning av Johan Wallin, Regionmuseet i Kristianstad

Borgen i Gärdslöv. Ett exempel i diskussionen runt omlokalisering av huvudgårdar

I Gärdslövs socken fanns ytterligare en huvudgård, belägen i Gärdslövs by. Huvudgården var byggd på en kulle intill Gärdslövs kyrka. Kyrkan är senromansk.¹⁰⁹ Likheter med förhållandena kring Hyby finns. Även Gärdslöv hör genom efterledet -löv till platser med förhistoriskt ursprung¹¹⁰ och det medeltida godset uppträder i vad som sedermera utvecklades till en kyrkby. Det har spekulerats kring att borgen, här efter kallad Gärdslövsborgen, kan ha varit en föregångare till Näsbyholm och skulle i sådant fall ha "lämnat" sitt byläge till förmån för holmen i Näsbyholmssjön.

En sådan flytt skulle kunna ha motiverats av olika skäl och dylika har förekommit på olika håll. Innan vi går vidare med diskussionen av Gärdslövsborgen kan det vara lämpligt att se på några eventuella bevekelsegrunder till varför en huvudgård kunde omlokaliseras. De beskrivna orsakerna ska dock inte ses helt enskilda där enbart ett skäl legat till grund för förändring, utan bör istället vägas samman.

Perioden 1290-1340 har genom dateringar av ett antal borgar visat sig vara en tid av särskilt frekvent borgbyggande. Byggandet fortsatte genom 1300-talet. Detta har

förklarats ha bakgrund i den oroliga samtiden och frälsets anspråk på ökad makt.¹¹¹ Huvudgårdar kunde flyttas från byar till mera avskilda och ur militär synpunkt bättre lägen där det var lättare att skydda sig. Naturen kunde då vara till god hjälp. De fortifikatoriska möjligheterna var större på t.ex. en holme eller i mossmarksområden.¹¹²

Förutom den militära kampen kan borgbyggeriet ses i ljuset av att frälset ökade i antal under 1300-talet. Från att under 1200-talet bestått av ett begränsat antal personer och släktkretsar gjorde nu allt fler anspråk på att tillhöra eliten. I Skåne mötte gamla släkter som Galen, Hak, Neb och Krognos konkurrens av uppåtstigande adelsläkter. Bland dessa hittar vi t.ex. Brahe, Ulfstand, Sparre av Ellinge, Laxmand, Has och Thott. Men även om det rörde sig om en gammal, etablerad släktkrets eller en nyare måste vi räkna med att samtliga var lika måna om att bevisa sin tillhörighet till den allt viktigare adeln. Detta gällde också Galensläkten. Trots sin hävdvunna ställning följde man den politiska utvecklingen i kampen om makten. Risken att bli omsprungnen var hotande. Den status frälsemannen erkändes måste manifesteras på olika vis. Ett var att distansera sig från övrig befolkning i byarna. Att ”flytta ut” sin huvudgård i avskildhet markerade hans särprägel.¹¹³ Ett sådant perspektiv på anläggandet av huvudgårdar i enskilda miljöer innehåller en tolkning att det handlat om en förändrad inställning till viss del, där ett gammalt mönster ersattes av vissa nya idéer kring självsyn och identitet. Att avlocka källmaterialet företeelser rörande mentalitetsuttryck tillhör dock inte de lättaste uppgifterna men bör begrundas och i den mån det är möjligt diskuteras.

I de fall en förändrad godsstruktur enligt beskrivningen ovan kunnat påvisas kan det ha haft betydelse för eventuella utflyttningar av huvudgårdar. Sten Skansjö har påpekat att upplösandet av en stordrift med åtföljande produktionsutjämning, alltså att huvudgården ”sjönk ner” till en nivå jämförbar med landbogårdarnas drift otvivelaktigt skulle kunna underlättas om storgården lämnade bymiljön.¹¹⁴ Även om det inte exakt kunnat klargöras varför godssituationen ändrades innebar det att behovet att kontrollera avgränsade produktionsområden gradvis försvann. Det arronderade domän-godset minskade i det läget i betydelse.

Gårdslövsborgen skulle således ha flyttats av ett eller annat skäl och uppgått i Näsbyholm. Tanken har emellertid visat sig orimlig. Näsbyholm har aldrig föregåtts av borgen i Gårdslöv utan båda existerade parallellt under andra halvan av 1300-talet. I befintligt skriftligt och arkeologiskt material finns det inga indikationer på att den haft någon medeltida efterföljare på annan plats.

Gårdslövsborgen har varit föremål för s.k. seminariegrävningar utförda av Arkeologiska institutionen¹¹⁵ vid Lunds universitet åren 1988-1989 samt 1998-2000. Följande beskrivning bygger på en rapport över utgrävningarna, sammanställd 2001.¹¹⁶

Resultaten visade att platsen troligen kan hänföras till åtminstone 1200-talet vilket grundas på fynd av s.k. äldre rödgodskeramik, vanligt förekommande under 1200-talet, och ett myntpräglat under Christoffer I:s regering (1252-1259).¹¹⁷ Kullen vid kyrkan har haft en närmast kvadratisk byggnad om ca 11 x 12-13 meter på topplåtan. Grunden var ett naturstensfundament och hade ett kraftigt mittfundament. Detta tillsammans med ett nedre raseringslager med en stor mängd tegel i pekade mot en byggnad i tegel med välvd bottenvåning. Väster om huset hittades spår av en trolig källare med en väggbredd av totalt ca 0,7 meter. Tjockleken medförde att den möjligen ingått i ett korsvirkeshus eller ett hus av annat enklare material. Källarens placering föranledde en tolkning att den hängt samman med tegelbyggnaden vilket i sin tur kan betyda att de båda husen varit sammanfogade. Om detta stämmer hade huskomplexet en längd av totalt 26-28 meter. Man stötte även på en eventuell vallgrav.¹¹⁸

I rapporten uppges att det första kända omnämmandet av namnet Gärdslov härrör från 1334.¹¹⁹ Det ska då ha ingått i ärkebiskopen Karl Eriksens (Galen) testamente. I testamentet återges ortnamnet *Særsleff*¹²⁰, vilket skulle motsvara Gärdslov. Enligt rapporten ska ortnamnsforskaren Ingemar Ingers ha menat att första bokstaven i *Særsleff* är felstavad och istället vara ett G.¹²¹ Detta är knappast korrekt. Det äldsta kända belägget för Gärdslov härrör från 1370.¹²² *Særsleff* motsvaras sannolikt av *Særslov* (Oxie hd), en by belägen strax öster om nutidens Malmö.¹²³ Omnämmandet 1370 sker i ett av den dåvarande ärkebiskopen Niels Jensen (Bild)¹²⁴ utfärdat edikt mot personer som orsakat kyrkan skada, där plundring av dess gods förekommit. Här framgår att ärkesätet hade en gård i Gärdslov och att dess gods ödelagts. Någon närmare beskrivning av detaljer kring det görs inte. Händelsernas bakgrund låg i en storpolitisk konflikt där Valdemar Atterdag, ett flertal hansestäder och den sedan 1364 svenske kungen Albrekt av Mecklenburg var inblandade. Kung Valdemar hade alltså 1360 återtagit Skåne. Följande år erövrade han Gotland och fick den viktiga hansestaden Visby i sin hand. Detta och vidare förvecklingar, där den viktiga Skånemarknaden i Skanör och Falsterbo berördes, skapade oro bland hanseaterna. Med hjälp av ett antal förbundna, däribland Albrekt, gick man till motvärns och anföll danskt område. Albrekts trupper gick hårt åt Skåne där Lundakyrkans gods härjades.¹²⁵ Med hot om bannlysning försökte Niels Jensen 1370 få de skyldiga att ersätta skadorna.

Huvudgården tycks ha övergetts efter att godset härjats. Möjligheten att tegel tagits härifrån och använts sekundärt har diskuterats. Vid en arkeologisk undersökning av tornet i Gärdslovs kyrka visade sig detta innehålla återanvänt tegel, eventuellt hämtat från den sannolikt raserade borgen.¹²⁶

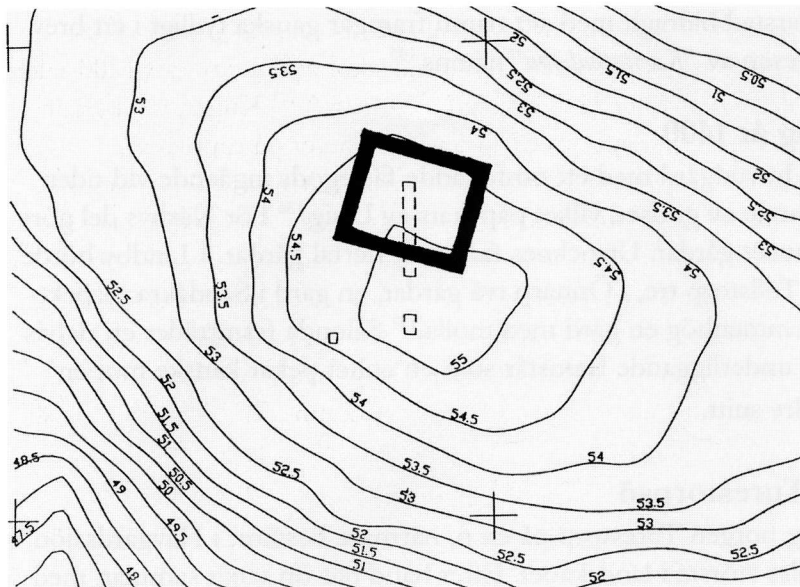

Bild 9. Borgkullen i Gärdslöv med byggnadernas utsträckning markerade. Gärdslövs kyrka är belägen omedelbart intill kullens sydöstra del. Ritning till 2001 års arkeologiska rapport, LUHM:s arkiv

Näsby och -holmnamnet

Händelserna ovan visar att borgen i Gärdslöv och Näsbyholm existerade samtidigt. Vad som däremot är rimligare att tänka sig är att Näsbyholm kan ha haft en föregångare i den tidigare byn Näsby, tidigare belägen någon kilometer söder om borgen. Byn tillhörde godset.¹²⁷ Sedan 1844 är byn försvunnen då den uppgick i en än idag existerande gård, Näsby gård.¹²⁸ Utan en närmare arkeologisk undersökning på den gamla byplatsen är saken svår att avgöra men icke desto mindre intressant. Bynamnet Näsby- utgör förleden i Näsbyholm.¹²⁹ Huvudgårdsnamn med ändelser på -holm uppträder i danska källor från slutet av 1200-talet och är ganska vanligt förekommande runt 1300-talets mitt.¹³⁰ Att huvudgårdar i byar flyttats till öar och holmar och antagit en sammansättning av ett tidigare bynamn och en -holmändelse kan t.ex. ses hos ett annat under 1300-talet existerande Galengods, Karsholm i nordöstra Skåne. År 1336 ärvde Niels Ågesen (Galen) ett förhållandevis omfattande gods i Villands härad bland vilket två öar i Kälkestadssjön (numera Oppmannasjön) ingick. Det ingick även en gård i byn Karstad väster om sjön. Erik Ulsig påpekar att Niels Ågesen kan ha förvärvat "en del" annat gods i Karstad.¹³¹ Tidigare skrev han sig till huvudgården Eljaröd¹³² men uppträder från 1354 som "Niels Ågesen av Karsholm" och börjar samtidigt benämnas riddare.¹³³ Troligen har Eljaröd övergetts som sätesgård till förmån för Karsholm. Karsholm beskrivs 1479 vara en ö i Kälkestadssjön. Namnet Karsholm tolkas av ortnamnsforskaren Ann-Christin Mattisson vara bildat genom "holmen som

tillhör Karstad".¹³⁴ Att Karstad bidragit med sitt namn framgår ganska tydligt i ett brev av år 1366, då Niels Ågesen av "Karstatholm" nämns.¹³⁵

Godsets omfattning år 1400

Näsbyholm var en stor huvudgård med ett omfattande fästegods ingående vid tiden för Tue Galens avhändande av godset, vilket påpekats av Ulsig.¹³⁶ För Näsby del görs ingen uppräknings av antalet gårdar. Utsocknes fanns ett flertal gårdar. I Lindby hörde nio gårdar till godset, i Tullstorp tre, i Önnarp två gårdar, en gård i Sandåkra respektive Ugglesjö och i V. Vemmenhög en gård med mölla.¹³⁷ Sålunda framträder ett delvis spritt gods. Att Näsby underliggande framstår som en enhet pekar kanske mot en stordriftsstruktur av äldre snitt.

Den stora borgen Turestorp

Som namnet antyder låg borgen Turestorp på en ö, närmare bestämt i Havgårdssjön. Lämningen tillhör de allra största i landskapet. Efter hand har ön vuxit samman med land och utgör idag en markant halvö. Borgområdet bestod i huvudsak av tre stora kullar, vilka ännu finns kvar. Borgen var en utpräglad castrum-curia-typ, en anläggningsmodell där borgens byggnader var resta på avgränsade ytor, mer eller mindre förbundna med varandra. Huvudbyggnaden (castrum) i en sådan anläggning var ofta placerad på en välbefäst upphöjning eller markant kulle. Byggnaden kunde vara av resistent material, sten eller tegel, men även trä har nyttjats. Detta var borgens egentliga försvarsdel. I anslutning till denna fanns normalt en svagare eller obefäst förborg med bostadshus och/eller ekonomibyggnader till en gård (curia) ingående i borgkomplexet. I en del fall var borgkullarna naturliga men genom ansenliga arbetsinsatser kunde sådana skapas från grunden. Åter fanns kombinationer av naturliga och artificiella kullar. Komplexen omgavs i många fall av en eller dubbla vallgravar, vattenfyllda eller torra. Liksom vad gäller Turestorp förlades anläggningarna ofta i närheten av vatten för att kunna stärka försvaret ytterligare.¹³⁸

Folklivsforskaren Nils Månsson Mandelgren besökte Turestorp under andra halvan av 1800-talet och gjorde då en skiss över borgområdet där borgkullarna framträder ritade i plan och profil. Skissen ger en förhållandevis god uppfattning om relationen mellan borgkullarna och en viss bild av topografien.¹³⁹ På den nedre (södra) kullen på skissen stod huvudbyggnaden, troligen en kraftig tornbyggnad. Den har högst sannolikt bestått av tegel. Ännu finns en liten rest av murkärnan kvar och stora mängder tegel finns spritt på kullen. På den övre (norra) kullen finns inga tegelrester

Bild 10. Borgkullarna på Turestorpsö. Foto Anders Ohlsson

eller annat i ytan som kan avslöja eventuella byggnaders karaktär. Anders Ödman menar att det förmodligen inte funnits några kraftigare grundmurade byggnader här alternativt att kullen varit obebyggd.¹⁴⁰ Partiet mellan kullarna på Mandelgrens bild motsvarar en 30-40 meter bred sänka. Omkring 150 meter öster om borgkullarna låg förborgen. Ännu syns en lägre men bredare upphöjning här. I framför allt dess södra och västra sidor märks tämligen skarpa kanter vilka pekar mot att förborgen varit vattenomfluten. Från förborgen löper en stensatt vägbank till huvudborgen, där stenar fortfarande sticker fram. Vid vägbankens slut tar ett sankt område vid som förankrar huvudborgen med fast land. Tidigare bestod sankmarken av öppet vatten och över detta sund har sannolikt en vindbrygga kunnat fallas.¹⁴¹ Rimligen omgavs åtminstone huvudborgen av murverk.

Få kända privata ägare

Åren 1333 och 1334 skrev sig en i övrigt okänd väpnare, Jakob Pedersen, till Ture-

storpsö. Att han tillhörde en framstående skara står dock klart. I det förra brevet är han upptagen i en vittneslista rörande en skuld kung Magnus Eriksson ska betala.¹⁴² Från 1372 var Tue Galen borgens innehavare.¹⁴³ Hur borgen kom i hans ägo är obekant men som vi sett fanns han i dess närhet i egenskap av Näsbyholms innehavare. Det var endast vid tillfället 1372 Tue skrev sig till Turestorpsö. I övrigt uppträdde han under denna period som herre till sätesgården Näsbyholm. Funktionen hos Turestorpsö är mera oklar. Till skillnad från Näsbyholm kan Turestorpsö för Tue Galens del främst ha haft en militär betydelse.

Storpolitiska konflikter

Det är onekligen intressant att Tue Galen hade två stora, till synes välbefästa huvudgårdar i närheten av varandra; även om vi inte vet hur försvarsverken närmare tog sig ut under Tues ägoperioder skvallrar platserna och de bastanta borgkullarna om en kraftfull befästning. Hans återkomst av Turestorpsö kan möjligen kopplas till det politiska läget runt 1300-talets mitt och framåt, vilket berörts av Anders Reisnert.¹⁴⁴

Skåne blev ett centralt område i en konflikt startad 1356, där huvudkombattanterna var kung Magnus Eriksson och hans son Erik Magnusson.¹⁴⁵ Stridernas bakgrund låg sannolikt delvis på ett känslomässigt förbittrat plan, där kungens agerande väckt avund hos kungasonen. Den unge tronföljaren Eriks personliga maktambitioner hade kommit på skam efter att hans far i hög grad gynnat den svenske stormannen Bengt Algotsson. Erik såg sig ha hamnat i skymundan. Samtidigt hade Eriks yngre bror Håkan redan avancerat till kung av Norge (under namnet Håkon VI); det norska riket hörde sedan länge till Magnus krona och hade tillfallit (dock inte helt och hållet) den yngre sonen vid dennes myndighet. Själv måste Erik i egenskap av svensk tronföljare vänta länge på att bestiga tronen; Magnus Eriksson var vid denna tid knappt fyrtio år gammal. Till detta kom att Bengt Algotsson blivit ett klart orosmoment för stormännen. Han tycks ha varit en energisk man och verkar i samråd med kungen ha arbetat hårt med att kringskära adelns privilegier, såväl den världsliga som den andliga. Med Erik Magnusson i spetsen agerade ett antal svenska och skånska stormän i gemensam sak: Bengt Algotsson skulle bort. Ett uppror mot kungamakten startade hösten 1356. Bistånd gavs även av den mecklenburgske hertigen Albrekt (d.ä.), Magnus Erikssons svåger. Efter ett halvårs strider kunde en medling mellan de båda parterna ske. Upprorets anhängare hade framgång. Bengt Algotsson hade flytt utomlands och tvangs nu stanna utom riket. Erik Magnusson blev för en tid Skånes nye herre, en ställning han i viss mån måste dela med hertig Albrekt efter dennes insatser i upproret. Erik vann också upprättelse genom att tillerkännas delar av det svenska riket.

Bland de deltagande skånska stormännen fanns Tue Galen och flera andra av den skånska adelns främsta, däribland Holger Gregersen (Krogno), Anders Jakobsen (Grim) och Axel Ågesen (Thott).¹⁴⁶ Anders Reinsnert påpekar att den kungliga borgen Lindholmen bör ha spelat en viktig roll under upprorets strider i Skåne, inte minst med tanke på de i förhållande till Lindholmen strategiskt välplacerade borgarna Turestorpsö och Näsbyholm. Reinsnert menar vidare att detta kan ha haft betydelse för ett intresse hos Tue Galen att komma åt Turestorpsö.¹⁴⁷ De två anläggningarna inom en radie av sex-sju kilometer skulle för en enskild och gemensam innehavare betyda ett mycket kraftigt kontrollinstrument och helt visst ge denne stora militära fördelar såväl lokalt som i större skala. Tue Galens ambitioner att utmana kungamakten skulle åter visa sig, bland annat under 1370-talet då han bevisligen behärskade Turestorpsö.

Fortsatta förvecklingar

År 1359 avled hastigt Erik Magnusson och Magnus Eriksson var åter Skånes herre. Några fredliga förhållanden var dock inte att räkna med. Som tidigare beskrivits återtog Valdemar Atterdag Skåne 1360 och Albrekt (d.y.) av Mecklenburg blev alltså svensk kung 1364. I de ovan i korthet berörda striderna i samband med problematiken kring Gärdslöv framträdde åter Tue Galen och andra frälsemän. De lärer sig med Albrekt i dennes försök att utöka sitt maktområde. Fred kom 1370 och ett fördrag slöts i Stralsund. Det innebar bl.a. att Valdemar Atterdag erkändes som herre över Skåne, till kung Albrekts förfång.¹⁴⁸

Åsidosättandet av Albrekts av Mecklenburg intressen medförde att striderna så småningom blossade upp på nytt. Ett prekärt läge uppstod 1375 efter att Valdemar Atterdag avlidit. Valdemars dotter Margareta, den blivande drottningen Margareta I, var sedan 1363 gift med den norske kungen Håkan Magnusson. Deras son Olof valdes vid fem års ålder till dansk kung 1376. Albrekt hade närt förhoppningar om ett förenande av Sverige och Danmark under mecklenburgsk ledning och man hade fört fram en motkandidat till Danmarks tron i form av en brorson till Albrekt. Men förhoppningarna grusades sålunda.¹⁴⁹

Valet av Olof Håkansson till kung hade föregåtts av att ärkebiskopen och andra ledande män förespråkade honom. Alla sympatiserade dock inte med förslaget. Albrekts tidigare bundsförvanter trädde åter fram och gick i hans tjänst. I ledningen för dessa stod Tue Galen. De följande åren innebar ånyo stor oro. Albrekt gav inte upp tanken på att erövra Skåne och nya försök gjordes. Flera av de samtida skånska borgarna var knutna till de förbundna och bör ha haft betydelsefulla roller, både enskilt och i ett gemensamt militärt nät. Flera års ytterligare förvecklingar med åtföljande strider – den

politiska ”röran” kan synas oändlig – kulminerade i att Skåne slöt en separatfred med Sverige. Freden skulle gälla för ett år och därefter kunde den sägas upp med tre månaders varsel. Om ett sådant bud lämnades av svenskarna skulle detta gå till riksborgen Lindholmen och till Turestorpsö.¹⁵⁰

Håkan Magnusson avled 1380 och i arvriket Norge blev den unge Olof kung. Modern Margareta hade i egenskap av förmyndare åt sonen den egentliga makten över Danmark och Norge. Liksom Ingvar Andersson påpekat bör Tue Galen och andra egensinniga stormän ha varit särskilt bekymmersamma för henne. Den skånska separatismen och kontakterna med det svenska riket fick inte gå för långt. Hon agerade därför med kraft mot Tue Galen och hans anhängare. Turestorpsö belägrades och intogs av Margaretas styrkor, vilket enligt *Annales Scanici* (Skånske årbog) skedde år

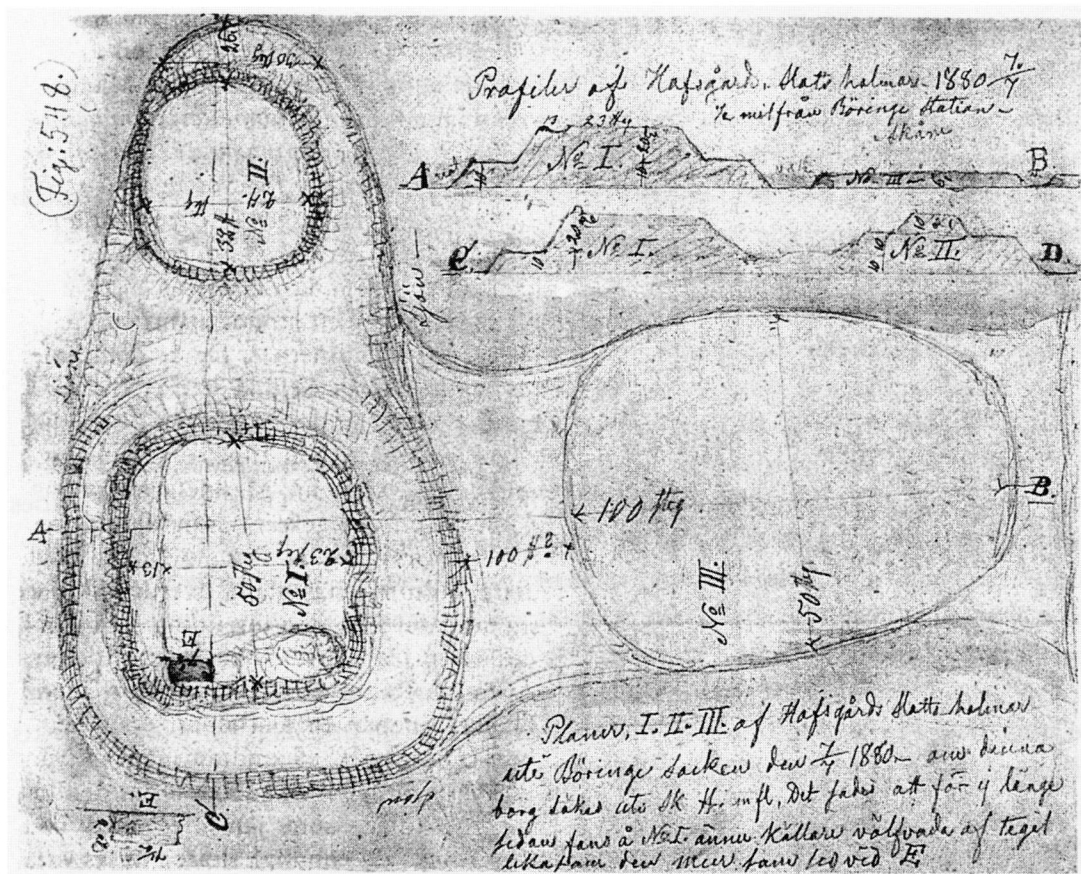

Bild 11. Mandelgrens skiss över Turestorpsö. Efter Mannerstråle 1993.

1382. Lapidariskt återges att ”*Dominus Tuuo Galen, prefectus Scanie, perdidit castrum Thurstorpsö, et dominus Holmgerus, miles Scanie, ibidem interfectus est*”¹⁵¹, dvs. att gälkaren Tue Galen förlorade Turestorpsö och att riddaren Holmger samtidigt dog; troligen åsyftas den ovannämnde Holger Gregersen (Krognos).

Borgens vidare öde

Turestorpsö hamnade således i Margaretas händer. Några år efter aktionen mot borgen, 1386, skänkte hon den till ärkesätet i Lund. I den följande akten beskrivs att byggnader och tilligganden ingår – dessvärre ges inga upplysningar om vad dessa tilligganden innebar. Margareta hade dock ett förbehåll i samband med överlämnandet. Borgen skulle, om hennes son Olof så önskade, kunna nedbrytas.¹⁵² Någon nedbrytning skedde nu inte under i alla fall de närmast följande åren. Borgen föregick troligen Näsbyholm som kyrkligt administrationscentrum i området. År 1388 utfärdades ett brev av ärkebiskopen på Turestorpsö och 1392 var Claus Lang *capitaneus* på borgen. Denne tillhörde en släkt som i slutet av 1300-talet uppträdde i nära anslutning till ärkebiskopen Jakob Gertsen. Claus Lang var vid samma tillfälle *advocatus* (fogde) i Vemmenhögs härad, vilket sedermera kom att ligga under Näsbyholms administration.¹⁵

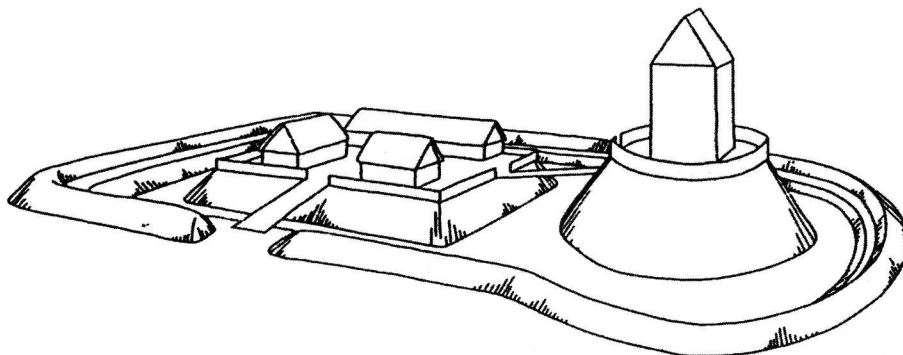

Bild 12. Principen för en castrum-curiaanläggning. Efter Olsen 1980

Slutord

De beskrivna borgarna eller huvudgårdarna har på olika vis fått belysa delar av den problematik som råder inom borgforskningsområdet. Då huvudgårdarna tillhörde Galensläkten har de hört till de äldsta medeltida godsetableringarna i Skåne och de representerar aristokratins vilja och förmåga att i det feodaliserade samhället utöva makt på olika plan. Kampen om den övergripande makten utgick från social och ekonomisk förmåga. I egenskap av produktionscentrum gavs i hög grad den ekonomiska grunden för upprätthållandet av frälsets samhälleliga nivå. I landskapet utgjorde huvudgårdarna dessutom tydliga manifestationer av den sociala tillhörigheten. Jorden hade en oerhörd betydelse i det medeltida samhället.

Förkortningar

- anf. anförd
- DAA Danmarks adels aarbog
- DAL Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund
- d. död
- DD Diplomatarium Danicum
- dens. densamme
- DMA Danmarks middelalderlige annaler
- DS Diplomatarium Suecanum
- FrIDReg Kong Frederik den Førstes danske Registranter
- f. följande
- ff. flera följande
- hd. härad
- KLNM Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid
- lat. latin
- LDLV Liber daticus Lundensis vetustior
- LMAM Lantmäterimyndighetens forskningsarkiv Malmö
- r. regerade/regentperiod
- sn socken
- sp. spalt
- äb. ärkebiskop

- ¹ Erlström m.fl. 1999 s. 16.
- ² Se t.ex. Ödman 1995 s. 31ff samt dens. 2002, passim.
- ³ Skansjö 1981 s. 112-150 samt dens. 1995 s. 72-96.
- ⁴ Olsen 1980 s. 18; Skansjö 2002 s. 20f och Ödman 2002 s. 39-41. Ödman beskriver cirka ethundrasjuttio borgar/borglämningar. En del av dessa är daterade till tidsperioder före medeltiden.
- ⁵ Olsen 1980 resp. 1996 s. 28ff samt Ödman 2002.
- ⁶ Se t.ex. Olsen 1980; Stiesdal 1981; Reisnert 1989; Skansjö, Riddersporre & Reisnert 1989; Reisnert 1995; Ödman 1995; Olsen 1996; Porskrog Rasmussen & Madsen 1999; Ödman 2002 och Carelli 2003.
- ⁷ Johansen & Pettersson 1993 s. 46 samt Ödman 1995 s. 34.
- ⁸ A.E. Christensen 1977; Paludan 1977; Hørby 1980a; Nordberg 1984 s. 177ff; Ingeman 1999; Gelting 1999 och Hermanson 2000.
- ⁹ A.E. Christensen 1977 s. 328-396; Olsen 1996 s. 28ff; Ulsig 1999 s. 28-34 samt Skansjö 1997 s. 125ff resp. 2005 s. 1f.
- ¹⁰ Bolin 1934 samt Lund 1996, passim.
- ¹¹ Rosén 1959 sp. 683f.
- ¹² Bolin 1934 s. 20ff; C. A. Christensen 1965 sp. 443-450; Sawyer & Sawyer 1993 s. 92; Lund 1996 s. 284; Skansjö 1997 s. 123-125 och Porskrog & Rasmussen 1999 s. 82.
- ¹³ Kroman & Iuul 1959 s. 166 (III:3-4), 168 (III:7-8) och 170 (III:18); Rosén 1959 sp. 683ff samt Porskrog & Rasmussen 1999 s. 82f.
- ¹⁴ Rosén 1959 sp. 684-687 och Andersson 1974 s. 59f.
- ¹⁵ Ljung 1981 sp. 507f.
- ¹⁶ Liedgren 1956 sp. 18.
- ¹⁷ Breda beskrivningar kan med fördel ses hos t ex A. E. Christensen 1945; Andersson 1974, passim; A. E. Christensen 1977 s. 328-396; Paludan 1977 s. 403-510; Hørby 1980a s. 15-270; dens. 1980b särsk. s. 183-256; Olsen 1996; Bøgh 1999; Fenger 1999; Olesen 1999; Ulsig 1999; Hermanson 2000 s. 187-250; Hybel 1993 särsk. s. 195-262 samt Skovgaard-Petersen 2003 s. 353-368.
- ¹⁸ Jfr Ulsig 1968, passim; Andersson 1974, passim och Skansjö 1997 s. 82-95.
- ¹⁹ DAA 1893 s. 158ff; Ulsig 1968, passim och Andersson 1974 s. 58ff.
- ²⁰ FrIDReg s. 114 och Ohlsson 2002 s. 27-29.
- ²¹ DMA s. 73.
- ²² DD 4:7 nr. 372.
- ²³ DD 1:7 nr. 177.
- ²⁴ Andersson 1974 s. 63 och Skansjö 2001 s. 7.
- ²⁵ DAA 1893 s. 155.
- ²⁶ Nørlund 1924 s. 53ff; dens. 1927; Christiansen 1981; Ulsig 1968 s. 22-28; Skovgaard-Petersen 1996 s. 11-24 resp. 25-43; Hermanson 2000 och Skansjö 2001 s. 2.
- ²⁷ DAA 1893 s. 158.
- ²⁸ DAA 1893 s. 158.
- ²⁹ DD 1:2 nr. 128; Andersson 1974 s. 62f; Johannesson 1984 s. 59f samt Carelli 2004 s. 252.
- ³⁰ Striderna medförde att Jakob Erlandsen 1264 pålades att nedlägga sitt ämbete men vidare omständigheter gjorde att Jakob inte var helt uträknad förrän han avled år 1274. Se Andersson 1974 s. 19 resp. 80ff samt Paludan 1977 s. 484ff.

- ³¹ DMA s. 206 samt DAA 1893 s. 158.
- ³² DD 1:7 nr. 177; DAA 1893 s. 159; Ulsig 1968 s. 92; Andersson 1974 s. 58-86 och Skansjö 2001 s. 7, not 23.
- ³³ DAA 1893 s. 166f och Andersson 1974 s. 85.
- ³⁴ DAA 1893 s. 167 samt Ulsig 1968 s. 92 och 96.
- ³⁵ DD 2:1 nr. 306 och 320. Jfr även DAA 1893 s. 158 samt Ulsig 1968 s. 92.
- ³⁶ Hedeager 1988 s. 184f.
- ³⁷ Bloch 1962; A. E. Christensen 1945 s. 47ff och 68-178; Riis 1970 s. 19; Lindkvist 1979, passim; Gelting 1988 s. 5; Lindkvist 1988a, passim samt dens. 1988b; Skansjö 1981 s. 137ff resp. 1997 s. 91; Gelting 1999; Myrdal 1999 s. 13; Ulsig 1999; Hermanson 2000 s. 5-8; Hansson 2001 s. 26ff och Hybel 2003, passim.
- ³⁸ DD 2:3 nr. 44 resp. 2:8 nr. 176.
- ³⁹ Christensen 1945 s. 93-101; Paludan 1977 s. 443-472; Skansjö 1997 s. 128ff och Bøgh 1999 s. 64ff.
- ⁴⁰ Se t.ex. Skansjö 1983; 1989; 1992; 2001 och 2005. Forskningslägets sammanfattning kan ses i Skansjö 2005 s. 3ff.
- ⁴¹ Nørlund 1927. Jfr Skansjö 2005 enl. not ovan.
- ⁴² Ulsig 1968.
- ⁴³ Sammanfattningens upplägg har i stora drag hämtats hos Skansjö 2005 s. 3f. Bakgrunden består i övrigt av Ulsig 1968 s. 117-137; Lindkvist 1979 s. 16-18 och 39ff; Ulsig 1981; Skansjö 1992 s. 16f och s. 40; Hybel 1995 samt Ulsig 1996.
- ⁴⁴ Nordberg 1984 s. 73f; Porsmose 1988 s. 253 och Skansjö 1992 s. 41.
- ⁴⁵ Ulsig 1968 s. 135ff och 203ff; Lindkvist 1979 s. 18; Skansjö 1992 s. 40; Hybel 1994, här särsk. s. 40f och Ulsig 1996 s. 13ff.
- ⁴⁶ Hallberg 1991 s. 159 och Skansjö 1997 s. 48.
- ⁴⁷ Danmarks Runeindskrifter 1942 sp. 319f samt beslut gällande tillstånd av flyttning av runsten DR 264 i Hyby socken, Länsstyrelsen Malmöhus län 1983-11-21. Skånes hembygdsförbunds/Regionmuseets Kristianstad arkiv.
- ⁴⁸ Larsson 1998 s. 178 samt 197f.
- ⁴⁹ Anselm 1947 s. 572; Andersson 1956 s. 99f och ”Hyby” i *A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600*, s. 176.
- ⁵⁰ Anglert 1995, passim och Wienberg 1993 s. 76, 153ff med där anförd litteratur samt s. 174-176.
- ⁵¹ Wienberg 1993 s. 106ff.
- ⁵² Anglert 1995 s. 85ff.
- ⁵³ Tuneld 1934 s. 8f.
- ⁵⁴ ”Karta öfver Malmöhus och Christianstads höfdingdömen eller Skåne. Utgifven af Geografiska Inrättningen 1812. Författad af C. P. Hällström samt Skånska Rekognoseringskartan 1812-1820 blad II Ö 207.
- ⁵⁵ ”Charta med beskrifningar öfver ägora till Hyby Gård och Kyrkby, uti Bara HD 1695”, karta D 617A, Hyby sn, LMAM.
- ⁵⁶ Wrangel von Brehmer 1898 och Kjellberg 1966 s. 108.
- ⁵⁷ Brunius 1850 s. 399.
- ⁵⁸ Wrangel von Brehmer 1898.
- ⁵⁹ DAA 1893 s. 159 samt Wrangel von Brehmer 1898 (paginering saknas).

- ⁶⁰ DD 2:5 nr. 222.
- ⁶¹ DD 2:6 nr. 52 och nr. 53.
- ⁶² DD 2:2 nr. 209.
- ⁶³ DAA 1893 s. 159; Paludan 1977 s. 450-455 samt Rasmussen 1988.
- ⁶⁴ DD 2:7 nr. 475.
- ⁶⁵ DD 3:1 nr. 45.
- ⁶⁶ DD 3:7 nr. 155; DAA 1893 s. 159 och Raneke 1982 s. 16f. Jens Eriksen omnämns bl.a. 1334 i det i diskussionen kring Gärdslov beskrivna testamentet av Karl Eriksen (Galen); Jens Eriksen var dennes bror.
- ⁶⁷ DD 3:3 nr. 164 resp. DS 7:2 nr. 6049.
- ⁶⁸ DD 3:6 nr 161; 4:1 nr. 239 och 4:4 nr. 284.
- ⁶⁹ DD 4:1 nr. 230.
- ⁷⁰ Ulsig 1968 s. 111, 114f resp. 207.
- ⁷¹ Se DD 4:4 nr. 206, 335 resp. 336; 4:5 nr. 41 och 4:7 nr. 394.
- ⁷² DD 4:4 nr. 625. Ang. årtid, se Molland 1976 sp. 453-457.
- ⁷³ DD 4:4 nr. 68 samt Raneke 1982 s. 180. En närmare beskrivning av begreppet ”fang” kan ses hos Skansjö 2001 s. 29.
- ⁷⁴ DD 4:4 nr. 284.
- ⁷⁵ Kjellberg 1966 s. 107f.
- ⁷⁶ DD 4:5 nr. 258, nr. 259 och nr. 394. I DD 4:4 nr. 206 beskrivs Jens Axelsen vara ”*dilecto meo nepoti*”, ”min käre systerson”.
- ⁷⁷ DD 4:4 nr. 206; 4:6 nr. 165; DAA 1923 s. 506 samt Lerdam 1996 s. 84.
- ⁷⁸ DD 4:5 nr. 393.
- ⁷⁹ DAA 1900 s. 452.
- ⁸⁰ DAA 1900 s. 416 resp. 452.
- ⁸¹ Som not 75.
- ⁸² DD 4:4 nr. 449 och 4:6 nr. 165.
- ⁸³ DAA 1923 s. 506 och Raneke 1982 s. 16f.
- ⁸⁴ Se källhänvisningar i inledningen till DD 4:4 nr. 206; Petersen 1897 s. 39f; LDLV s. 126, not 2; DAA 1923 s. 506ff samt Raneke 1982 s. 418f. Axel Jakobsen (Ulfeld) var Jens Axelsens far.
- ⁸⁵ DD 4:6 nr. 165 samt nr. 380.
- ⁸⁶ DD 4:6 nr. 378.
- ⁸⁷ DD 4:7 nr. 394. Jfr LDLV s. 214f med not 6.
- ⁸⁸ LDLV som ovan.
- ⁸⁹ DD 3:2 nr. 380 samt LDLV s. 140 med not 1.
- ⁹⁰ DAA 1893 s. 160f.
- ⁹¹ DD 3:2 nr. 147.
- ⁹² Nielsen 1981 sp. 465-467.
- ⁹³ DD 3:2 nr. 147; DAA 1893 s. 161 samt Skansjö 1997 s. 135.
- ⁹⁴ DD 3:2 nr. 380; LDLV s. 126 med not 2 resp. s. 140 med not 1 och DAA 1893 s. 161. Jfr Reisnert 1995 s. 61.
- ⁹⁵ Se t.ex. DD 4:3 nr. 275; 4:4 nr. 57 och 449; 4:6 nr. 165, 378 och 379 samt 4:7 nr. 302.
- ⁹⁶ DD 4:12 nr. 47.

- ⁹⁷ Ingesman 1990, passim.
- ⁹⁸ Brunius 1850 s. 428 samt Kriig 1996 s. 1.
- ⁹⁹ Kriig 1996 s. 1.
- ¹⁰⁰ Beskrivningen återges i Weibull 1872 s. 69f.
- ¹⁰¹ Brunius 1850 s. 428 och Riesnert 1995 s. 68; jfr s. 273 i samma verk.
- ¹⁰² Jfr Reisnert 1995 s. 67.
- ¹⁰³ Kjellberg 1966 s. 216.
- ¹⁰⁴ Kjellberg 1966 s. 216f och Mildner 1967 (paginering saknas).
- ¹⁰⁵ Reisnert 1995 s. 68.
- ¹⁰⁶ Kriig 1996 s. 6.
- ¹⁰⁷ Weibull 1872 s. 69. Jfr Reisnert 1995 s. 66f.
- ¹⁰⁸ Oakeshott 1997 s. 85f.
- ¹⁰⁹ Jacobsen 1993 s. 138. Den romanska perioden omfattar tiden från medeltidens början till omkring 1200-talets mitt. Se Jacobsen s. 7.
- ¹¹⁰ Skansjö 1997 s. 48.
- ¹¹¹ Skansjö 1992 s. 44 och där anf. litteratur.
- ¹¹² Ödman 2002 s. 20-22.
- ¹¹³ Skansjö 1992 s. 45; Hansson 2001, passim och Ohlsson 2002, särsk. s. 42 ff. Borgens symboliska funktion i ett utomnordiskt sammanhang, i England, kan med fördel ses hos Liddiard 2005.
- ¹¹⁴ Skansjö 1992 s. 40f.
- ¹¹⁵ Numera Institutionen för arkeologi och antikens historia.
- ¹¹⁶ Thomsen 2001.
- ¹¹⁷ Thomsen 2001 s. 8-10 och Brorsson 2002 s. 126 m. där anf. litteratur. Ang. Christoffer I, se t.ex. Lauring 1999 s. 86ff.
- ¹¹⁸ Thomsen 2001 s. 62f och 65f.
- ¹¹⁹ Thomsen 2001 s. 11.
- ¹²⁰ DD 2:11 nr. 127.
- ¹²¹ Thomsen 2001 s. 8.
- ¹²² DD 3:8 nr. 541. Jfr DAL:s ortnamnsregister, Vemmenhögs hd, Gärdslövs sn.
- ¹²³ Jfr registerförteckn. i DD 2:11.
- ¹²⁴ Andersson 1974 s. 148 och Raneke 1982 s. 4.
- ¹²⁵ Andersson 1974 s. 146ff.
- ¹²⁶ Anglert 1995 s. 52.
- ¹²⁷ DD 4:7 nr. 372.
- ¹²⁸ Se Gärdslövs sn, DAL:s register samt Svensson 2005 s. 124.
- ¹²⁹ Mattisson 1986 s. 205.
- ¹³⁰ Mattisson 1986 s. 207.
- ¹³¹ Ulsig 1968 s. 100.
- ¹³² Ohlsson 2002 s. 38.
- ¹³³ DD 3:4 nr. 156.
- ¹³⁴ Mattisson 1986 s. 205f.
- ¹³⁵ DD 3:7 nr. 452.
- ¹³⁶ Ulsig 1968 s. 199.

- ¹³⁷ DD 4:7 nr. 372.
- ¹³⁸ Stiesdal 1981 s. 212ff och Olsen 1986 s. 84ff. Jfr Ödman 2002 s. 20ff.
- ¹³⁹ Mannerstråle 1993 s. 87.
- ¹⁴⁰ Ödman 2002 s. 144.
- ¹⁴¹ Brunius 1850 s. 388.
- ¹⁴² DD 2:11 nr. 47 och 167.
- ¹⁴³ DD 3:9 nr. 236.
- ¹⁴⁴ Reinsnert 1995 s. 60ff.
- ¹⁴⁵ Den följande beskrivningen bygger på Andersson 1974 s. 143ff; Johannesson 1984 s. 79f och Nordberg 1995 s. 219ff.
- ¹⁴⁶ Andersson 1974 s. 145.
- ¹⁴⁷ Reinsnert 1995 s. 61.
- ¹⁴⁸ Rosén 1967 s. 164; Andersson 1974 s. 148ff och Skansjö 1997 s. 132f.
- ¹⁴⁹ Rosén 1967 s. 164; Andersson 1974 s. 152 och Skansjö 1997 s. 133-135.
- ¹⁵⁰ Rosén 1967 s. 164; Andersson 1974 s. 152ff och Skansjö 1997 s. 135. Ang. de förbundnas borgar, se Wallin 2006 (under utgivning, paginering saknas).
- ¹⁵¹ DMA s. 73; Andersson 1974 s. 154f samt Skansjö 1997 s. 133-135.
- ¹⁵² DD 4:3 nr. 132.
- ¹⁵³ Ingesman 1990 s. 177 resp. 185. Se äv. DD 4:3 nr. 343 och 4:4 nr. 582.

Källor och litteratur

Otryckta källor

”Karta öfver Malmöhus och Christianstads höfdingdömen eller Skåne. Utgifven af Geografiska Inrättningen 1812. Författad av C. P. Hällström”

Lantmäterimyndigheten Skåne län, forskningsarkivet

”Charta med beskrifningar öfver ägora till Hyby Gård och Kyrkby, uti Bara Hd 1695”, karta D 617A, Hyby sn

Skånes hembygdsförbunds/Regionmuseets Kristianstads arkiv

Beslut gällande tillstånd av flyttning av runsten DR 264 Hyby sn utställt av Länsstyrelsen i Malmöhus län 1983-11-21

Arkeologisk rapport av Carl-Axel Mildner gällande provundersökning i Näsbyholms slottskällare. Gårdslövs sn. Lund 1967

Tryckta källor

- *Danmarks middelalderlige annaler*, utg. av Erik Kroman. Köpenhamn 1980
- *Diplomatarium Danicum*, utg. av Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Köpenhamn 1938ff
- *Diplomatarium Suecanum*, utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien och Riksarkivet. Stockholm 1829ff
- *Kong Frederik den Førstes danske registranter*, utg. K. Erslev & W. Mollerup. Köpenhamn 1879
- *Liber daticus Lundensis vetustior*, utg. C. Weeke, urspr. Köpenhamn 1884-1889. Nyutgåva Köpenhamn

1973.

- *Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624*, utg. av John Tuneld. Lund 1934
- *Skaanske Lov og Jyske Lov*, övers. och komm. av Erik Kroman & Stig Juul. Köpenhamn 1959

Litteratur

- *A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark 1100-1600. Scania Halland Blekinge*. Köpenhamn 1976
- Andersson, Helge, ”Hyby gamla kyrka”, *Lunds stifts julbok 1956. Fyrtioåttonde årgången*. Malmö 1956
- Andersson, Ingvar, *Skånes historia. Senmedeltiden*. Stockholm 1974
- Anglert, Mats, *Kyrkor och berravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Stockholm 1995a
- Anglert, Mats, ”Makt och kyrkor kring Lindholmen”, i Mats Mogren & Jes Wienberg (red.), *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne*. Stockholm 1995b
- Anselm, Gunnar, ”Stiftets kyrkor”, i Gunnar Herrlin m.fl. (red.), *Lunds stift i ord och bild*. Stockholm 1947
- Bloch, Marc, *Feudal Society I. The Growth of Ties of Dependence*. London 1962
- Bloch, Marc, *Feudal Society II. Social Classes and Political Organization*. London 1962
- Bolin, Sture, *Ledung och frälse. Studier och orientering över danska samfundsförhållanden under äldre medeltid*. Lund 1934
- Brorsson, Torbjörn, ”Högmedeltid 1200-1400”, i Anders Lindahl m.fl. (red.), *Keramik i Sydsverige. En handbok för arkeologer*. Lund 2002
- Brunius, Carl Georg, *Skånes konsthistoria för medeltiden*. Lund 1850
- Bøgh, Anders, ”Kongen og hans magt”, i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. Köpenhamn 1999
- Carelli, Peter, *Krapperrup og det feodala landskapet. Borgen, bygden og den medeltida bebyggelseutvecklingen i en nordvästskånsk socken*. Nyhamnsläge 2003
- Carelli, Peter, ”Den tidiga staden”, i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*. Lund 2004
- Christensen, Aksel E., *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*. Köpenhamn 1945
- Christensen, Aksel E., ”Tiden 1042-1241”, i Aksel E. Christensen m.fl. (red.), *Danmarks historie 1. Tiden indtil 1340*. Köpenhamn 1977
- Christensen, C. A., ”Leidang”, i Granlund, John (red.), *Kulturhistorisk lexicikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid X* (härefter KLNLM). Malmö 1965
- Christiansen, Tage E., ”Sune Ebbesens halve hovedlod”, *Historisk tidskrift bd. 81, hft. 1*. Köpenhamn 1981
- *Danmarks adels aarvog 1893*. Köpenhamn 1893
- *Danmarks adels aarvog 1900*. Köpenhamn 1900
- *Danske Runeindskrifter*, utg. av L. Jacobsen & E. Moltke. Köpenhamn 1942
- Erlström, Mikael m.fl, ”Skånes natur. Berg och jord”, i Germundsson, Tomas & Schlyter, Peter (red.), *Sveriges Nationalatlas. Atlas över Skåne*. Stockholm 1999
- Fenger, Ole, ”Med lov skal land bygges”, i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. Köpenhamn 1999
- Gelting, Michael H., ”Europæisk feudalisme og dansk 1100-1200-tal”, i *Kongemagt og samfund i*

- middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig på 60-årsdagen 13. februar 1988.* Århus 1988
- Gelting, Michael H., ”Danmark – en del af Europa”, i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation.* Köpenhamn 1999
  - Hansson, Martin, *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid.* Stockholm 2001
  - Hedeager, Lotte, ”Oldtid o. 4000 f.Kr.-1000 e.Kr.”, i Claus Bjørn (red.), *Det danske landbrugs historie I. Oldtid og middelalder.* Odense 1988
  - Hermanson, Lars, *Slækt, venner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark.* Göteborg 2000
  - Hybel, Nils, ”Godssystemerne i England, Danmark og på kontinentet ca. 1200-1350”, *Jysk selskab for historie 1994:1.* Århus 1994
  - Hybel, Nils, ”The Creation of Large-scale production in Denmark, c. 1100-1300”, *Scandinavian Journal of History. Vol. 20 No. 4 1995.*
  - Hybel, Nils, *Danmark i Europa 750-1300.* Köpenhamn 2003
  - Hørby, Kai, ”Tiden fra 1340 til 1523”, i *Danmarks historie 2. Tiden 1340-1648. Første halvbind: 1340-1559.* Köpenhamn 1980a
  - Hørby, Kai, ”Middelalderen”, i Niels Lund & Kai Hørby, *Dansk socialhistorie 2. Samfundet i vikingetid og middelalder 800-1500.* Köpenhamn 1980b
  - Ingesman, Per, *Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen.* Lund 1990
  - Ingesman, Per, ”Middelalderen – en introduktion”, i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation.* Köpenhamn 1999
  - Jacobsen, Henrik, *Romanske vesttårne, deres indretning og funktion. Vesttårne før 1300 i det middelalderlige Danmark øst for Storebælt.* Stockholm 1993
  - Johannesson, Gösta, *Skåne, Halland och Blekinge. Om Skånelandskapens historia.* Stockholm 1984
  - Johansen, Birgitta & Pettersson, Ing-Marie, *Från borg till bunker. Befästa anläggningar från förhistorisk och historisk tid.* Stockholm 1993
  - Kjellberg, Sven T., *Slott och berresäten i Sverige. Ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. Skåne. Andra bandet, Malmöhus län/södra delen..* Malmö 1966
  - Kriig, Stefan, *Skåne, Gärdslövs sn, Näsbyholm 2:1. RAÄ 4 1993, 1994. Arkeologisk för- och slutundersökning vid Näsbyholms slottsruin.* UV Syd rapport 1996:14. Riksantikvarieämbetet, avd. för arkeologiska undersökningar. Lund 1996
  - Larsson, Mats G., *Svitjod. Resor till Sveriges ursprung.* Stockholm 1998
  - Lauring, Palle, *Danske konger og dronninger. Danmarks konger. Dronninger og andre kvinder i Danmarkshistorien.* Köpenhamn 1999
  - Lerdam, Henrik, *Danske len og lensmænd 1370-1443.* Köpenhamn 1996
  - Liddiard, Robert, *Castles in Context. Power, Symbolism and Landscape, 1066 to 1500.* Bollington 2005
  - Liedgren, Jan, ”Adelsbrev”, *KLNM I.* Malmö 1956
  - Lindkvist, Thomas, *Landborna i Norden under äldre medeltid.* Uppsala 1979
  - Lindkvist, Thomas, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid.* Uppsala 1988a
  - Lindkvist, Thomas, ”Knut den heliges gåvobrev och framväxten av den feodala statsmakten”, i Sten Skansjö & Hans Sundström (red.), *Gåvobrevet 1085. Föredrag och diskussioner vid Symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens nordiska samhälle.* Lund 1988b
  - Ljung, Sven, ”Herretitel”, *KLNM VI. 2:a uppl.* Malmö 1981

- Lund, Niels, *Lid, leding og landværn. Hær og samfund i Danmark i ældre middelalder*. Roskilde 1996
- Mannerstråle, Carl-Filip, "På slott och herrgårdar", i Åke Werdenfels, *Mandelgren i Skåne II. Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1993*. Lund 1993
- Mattisson, Ann-Christin, *Medeltida nordiska borg- och sätesgårdsnamn på -holm*. Uppsala 1986
- de Mayneriis, Maynus (trol.), *Dyalogus creaturarum moralizatus. Skapelsens sedelärande samtal*. Faksimil av version tryckt 1483, kommenterad och översatt av John Bernström resp. Monica Hedlund. Höganäs 1983
- Molland, Einar, "Årtidhold", KLNLM XX. Malmö 1976
- Myrdal, Janken, *Jordbruket under feudalismen 1000-1700. Det svenska jordbrukets historia 2*. Stockholm 1999
- Nielsen, Herluf, "Marsk I", KLNLM XI. 2:a uppl. Malmö 1981
- Nordberg, Michael, *Den dynamiska medeltiden*. Stockholm 1984
- Nordberg, Michael, *I kung Magnus tid. Norden under Magnus Eriksson 1317-1374*. Stockholm 1995
- Nørlund, Poul, "Klostret og dets gods", *Sorø. Klostret – skolen – akademiet gennem tiderne. 1 bind – tiden før 1737*. Köpenhamn 1924
- Nørlund, Poul, "Jorddrotter paa Valdemarstiden", *Festskrift til Kristian Erslev den 28. decbr. 1927 fra danske historikere*. Köpenhamn 1927
- Oakeshott, Ewart, *The Sword in the Age of Chivalry*. Woodbridge 1997
- Ohlsson, Anders, "Omnibus presens scriptum cernentibus Tuwæ Galen de Nesbiholm miles Scanie / salutem in domino", opublicerad CD-uppsats i medeltidsarkeologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet 2002
- Olesen, Jens E., "Senmiddelalder og reformation (1350-1536)", i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. Köpenhamn 1999
- Olsen, Rikke Agnete, "Borgen bygges", i Harald Andersen m.fl. (red.), *Skalk. Nyt om gammelt*. Nr 2 1980. Højbjerg 1980
- Olsen, Rikke Agnete, *Borge i Danmark*. Köpenhamn 1996
- Paludan, Helge, "Tiden 1241-1340", i Aksel E. Christensen m.fl. (red.), *Danmarks historie 1. Tiden indtil 1340*. Köpenhamn 1977
- Petersen, Henry, *Danske adelige sigiller fra det XIII og XIV aarhundrede*. Köpenhamn 1897
- Porskrog Rasmussen, Carsten & Madsen, Lennart S., "Herremænd og borge", i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. Köpenhamn 1999
- Raneke, Jan, *Svenska medeltidsvapen I*. Lund 1982.
- Rasmussen, Kristen J., "Jydernes gamle stivsind. Bondeoprør og adelsreaktion imod Erik Menved i 1313", i Anders Bøgh m.fl. (red.), *Til kamp for friheden. Sociale oprør i nordisk middelalder*. Ålborg 1988
- Reisnert, Anders, "Borgar och huvudgårdar i Danmark och Skåne. Utveckling och forskningshistorik", i Hans Andersson & Mats Anglert (red.), *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadområdet medeltid*. Stockholm 1989
- Reisnert, Anders, "Stormän och deras borgar kring Lindholmen", i Mats Mogren & Jes Wienberg (red.), *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne*. Stockholm 1995
- Riis, Thomas, "Villici og coloni indtil 1340. Et forsøg på en begrebsanalyse", i Svend Gissel (red.), *Landbobehistoriske studier tilegnede Fridlev Skrubbeltrang på halvfjerdsårsdagen den 5. august 1970*. Köpenhamn 1970
- Rosén, Jerker, "Frälse", KLNLM IV. Malmö 1959

- Rosén, Jerker, ”Mecklenburgarna, Albrekt av Mecklenburgs regering 1363-1389”, i Gunvor Grenholm (red.), *Den svenska historien 2. Från Birger Jarl till Kalmarunionen*. Stockholm 1967
- Skansjö, Sten, ”Svedalabygden från tidig medeltid till dansktidens slut”, i Kjell Karlsson m.fl. (red.), *Svedala genom tiderna*. Svedala 1981
- Skansjö, Sten, Riddersporre, Mats & Reisnert, Anders, ”Huvudgårdarna i källmaterialet”, i Hans Andersson & Mats Anglert (red.), *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid*. Stockholm 1989
- Skansjö, Sten, ”Från vikingatida stormansgård till renässanslott – Bjersjöholm under äldre historisk tid”, i Sölve Johansson (red.), *Bjersjöholm. Gods och slott*. Lund 1992
- Skansjö, Sten, ”Lindholmen som riksfäste och länscentrum”, i Mats Mogren & Jes Wienberg (red.), *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne*. Stockholm 1995
- Skansjö, Sten, *Skånes historia*. Lund 1997
- Skansjö, Sten, ”Grevlunda – medeltida godsmiljö i dokument och monument”, opublicerat manus, Högskolan Kristianstad 2001
- Skansjö, Sten, ”Med början i medeltiden”, i Sten Åke Nilsson (red.), *Slotten och landskapet. Skånska kulturmiljöer*. Stockholm 2002
- Skansjö, Sten, ”Medeltida skånska godslandskap i dokument och monument. Kyrkor och adelshuvudgårdar i Helgeådal”, manus under publikation, Högskolan Kristianstad 2005.
- Skovgaard-Petersen, Inge, ”Absalons tre byer”, i Frank Birkebæk m.fl. (red.), *Absalon fædrelandets fader*. Roskilde 1996
- Skovgaard-Petersen, Inge, ”The Danish Kingdom: consolidation and disintegration”, i Knut Helle (red.), *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I Prehistory to 1520*. Cambridge 2003
- Stiesdal, Hans, ”Types of Public and Private Fortifications in Denmark”, i N. Skyum-Nielsen & N. Lund (red.), *Danish Medieval History. No 1. New currents*. Köpenhamn 1981
- Svensson, Henrik, *Öppna och slutna rum – enskiftet och de utsattas geografi. Husmän, bönder och gods på den skånska landsbygden under 1800-talets första hälft*. Lund 2005
- Ulsig, Erik, *Danske adelsgodser i middelalderen*. Köpenhamn 1968
- Ulsig, Erik, ”Landbor og bryder, skat og landgilde. De danske fæstebønder og deres afgifter i det 12. og 13. århundrede”, *Middelalder, metode og medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen den 17. oktober 1981*. Köpenhamn 1981
- Ulsig, Erik, ”Højmiddelalderens danske godssystem set i europæisk sammenhang”, *Bol og by. Landbohistorisk tidskrift 1996:2*. Kerteminde 1996
- Ulsig, Erik, ”Højmiddelalder (1050-1350)”, i Per Ingesman m.fl. (red.), *Middelalderens Danmark. Kultur og samfund fra trosskifte til reformation*. Köpenhamn 1999
- Wallin, Johan, ”Riddaren och galkaren Tue Galens frälseuppror i Skåne 1377 mot drottning Margrethe av Danmark”, under publicering.
- Weibull, Martin, ”Arkiv-anteckningar rörande skånska herresäten”, *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning*. Lund 1872
- Wienberg, Jes, *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark*. Stockholm 1993
- Wrangel von Brehmer, Ingeborg, ”Hyby krönika”, opublicerad uppsats 1898.
- Ödman, Anders, ”Skånes borgar”, i Mats Mogren & Jes Wienberg (red.), *Lindholmen. Medeltida riksborg i Skåne*. Stockholm 1995
- Ödman, Anders, *Borgar i Skåne*. Lund 2002

MINA MINNEN FRÅN KLÅGERUPS GÅRD.

Av Hanna Bengtsson

Hade någon sagt till mig den dagen att jag nu efter snart 60 år fortfarande skulle bo kvar här i Klågerups by hade jag inte trott det. Vad hände? Precis detsamma som för många andra, jag gifte mig och skaffade familj. Min make hade bott på gården sen han var nio år och det var där vi tillsammans bodde och verkade. Han som smed och jag med höst och betskötsel, i den mån jag kunde, det fanns ju ingen barnpassning på den tiden. I början av 1960-talet fick vi kommunalt arbete, vilket innebar en modern tjänstebostad, men också mycket oavlönat arbete. Vi köpte oss ett litet hus 1976, något som tidigare för oss endast hade varit en utopi. Här bor vi nu och jag skall försöka att komma ihåg vad som hänt under det senaste halvsekle. Jag skall berätta så gott det går, även om jag inte minns allt.

Det var en vårdag, närmare bestämt den sista mars 1948, som jag gjorde min första närmare bekantskap med Klågerup. Jag hade hört talas mycket om Klågerup genom min mor som var född i dessa trakter. Min morfar hade i slutet av 1800-talet brukat ett torp som tillhörde Klågerup. Torpet låg mellan Tejarps gård och Torreberga. Min mor började sin skolgång år 1898 i Vinninge skola

Jag cyklade iväg genom Vismarlöv mot Klågerup på min fina gröna Vicicykel. Med

mig hade jag de få ägodelar som en tös på 20 år har - kläder, syskrin och lite annat smått som fick plats i en låda på pakethållaren. På morgonen den första april skulle jag börja min anställning som kokerska på Klågerups slott. Jag skulle få 100 kronor i månaden, mycket pengar på den tiden, och så tillika få bo på ett slott, dock bara i pigkammaren mot norr, men ändå. Där fanns en liten radio med några år på nacken, det var bra med musik på rummet. Man kunde bland annat lyssna på Sune Waldimars orkester, toner som kunde göra varje kvinna salig.

Strax innan Klågerup ligger Vittenbjer, en liten gård som tillhör Hyby gods, samt två huslängor, en privatägd och en arbetarbostad som tillhör Klågerup. I den senare fanns det åtminstone fem lägenheter. I en av dem bodde för många år sen Olof Rasmusson, en av Skånes främsta bygdemålsförfattare och som har skrivit flera trevliga barndomsminnen från detta hus. Det ligger kvar obebott och har i flera år varit rivningsfärdigt. Här finns också en hög backe som heter ”Tyska dammsbacken”, det sägs att en tysk förolyckades här genom drunkning, i en damm strax intill vägen.

Klågerup ligger i en håla. Därmed vill jag inte säga att Klågerup är en ”håla”, utan en plats där jag alltid har känt mig hemma och där det är trevligt att bo. Klågerup är en stor gård, på 1940-50-talet uppgick dess areal till cirka 1000 tunnland som bestod av odlad mark och en mindre del betesmark. Tidigare hörde även Tejarps gård och Torreberga till Klågerup, samt delar av Vinninge, Grönljung och Troberga vid Eksholmen. Skog finns det inte så mycket, endast på den så kallade Kvarnbacken intill slottsparken.

Om själva slottet berättar jag inte så mycket, eftersom det finns så mycket att läsa om detta i annan litteratur. Jag vill dock berätta om några som ägt gården. Från 1725 till 1895 ägdes den av Trolleätten och övertogs 1908 av Svenska Sockerfabriksaktiebolaget som innehade den till 1926. Samma år förvärvade N. Axel Nilsson godset och ägde det fram till 1952 då han överlämnade det till sin son Nils-Erik Axelsson. Denne stod som ägare från 1952 till 1964 då Irma och Otto Silferschöld blev godsets ägare och är så än idag.

Godsets alla människor

På 1930-40-talet bodde och verkade cirka 150 personer - barn vuxna och gamla – på Klågerups gods. Tidigare hade de säkert varit fler. I dag sköts gården av bara ett fåtal personer.

Var bodde då alla dessa människor? Jo, i torp och stathus. Torpen beboddes för det mesta av endast en familj, medan det i stathusen kunde finnas fyra eller fem lägenheter och kallades ibland för liggande skyskrapor. Till varje sådant hus fanns det ett uthus,

där var och en hade sin vedbod och svinstia där julgrisen skulle växa till sig så det blev mat till den stora familjen. Där fanns också plats för några höns och en tupp, för dom som ville ha. Tvättstugan var gemensam och där gällde det att komma överens om vem som stod i tur att använda den. Här rådde rang och ordning för användandet. Där fanns en stor inmurad tvättgryta, träbaljor som var gjorda av delade tunnor, senare fanns det även zinkbaljor. Så kallade ”fileflagar”, eller tvättbräden, kunde vara av antingen glas eller zinkplåt, den sistnämnda var den vanligaste. Vatten fick hämtas på gården, i en brunn eller pump. Tvättstugan kunde ibland också användas när någon skulle bada, då haspen lades på ordentligt inifrån, så att ingen obehörig kom och störde. Om där fanns ett fönster så täcktes detta med en gammal dagstidning, som även kallades ”ryktarens rullgardin”. Det var inte alltid så lätt att komma överens, var det inte barnen så kunde det vara höns, katter eller hundar. Det var nog mest kvinnorna i husen som rök ihop. Männen la sig inte i så mycket, de hade ju långa arbetsdagar på gården .

Toaletterna, eller ”dassen”, var inrymda i en tillbyggnad på uthusets gavel. Där hade var och en sitt lilla ”lokum” eller ”hemlighus”: Lite tidningspapper eller ett gammalt exemplar av Åhlen och Holms katalog fick tjäna som toalettpapper. Detta ”ändamålsändiga” gick lika bra som Lilla Edet på rullar. En dörr med spjälor släppte in lite ljus, men inte så mycket att det gick att fördjupa sig i någon läsning. Vad det beträffar var det alldeles för kallt och blåsigt att sitta där ute någon längre stund. På nätterna använde varje hushåll sitt nattkärl, sin ”Potta”, som tömdes ganska diskret varje morgon bakom uthuset. Pottan var bra att ha i beredskap om det var isande kallt och då ingen ville gå ut.

Lägenheterna bestod i bästa fall av två rum och kök, i flera fall av endast ett rum och kök. Vatten och avlopp var inte alltid något självklart. I köket fanns en svart köks spis och i rummet intill fanns en rund gjutjärns kamin, dessa eldades med ved eller torv. Många familjer hade en stor barnaskara, varvid både köket och rummet huvudsakligen var möblerade med sängar och soffor där både två och tre barn fick dela på en bädd. Om det fanns ett andra rum stod det som finrum, där fanns nämligen ingen eldstad, utan endast ett spisarör som gick genom väggen från sovrummet.

Givetvis varierade standarden på lägenheterna. Saftstationen, som tidigare ägdes av Sockerbolaget, inköptes av godset i slutet av 1930-talet. Här var inrymt åtta lägenheter som alla hade kallvatten i kranarna. Det fanns också vattentoalett i varje lägenhet, en riktig lyx på den tiden. Det är lätt att förstå hur åtråvärda dessa lägenheter var, trots att uppvärmningen var som i övriga lägenheter med Ankarsrums svarta köksspis och olika modeller på rumsspisar, s.k. ”metaljöser” Här fanns också en bastu, som eldades

med ved. Gårdsfolket kunde gå dit och bada på lördagarna, en förmån som godsägaren bjöd på. Kanske tänkte han mest på att lära ut lite mera hygien till människor som annars hade det svårt. Det var en modernitet av bästa slag, märk väl att detta var i början av 1940-talet.

Sämst i standard var nog ”Bomhuset”, som ligger ända ut vid den bäck som utgör

Bostadshuset vid saftstationen som även det kallades för ”saftstationen”.

gränsen mot Staffanstorp. Namnet Bomhuset kommer av att det låg vid de bommar över vägen som fanns vid sockengränsen. I detta hus fanns varken vatten eller elektricitet, och jag tror inte det finns idag heller. Här bodde mina svärföräldrar en tid, i en liten lägenhet, och barnen hade långt till skolan som låg nere i Klågerups samhälle. Idag är huset en sommarbostad. Bomhuset var för många år sedan ett torp under Klågerup, av vilka det fanns många. Alla torp är sedan länge borta, ända sen trettio-talet. Där var ”Rösten” (Rödsten), Mossatorpet och många fler.

De som bodde på torpen, detta gällde även de halvvuxna barnen, fick göra dagsverken på godset. För länge sedan kallades dagsverke för att gå till ”håva”. Ett visst

antal arbetstimmar var uträknade per år och torp. Till varje torp hörde cirka fyra tunnland jord. En ko, en gris och några höns hörde också till torparens självhushåll. Om någon hästskjuts behövdes, för att köra till kvarnen eller kyrkan, fick en sådan lånas på godset. Ett par sådana skjutsar om året ingick i avtalet. Det ansågs vara lite förmer att vara en torpare än en statare.

Statarsystemet i Sverige upphörde 1945. Att vara anställd på stat var en anställningsform där lönen utbetalades i form av varor som producerades på godset. Avtalet för en statare i början av 1940-talet var, förutom en kontant lön på 750 kronor per år, följande: 500 kilo råg, 400 kilo vete, 200 kilo korn, 200 kilo blandsäd, 50 kilo ärtor och 1460 liter oskummad mjölk. Därtill kom fri bostad, 15 ar potatisland, bränsle till husbehov och fria kvarnskjutsar. Dessutom ingick, hör och häpna, fri läkarvård och fri flyttning, den senare upp till en kostnad av 75 kronor. Efter 1945 blev alla lantarbetare. Trots det rådde en stor rangskillnad, beroende vilket arbete som utfördes, en skillnad som också visade sig i var och hur folk bodde. En sak ansågs vara klar, alla skulle ansluta sig till facket, ingen fick åka snålskjuts, i så fall kunde det ske ett litet sabotage i form av att ett ventilgummi på cykeln var borta eller i form av något annat uppseende spektakel.

Husen som var

Jag skall nu försöka att minnas en del hus där folket bodde, idag finns endast ett eller två av dem kvar.

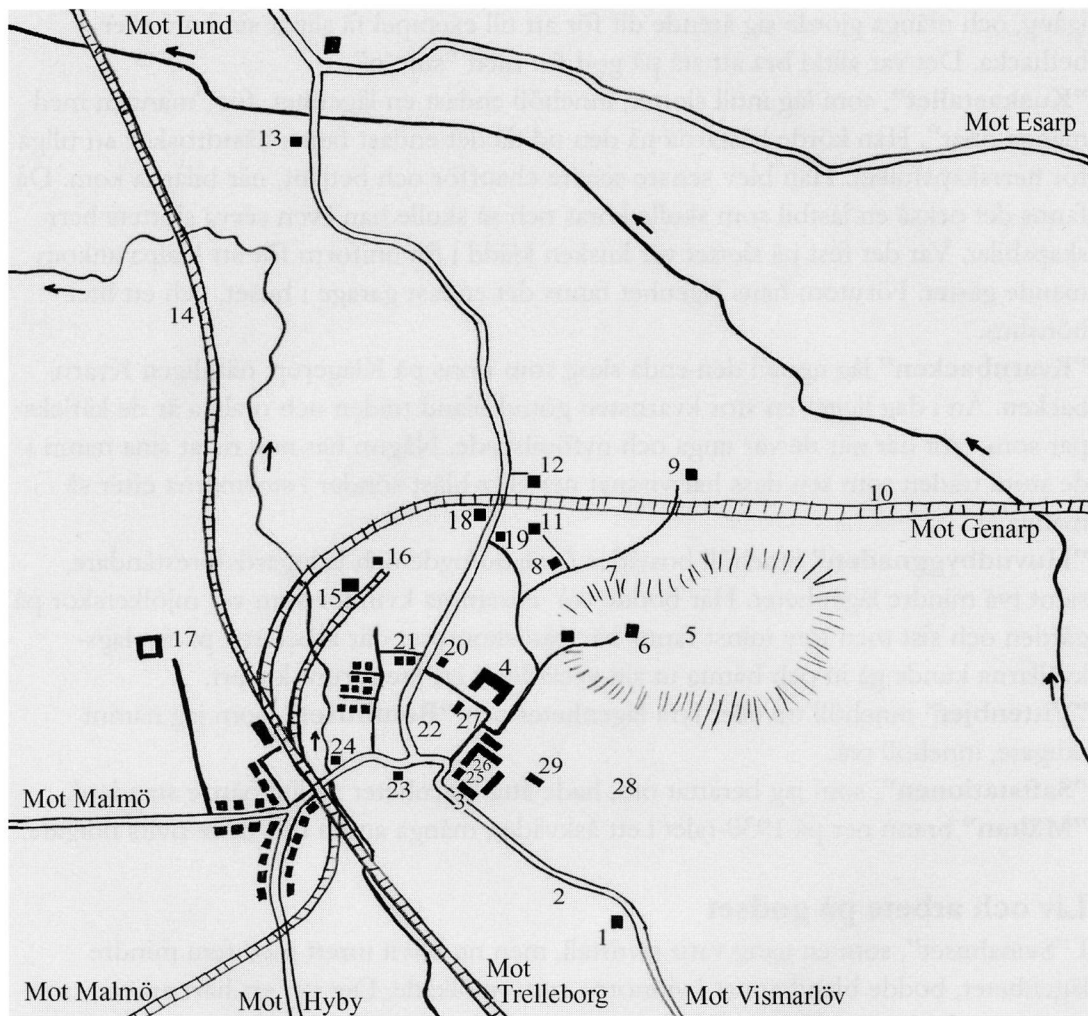
”Nya husen” var två likadana hus med vardera fyra lägenheter och med mindre enrumslägenheter på ovanvåningen. Dessa hus var de senast byggda, därav namnet. De revs på 1970-talet, varför förstär jag inte, eftersom de var rejäla tegelhus, men de fina villorna stördes kanske av dem, vem vet.

”Kärringaträtan” var ett namn som ofta användes på arbetarbostäder vid större gårdar. Namnet hade sin enkla förklaring i att ”kärringarna blev ovänner”, här fanns tre lägenheter. Detta hus blev ett övningsobjekt för brandkåren 1966.

”Centralen”, även kallat ”svinhuset”, sägs ha varit ett svinstall som blivit ombyggt till bostäder.

”Vattenmöllan” beboddes under 1950-talet av bokhållaren, eller rättaren, som han också kallades. Här fanns även två mindre lägenheter. I huset fanns också det stora kök som kallades ”bethushållet”, om vilket jag skall berätta senare.

”Smedhuset” inrymde en lägenhet för smeden, samt två mindre bostäder. Smedjan låg strax intill. Här skoddes alla hästarna på gården, här lagades jordbruksredskap och annat som gått sönder. Det var alltid varmt i smedjan, eftersom ässjan ständigt var

1. Wittenbjer stathus	11. Kärringträtan	21. Nya husen 2st.
2. Tyskabacken	12. Anders Olsatorpet	22. Lillepark
3. Gårdens huvudbyggnad	13. Bomhuset	23. Centralen (Svinahuset)
4. Slottet	14. Järnväg Lund-Trelleborg	24. Vattenmöllan
5. Kvarnbacken	15. Saftstationen	25. Magasinet
6. F.d. Väderkvarn	16. Bostadshuset "Saftstationen"	26. Stallarna
7. Soptippen	17. Tejarps gård	27. Kuskastallet
8. Norregård	18. Smedhuset	28. Östra kärr
9. Lorentzatorpet	19. Smedjan	29. Mälтан
10. Järnväg Malmö-Genarp	20. Trädgårdsmästeriet	

igång, och många gjorde sig ärende dit för att till exempel få slipat sin kniv eller bethacka. Det var alltid bra att stå på god fot med ”sme’n”.

”**Kuskastallet**”, som låg intill slottet, innehöll endast en lägenhet, för ”mannen med många titlar”. Han körde hästarna på den tid då det endast fanns hästdroskor att tillgå för herrskapsfolket. Han blev senare senare chaufför och betjänt, när bilarna kom. Då fanns det också en lastbil som skulle köras och så skulle han även serva slottets herrskapsbilar. Var det fest på slottet var kusken klädd i fin uniform för att hjälpa ankommande gäster. Förutom hans lägenhet fanns det endast garage i huset, och ett litet hönshus.

”**Kvarnbacken**” låg uppe i den enda skog som finns på Klågerup, nämligen Kvarnbacken. Än i dag ligger en stor kvarnsten gömd bland träden och otaliga är de kärlekspar som varit där när de var unga och nyförälskade. Någon har nog ristat sina namn i de stora träden som sen dess har vissnat ner eller blåst sönder i stormarna efter så många år.

”**Huvudbyggnaden**” innehöll bostäder för ladufogde och ladugårdsföreståndare, samt två mindre lägenheter. Här bodde två ensamma kvinnor som var mjölkerskor på gården och sist men inte minst fanns här gårdskontoret där arbetarna på fredagskvällarna kunde gå in och hämta ut sin veckolön i ett litet brunt kuvert.

”**Vittenbjer**” innehöll tre eller fyra lägenheter och ”**Bomhuset**”, som jag nämnt tidigare, innehöll två.

”**Saftstationen**”, som jag berättat om, hade åtta lägenheter av lite bättre standard.

”**Mältan**” brann ner på 1930-talet i ett åskväder, många andra hus hade rivits tidigare.

Liv och arbete på godset

I ”Svinahuset”, som en gång varit svinstall, men nu blivit inrett med fem mindre lägenheter, bodde bland annat kvinnorna som mjölkade. Det var ett hårt arbete, trots att de nog hade sämst betalt. De fick gå upp vid fyratiden på morgonen, för att hinna med handmjölkningen. Då hade redan ryktarna gödslat och fodrat djuren, så deras arbetsdag började ännu tidigare. Klockan sju varje dag skulle mjölken forslas till mejeriet. En gång i tiden hade gården ett eget mejeri. I början av 1900-talet hade mjölken från Klågerup så god kvalitet, den ansågs som smittofri, att den levererades till Malmös barnsjukhus. Samma procedur för mjölkningen gällde till middag och kväll. Mjölkningen var ett arbete som ofta kallades ”den vita piskan”. ”Svinahuset” beboddes huvudsakligen av mjölkerskor, kanske just för att det låg så nära stallet, dit de skulle gå fram och tillbaka tre gånger om dagen.

Det fanns många titlar bland folket på gården, trots att alla var anställda under

Mjölkningspersonalen på 1930-talet.

samma villkor. Vi börjar med ladufogden, som fördelade arbetet. Han gick alltid klädd i spetsbyxor och stödkäpp. Käppen var alltid med, även när han cyklade omkring på ägorna, då den hade sin plats på pakethållaren. Käppen var en symbol för att det var han som bestämde. Det var också ladufogden som skötte ringningen i vällingklockan som satt högst upp på stallets gavelspets. Med ett långt rep drog han så att det hördes klockklang vida omkring, nästan som en kyrkklocka. Alla skulle vara på plats när arbetsdagen började. Vällingklockans klang gav upphov till många ramsor som arbetarna sjöng eller läste:

Ring, rättare ring,
statare spring,
statare "hing." (hinna)
Blå välling sur sill
Ring in, ring in.

En annan löd:

Klocka ring- hon ringde igår,
och så har hon ringt i hundra år
och statarn har sprungit hundra mil,
och svetten har runnet som mjölken ur sil—.

Rättaren, eller bokhållaren, som han också kallades, hade hand om bokföringen och löneutbetalningarna. Det var också han som mätte upp betstyckena på våren och hösten. Till sin hjälp hade han därvid ett famnmått, dåtidens mätsticka, som mätte en meter och 80 centimeter. En ”såt” innehöll 20 rader betor.

Det var inte alla som ville ha de betrader som de själva hackat och gallrat när det på hösten var dags att ta upp årets skörd. Det förhöll sig nämligen så att det skulle vara ett visst avstånd mellan plantorna, jag tror en 10-12 centimeter, vilket också räknades ut vid betalningen. Vissa slarvade emellertid, så att det blev större avstånd mellan betorna, vilket blev till en fördel på hösten då de skulle grävas upp. På hösten var det ingen ”beträkning”, då var det lika mycket betalt, oavsett om man var på en leråker eller på en mossjord. Vid gallringen, som hade föregåtts av en grupphackning, fick det absolut inte finnas mer än en planta. Då blev det avdrag eller i varje fall en påpekning av rättaren som gick och synade arbetet. Efter gallringen var det två hackningar till och inget ogräs fick lämnas och synas.

Sommarskötseln av betorna inbegrep även barnarbete. Många barn har krupit vid sidan om sin mor eller far vid betgallringen. Det var ju inget tungt arbete, men enformigt och tråkigt. Tänk att ligga på knä och krypa i betrader som tedde sig ändlösa i ett

Ladufogde Emil Dahl med sin hund Palle.

barns ögon. Man hade ”pudor” på knäna, gjorda av juteväv. För det mesta var det stekande sol och hetta. Många barn frågade säkert sin mor: ”Är det inte snart kväll”. ”Jo”, sa då mor, ”när solen går ner bakom slottet, då är det kväll”. Skugga fanns endast vid tvärryggarna, där det ofta fanns buskar som kunde ge lite svalka. Man hade en liten hacka som verktyg. Till de två sista hackningarna användes en hacka med långt skaft, som dock måste användas försiktigt så den inte skadade eller tog bort den enda kvarvarande plantan som skulle växa och bli stor till hösten. Med tiden förädlades betfröna så att det endast blev en planta av ett frö. Barnen idag vet inget om hur det var att gallra betor. En dag, när en man vid namn Oskar låg där på knä och gallrade betor, kom godsägaren dit och petade på betan med sin stödkäpp och påpekade: ”Oskar har ju lämnat två plantor, det skall ju bara vara en.” Men Oskar var inte sen med svaret: ”Jo, se godsägaren, jag tänkte om den ene gick ut så to den andre sig kanske”.

Betupptagningen började omkring den första oktober, det var en bråd tid. Sockerbruken hade endast kampanj att ta emot betor under en viss tid. Helst skulle betorna vara ur jorden före den 10:e november, sen blev det frost och svårt att gräva upp dem.

Det verktyg som användes var en kort grep med två klor och ett fotstöd på sidan som man trampade på för att få upp betan. Ibland fick man tampas med en lång beta med många sidorötter. Arbetet var beroende av jordmånen, om det var lera fick man ta i ordentligt, betorna fick nämligen inte skadas, då kunde betsaften rinna ur, med lägre sockerhalt som följd. Återigen var det 20 rader som skulle upp ur jorden. På rad

Betfolket på Klågerup i början på 1950-talet. Från vänster: Hanna Bengtsson, Elsa Johansson, Lina Dahl, Ella Andersson, Agnes Edvardsson och Doris Ahl.

sex och sju från ytterkanten lades betorna lika från bägge håll. Med hjälp av skaftet på grepen skulle varje beta slås, eftersom ingen jord fick följa med på betan, då blev det avdrag. I mitten, mellan betraderna, skulle all överbliven blast rensas bort, så att betorna där kunde slängas i en hög. Nu kom det mest lättsamma arbetet igång, att ”nacka” betorna, vilket gjordes med en nyslipad, vass kniv som såg ut som en bila. Allt grönt skulle bort innan betorna kastades i en hög mitt emellan raderna. Det gällde att pricka så rätt som möjligt, för högen med betor skulle sen plockas ihop, så att den inte var utspridd när kördrängarna kom för att lasta. Barnen, som på hösten gick i skolan, fick hjälpa till. Även här pratades det om avdrag om det inte var riktigt gjort.

Betskötseln krävde extra arbetskraft, såväl på våren som på hösten. Då levde gård-
en upp, det kom norrlänningar, danskar och smålänningar. De bodde i de lägenheter som för tillfället stod tomma. De kunde ibland uppgå till ett tjugotal personer. Ett stort hushåll med kocka upprättades i en av slottets flyglar, dock med ingång från baksidan, från trädgården. Under de sista åren var detta kök inhytt i den så kallade Vattenmöllan. Maten var subventionerad av länsarbetsnämnden och bostaden var fri, vilket den gott kunde vara, med tanke på hur spartanskt de bodde. Bäddarna bestod av gamla järnsängar från sjukhus och militärkaserner, bäddade med en madrass fylld med halm eller hackelse, ett lakan och en filt per säsong. Elda fick de göra själva, så att de kunde hålla sig varma i de dragiga stugorna. Det var gårdskvinnornas arbete att skura och ställa i ordning dessa bostäder tills betfolket kom – och även efter - vilket inte alltid var så roligt och hygieniskt.

I början av 1950-talet inträdde en stor revolution inom bethantering. Allt började med en betlossningsmaskin som drogs med traktor. Den tog två rader åt gången och nu kunde betgrepen läggas åt sidan, förutom när maskinen hade brutit av någon beta. Så en dag hade Klågerups gård blivit erbjuden att prova en betupptagningsmaskin, framställd av Hilleshög. Det blev en uppståndelse utan like. Kvinnorna släppte både grepar och knivar och kom fram och såg på underverket. Maskinen gjorde ju inte arbetet så fint som händerna gjorde, så en del tog det lugnt och tänkte att det här kommer aldrig till att fungera, medan andra hade farhågor att maskinen skulle ta arbetet ifrån dem. Maskinen utvecklades genom åren och till slut blev det bara vändtegarna över för kvinnorna att slåss om, idag har även dessa försvunnit. Nu sköts allt med betupptagningsmaskiner och traktorvagnar. Liknande maskiner framställdes även för potatisplockning.

Även andra gamla skörderedskap har försvunnit. När liar, avläggare och självbindare var i bruk behövdes många händer till hjälp, innan de stora skördetröskorna gjorde sin entre vid jordbruken. Före dessa innebar skördearbetet att bära neker och sätta i

Traktorkörare på Klågerup i början av 1960-talet. Fr.v. Lennart Hansson, Anders Creamer, Charles Ahl, Hilmer Pettersson, Martin Edvardsson, Karl-Erik Johansson, Kurt Andersson och Ladufogde Emil Dahl med hunden Rapp.

skylar, eller ”håvar”, som det heter på skånska. Det var tungt arbete. Tyngst var vete- nekerna, men värst var kornet för att det hade så hemska ax som stack så förfärligt, för att inte tala om då man fick dom innanför kläderna. Det gällde att sätta nekerna så tätt och rakt som möjligt, så inget regn kunde komma emellan, men det gjorde det ändå och ibland fick håvarna vältas och ligga och torka, för att sedan återigen sättas upp.

När nekerna så äntligen blev torra skulle de köras hem till gården och tröskas. Kvinnorna fick då visa sin balansförmåga genom att stå i lassen och varva nekerna. Från början användes hästvagnar, men efter hand kom traktorerna. Var det fint väder kunde det ibland bli söndagsarbete. I dag sköter två man hela detta arbete, en kör skördetröskan, som samlar upp den tröskade säden i en tank, medan den andre kör en vagn vari säden tippas för vidare transport till en torksilo på gården. Halmen som blir kvar mals sönder av maskinerna och blir till den gödsel som nu behövs då det inte

Stallarna brann ner en varm julisöndag 1958.

längre finns några djur på gården.

Annat var det förr, då halmen skulle hem till logen bands den upp i stora balar som var tunga att lasta. Halmbalarna förvarades torrt tills de forslades vidare till stallen där de skulle tjäna till ströhalm för djuren under vintermånaderna.

En varm julisöndag år 1958 brann stallarna ner. Det påstods att solstrålarna i en glasskårva hade orsakat eldsvådan. Många av djuren var ute på bete, men en del var kvar i husen där de flesta dog eller blev avlivade. Branden varade en hel vecka, det var mycket nyinkört hö som brann upp. Korna som var på grönbete såldes senare på hösten, så nu fick till och med godsägaren köpa sin mjölkpaket i affären.

En syn som jag aldrig glömmer är när alla kördrängarna kom ridande på sina arbetshästar. Det kunde vara upp till tio par hästar, som bar stora skramlande seldon med kättingar och remmar och så sin förare på ryggen. Det var redan tungt och nu skulle de ut och plöja markerna i oändligt långa fåror. Det var också viktigt att paren kom i rangordning, förste kördrängen först, sen de andra i tur och ordning, allt enligt den sociala skalan.

Många av gubbarna bar träskostövlar, i vilka de plumsade fram i leran ända tills det

blev middag. Då gjorde de samma ridtur tillbaka hem för att fodra hästarna och själva få sig en liten vilostund, för att sedan göra om hela proceduren under eftermiddagen. Ofta hade de fyllt en flaska med lite kaffe under middagsrasten, vilket kunde vara gott att ha vid tretiden. Endast några år tidigare var detta något otänkbart.

De ofta slitsamma arbetsuppgifterna återkom år efter år - så var jordbruksarbetet - men så gjorde även de årliga högtiderna och festerna. "Lillepark" hette den äng som ligger väster om gårdsbyggnaderna. Här hände nog det som var roligast på gården, åtminstone för barnen. Varje midsommar restes en stor majstång på ängen där barn från både byn och gården fick vara med och dansa och leka. En man vid namn "Erik speleman" ombads att spela dragspel. Han fortsatte senare på kvällen, då det var dags för de vuxna att ha lite roligt. Brottarklubben och idrottsföreningen hade också tillgång till "Lillepark" där många sommarfester firades. Dansbana, kaffeservering, tom-bolor, ja till och med cykelstall fanns att tillgå, då var det livat i Klågerup.

Nu började arbetarna på gården tala om semester, men till en början var det inte alltid säkert att man skulle gå på semester en bestämd dag. Var det bra väder för höskörden kunde det hända att det fick anstå med fridagar. Om det däremot ösregnade en måndagsmorgon kunde arbetsbefälet bestämma att nu gick det bra att ta en veckas semester. Efter några år blev det noggrannare bestämmelser.

De yngre ville ut och se sig omkring i Sverige. Någon hade en skraltig bil, vi hade en motorcykel som det inte gick så lätt att ha familjen med på, så de två första åren

Harry Bengtsson ser till att midsommarstången står rakt.

Här skall dansas och lekas. Klågerupsungdomarna uppställda på dansbanan midsommaren 1948.

Efter midsommarlekarna var det prisutdelning och godsägaren Nils-Erik Axelsson (i ljus kavaj) bjöd alla barnen på saft och bullar..

åkte min man och en kompis själv ut. På den tiden var det populärt med tält, samt ett litet fotogenkök för mathållningen. Det här var ju långt före det fanns engångsrätter, så lite potatis och en bit fläsk var bra att ha med.

När vi hade fått vårt tredje barn skaffade vi en gammal bil, nu kunde man njuta av sommarens förlustelser. Vi fick se mycket under de år som vi korsade Sverige hit och dit. Våra barn är i dag tacksamma för allt vad deras far visat dem i form av gamla kyrkor och historiska platser

När brödbilen i början på 1950-talet började ha glass med sig blev det fest bland barn och vuxna i smedhuset.

De äldre på gården tyckte också att det var bra med en frivecka på sommaren, någon tog tillfället i akt och åkte till närmaste stad. Då kom ”unikan” fram, för bolaget fanns ju nästan bara i stan. De levde länge på att få en resa med tåget på sin semesterdag, bara det var ett stort nöje.

Just femtiotalet var en tid för stora förändringar på gården. Många av de yngre sökte sig till annat arbete, några till stan, andra till tegelbruk och liknande. Maskinerna hade tagit över arbetet, hästarna hade försvunnit och ersatts av traktorer. Det behövdes inte längre så mycket folk. De gamla som kommit till pensionsåldern fick bo kvar i sina lägenheter tills kommunen byggde nytt i byn

Som jag skrivit innan sköts nu gården av ett fåtal personer, med maskiner som blivit större och starkare. Arbetet sliter inte ut människorna, men det har blivit ensammare.

KYRKO GATAN 11 - en kort historik

Av Jananders Persson

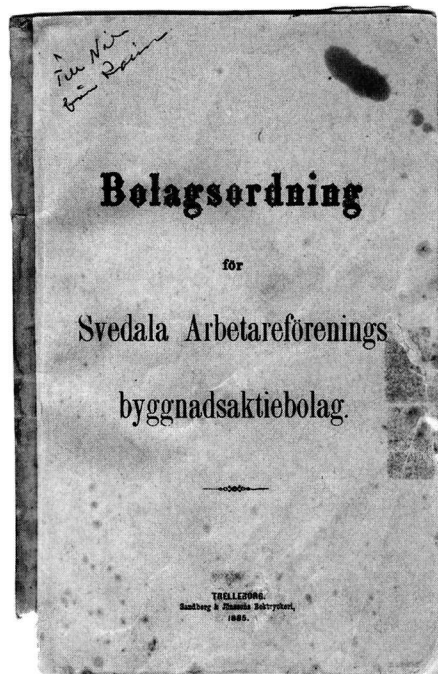
Huset på Kyrkogatan 11, fotograferat 2004.

I augusti månad år 2006 påbörjades rivningen av huset i korsningen Kyrkogatan –Timmergatan för att ge plats åt den nya vägen mot Tegelbruksområdet och Aggarp.

Huset hade sin första historia knuten till Arbetarföreningarna i Svedala. Svedala Arbetarförenings byggnadsaktiebolag bildades 1885 av C.F. Fagerström, R.Malmström, H. Olsson, And. Fagerström och Joh. Persson. En tomt inköptes 1887 och Föreningshuset byggdes. Lokaler hyrdes ut till olika föreningar. Huset var alltså ett bland de allra första husen i denna delen av Svedala. När huset byggdes hade det endast en våning.

Fackföreningar bildades i Svedala på 1890-talet. Gjuteriavdelningen startade 1893 och 1895 bildades avdelning 16 av metallindustriarbetarförbundet. De höll till en början sina möten på arbetsplatser, ofta ute i det fria, men ett behov av möteslokaler växte sig alltmer starkt och då hyrde man in sig i huset.

Arbetarföreningen gick i likvidation år 1899 och då såldes fastigheten till Svedala sjuk- och begravningskassa, då kallad hundramannaföreningen. Och salen kallades följdaktligen, Hundramannasalen. 1896 kunde man hyra den så kallade ”föreningsalen”

På bilden från ett första majmöte syns uppe till höger det då endast i ett och ett halvt plan höga huset.

i huset till en kostnad av 50 öre per gång. 1902 hade hyran höjts till 1 krona. 1907 stod Folkets Hus färdigt och då flyttade föreningarna bort från Kyrkogatan – Timmergatan.

1907 såldes huset till Slaktare Otto och Maria Christensson. De lät bygga på en våning på huset 1912. Mellan 1912 och 1917 fanns i bottenvåningen en ”15-öres basar”. När basaren lades ned så blev det charkuteriaffär i lokalen. Slakteriet hade man i källaren.

På 1920-talet fanns i bottenvåningen ett café, med spel- och biljardsalong. Biljardsalongen låg i en vinkelbyggnad ut mot Timmergatan. Innehavaren till caféet och biljardsalongen hette Göransson. *Café Skandia* övertogs sedan av N. Forslund. Biljardsalongen upphörde i slutet av 1940-talet, medan caféet fanns kvar till 1963. Då caféet upphörde inreddes en bostad här. Och mellan 1966 och 1972 användes lokalerna som möbellager.

1972 startades en pub i lokalerna, *Pub Lukas*. Innehavare var bl.a. Josef Lukacs som då köpte fastigheten. Sedan har denna delen av huset varit kinarestaurang under ett par olika namn. *Restaurang Hang Zhou* var namnet på restaurangen innan den bytte namn till *Golden Crown Restaurang*. När huset skulle rivas flyttade restaurangen till Storgatan 20.

1928 inreddes den andra delen av bottenvåningen till frisörsalong och användes som sådan ända fram tills det att huset skulle rivas. Första frisören på platsen var Jörgen Jörgensson. ”När man var barn och satt snällt och stilla när man blev klippt, kunde det hända att J. Jörgensson gick över till caféet och köpte en klubba eller dylikt, som man fick”. Jörgen Jörgensson hade salongen fram till 1950 då ”Pälle” Jönsson övertog densamma. Mellan 1956 och 1961 hette innehavaren Willy Jörgensson. 1961 övertog så Agne Jönsson salongen. Han började som ”läropåg” hos sin far i början av 1950-talet. I samband med att huset skulle rivas flyttade Agne Jönsson sin salong till nästa kvarter på Kyrkogatan.

På vindsvåningen fanns det också en gång s.k. ungarlslägenheter.

<p>SKANDIA Café - Biljard</p> <p>Servering av gott kaffe, choklad, läskedrycker, m. m.</p> <p>Tel. 704</p> <p>N. Forslund</p>

Tidningsannons från 1948.

Agne Jönsson klipper Bertil Hansson 1999.

I huset bodde också Svedalas första ”radiodoktor” i en lägenhet. Mannen som byggde 5-rörsapparater hette Lindgren. Många av Svedalabornas radioapparater byggdes av honom. Det var apparater som avlyssnades med hjälp av lurar. På husets tak fanns stora antenner. Denna verksamhet var igång i mitten av 1920-talet, alltså i radioerans allra första början.

Exteriört var huset gult fram till 1952 då fasaden gjordes om. Bottenvåningen slätputsades och målades grå. Även putsomfattningarna runt fönstren togs bort.

Källor:

Anteckningar från studiecirkel ”Gamla Svedala”

Kjell Karlssons efterlämnade anteckningar

Svedala genom tiderna 1981

Inventering Svedala Stationssamhälle - Inger Andersson 1979

TÖRRINGE KYRKBY

Av Carin Elmvik

Centrala delarna av Törringe kyrkby taget från luften troligtvis i mitten av 1940-talet.

År 1972 gjorde jag ett skolarbete i historia om min hemby - Törringe. Detta arbete presenteras nedan i ursprungligt skick.

Då vi nu knappt 30 år senare tittar på Törringe by har den naturligtvis förändrats under åren som passerat, men kvar finns den ju!

Törringe införlivades år 1974 med Svedala kommun, andra delar av f.d. Månstorps kommun kom att tillhöra Vellinge. Invånarantalet i Törringe håller sig fortfarande kring 70 personer.

Antalet aktiva lantbrukare har dock minskat och odlingsarealerna har till vissa delar ersatts av skogsplanteringar. Under 1990-talet planterades ca 17 ha lövskog, 6 ha granskog och 25 ha energiskog inom byns gränser. Mjölkkor och grisar har försvunnit och kvar finns köttboskap och ridhästar. Husen har under årens lopp genomgått renoveringar och förändringar, men själva bykärnan vid kyrkan är ändå i stort sett densamma.

Törringe kyrkby – specialarbete i historia.

Törringe kyrkby, belägen ca 300 meter från Malmö-Ystadvägen, två mil utanför Malmö i sydostlig riktning.

Byn har idag 78 bofasta invånare. Därtill kommer ett antal sommargäster. I byn finns åtta jordbruk med en sammanlagd areal av ca 1200 ha. De invånare som inte är lantbrukare jobbar antingen i Svedala eller Malmö. Skolpliktiga barn går i skolan i Arrie, V. Ingelstad eller Svedala och över grundskolan får de fortsätta sin skolgång i Malmö.

Törringe var en gång egen kommun och hade då bl.a. folkskola. Folkskolan är sedan 31 maj 1951, då sista examen hölls, nerlagd. Törringe upphörde att fungera som egen kommun 1951 och hör sedan dess till Månstorps kommun. Församlingen är den

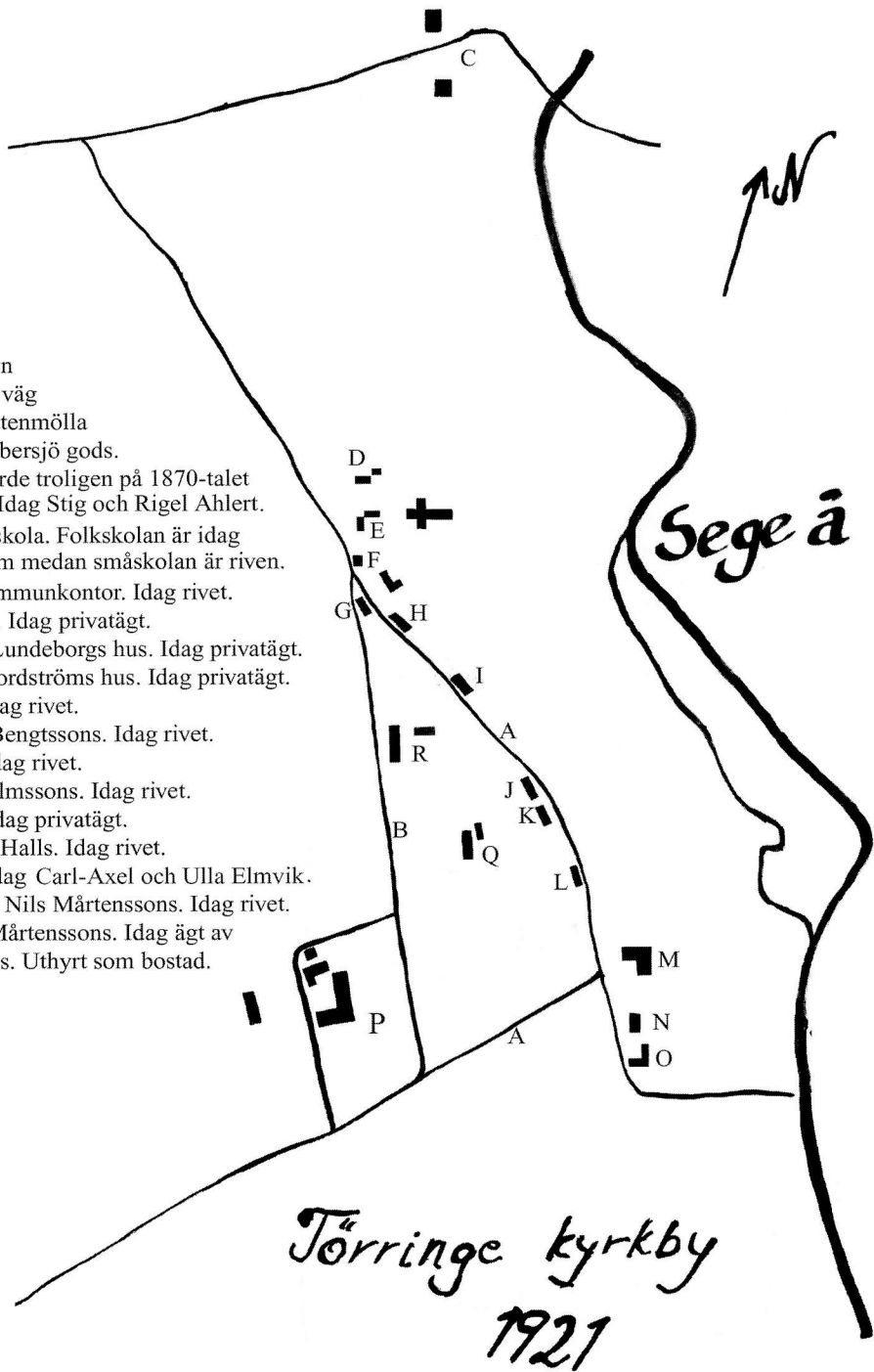

Programmet, sånger och sketcher, som framfördes på sista skolavslutningen står fortfarande på svartatavlan. Tavlan är numera inglasad.

Småskolelärarinnan Tea Truedsson med sina klasser framför lärarbostaden. Läsåret är 1932-33.

- A. Gamla byvägen
- B. Senare anlagd väg
- C. Svenstorps vattenmölla
Ägare var Skabersjö gods.
Möllan upphörde troligen på 1870-talet
- D. Lärarbostad. Idag Stig och Rigel Ahlert.
- E. Folk och Småskola. Folkskolan är idag församlingshem medan småskolan är rivet.
- F. Slöjdsal + Kommunkontor. Idag rivet.
- G. "Spissahuset". Idag privatägt.
- H. Dagsverkare Lundeborgs hus. Idag privatägt.
- I. Hästskötare Nordströms hus. Idag privatägt.
- J. Fattighuset. Idag rivet.
- K. Torpare Nils Bengtssons. Idag rivet.
- L. Davidssons. Idag rivet.
- M. Torpare Wilhelmssons. Idag rivet.
- N. Davidssons. Idag privatägt.
- O. Fjärdingsman Halls. Idag rivet.
- P. Cedergrens. Idag Carl-Axel och Ulla Elmvik.
- Q. Skogsarbetare Nils Mårtenssons. Idag rivet.
- R. Skogvaktare Mårtenssons. Idag ägt av Skabersjö gods. Uthyrt som bostad.

enda ”egna” beteckning man kan sätta på Törringe nu.

Om man går 150 år tillbaka i tiden, vid början av 1800-talet, kommer man att finna att det i Törringe då fanns krog, skomakare, smed, kvarn och några årtionden framåt också fattighus. Fattigskolan tillkom närmare bestämt 1840 och under de närmaste åren framåt omorganiserades den till en fast skola efter den nya metoden.

Kvarnen låg norr om kyrkan, nere vid Sege å, alltså inte mitt uppe i byn. Vid mitten av 1800-talet var folkmängden 261 invånare, mer än tredubbelt mot vad den är idag.

Om man ser lite på det kommunala livet i Törringe finner man inte några speciella händelser. Allt tycks ha gått lugnt till. Inga voteringar har enligt kommunalstämmoprotokollen hållits.

Det äldsta stämmoprotokollet som finns bevarat är daterat den 23 mars 1863. Det var prästerna som på den tiden höll i det kommunala arbetet och protokollet är undertecknat av kyrkoherde G.A. Collin, Skabersjö.

Vissa protokoll, innehållande de frågor och problem som kommunen hade, kan tyckas lite märkliga nuförtiden. Jag ska ta upp några här.

Ett protokoll från 31 juli 1864 lyder:

”Protokoll vid kommunalstämma med Skabersjö och Törringe församlingar.

Med anledning av Kungl. Bef. kungörelse nr 247, voro församlingarna lagligen kallade till kommunalstämma ovannämnda dag för att yttra sig angående den i nämnda kungörelse innehålla förslag till fattigvårds- och arbetsinrättningar gemensamma för 5 eller 6 kommuner, förklarade församlingarna enhälligt, sedan de fått del av detta förslag, att de icke kunde annat än ogilla detsamma såsom förenat med allt för stora kostnader.

De ville fortfarande liksom hittills kosteligen draga försorg för sina fattiga i överenskommelse med gällande Kungl. Förordningen

Uppläst och justerat 31 augusti 1864.

Måns Nilsson   Hans Hansson ”

1878 hölls det första omedelbara riksdagsmannavalet i socknarna. Valen hade tidigare skett genom elektorer. Alla de 6 röstberättigade i Törringe var närvarande och röstade på Åke Andersson, Mellanköpinge, som var kandidat för Oxie och Skytts valkrets.

1883 beviljades understöd till Nils Jönssons änka med 4 kr/månad. I november året därpå avlogs en begäran om en höjning av understödet med 1 kr till samma änka.

1884 var det tid för riksdagsmannaval igen och alla avgivna röster, 3 st, erhöll Mårten Dahm, Ö. Grevie.

1888 beviljades fattigstöd till Per Mattiasson med 2 kr/mån. Summan höjdes efter 6 månader till 3 kr.

1890 hölls åter riksdagsmannaval och Mårten Dahm erhöll 6 röster av de 8 som var berättigade att rösta. Samma år var fattigvårdskostnaderna 274 kr.

1891 såg Törringe kommuns balansräkning ut som följande uppställning visar.
Utgifter:

Fattighjon Lars Jönsson	54:-
Fattighjon Per Mattiasson	54:-
Fattighjon Lars Ols änka	48:-
Fattighjon Anders Jönssons änka	36:-
Fattighjon pigan Hanna Jönsdotter	24:-
Kol till fattighuset, 26 hl á 1,35	35,10
Ved till fattighuset	5:-
Skjuts för kol o ved till fattighuset	15:-
Skjuts för kol och ved till skolan	48:-
Arvode åt ordföranden	35:-
Till oförutsedda händelser	1,28

Summa 355,28

Inkomster:

Kommunal andel i brännvinsmedel	30:-
Utdebitering på 3425 fyrk. á 9,5 öre	325,38

Summa 355,28

1894 täcktes fattighuset med långhalm, vidjor och k äppar. Detta material skulle skänkas av samtliga jordbrukare inom socknen efter hemmanantal. 1897 beslöts att den person som gav lägsta anbudet skulle få fjärdingsmannasysslan. Denna syssla hade tidigare skiftat mellan åborna. Det blev nu förre husaren O. Pålsson som gav lägsta anbudet; 25 kr/år. Enligt protokoll, beviljades åt fjärdingsman en ny mössa, men skulle tillfalla kommunen om Pålsson inte kom att tjänstgöra mer än ett år.

1898 höjdes fjärdingsmans lön till 30 kr/år. Samma år begärde skolläraren ersättning för att han delade ut posten. Han beviljades 10 kr/år. Innan hade detta skett utan ersättning.

1903 balanserades kommunens räkenskaper på 750,25.

1908 beviljades ersättning med 5 kr/år för städning och eldning av kommunalrummet.

1914 balanserades kommunens utgifter och inkomster på 1.065 kr, utdebitering per skattekrona var 1,95 kr.

1917 års balansbelopp var 2.185 kr, med 3,80 kr utdebitering per skattekrona.

1925 tillkom tivolit i Törringelund, 1926 gav detta 4.050 kr i nöjesskatt, vilket gjorde att utdebitering till kommunen inte behövde ske.

Ända fram till 1925, då tivolit tillkom som skattebetalare, hade det i stort sett bara varit jordbruket som fått betala skatt och i en socken med låga taxeringsvärden blev det inte mycket pengar. Naturligtvis betydde också naturaprestationerna en hel del.

Fram till 1939 var det skolläraren som hade hand om postutdelningen. Visserligen gick han inte omkring till dom olika husen i byn och delade ut posten, men det var han som fick ta emot den från en brevbärare som kom cyklande från Skabersjö station. Byns invånare fick sedan gå till skolläraren och hämta sin post. Efter 1939 delades posten ut av en cykelburen brevbärare från Skabersjö. Från 1964 kom posten till Svedala, där den vidarebefordrades ut av en bilande lantbrevbärare.

Det som kanske är intressantast i Törringe är kyrkan och dess kyrksilver, som har sin egna märkliga historia. Kyrkan, som undgick ”raseringsraseriet” på 1800-talet, är byggd någon gång under medeltiden. Kyrkan ligger vackert nära Sege ås strand och på nätterna, när fasadbelysningen är tänd, utgör den ett vackert blickfång från E 14 som går bara ett par hundra meter därifrån.

Kyrkan är ursprungligen romansk med skepp, kor och absid samt ett torn med

tinnade rösten. Kyrkan är byggd av gråsten med sandstensinfattningar. Ett vapenhus på södra sidan har under senare tid blivit tillbyggt.

1585 fick kyrkan ny predikstol, men denna har bytts ut mot en som fortfarande är i bruk. Dess gamla dopfont och krucifixet från 1400-talet är också borta, men förvaras på säkert ställe; Lunds

historiska museum. På 1700-talet var kyrkan föremål för många stora reparationer, men så att den ursprungliga stilen inte förstördes.

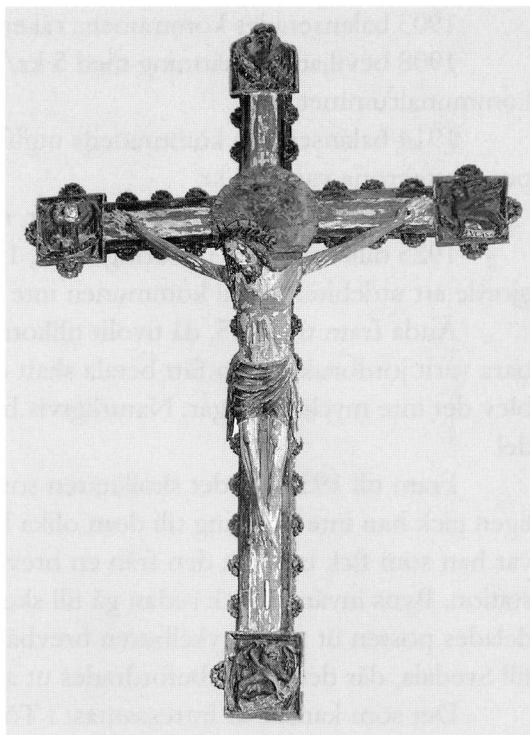
1746 snidade skulptören Johan Ullberg en ny altartavla och 20-30 år senare stöpte klockgjutaren Wetterholtz i Malmö om dess storklocka.

Kyrksilvret är dock det som fångar största intresset i samband med Törringe kyrka. Kyrksilvret, en silverkanna och en silverkalk, tillhör inte kyrkan i Törringe, utan hör hemma i St Marias kyrka i Dorpat, Estland.

Historien om hur silvret hamnat i Törringe är följande: År 1704, då Dorpat belägrades av ryssarna och man beförde att ryssarna skulle plundra och erövra staden, lämnades kyrksilvret i förvar hos dåvarande kyrkoherden i Dorpat. När Estland erövrades av Ryssland flydde kyrkoherden till Finland och tog silvret med sig. När han kom till Finland dog han.

När kyrkoherdens son, Arvid Möller, övertog sin faders kvarlåtenskap fann han dessa silversaker. Han tog dom med sig hem till Sverige för att lämna tillbaka dom till kyrkan i Dorpat när landet lämnats av ryssarna. Estland blev dock aldrig fritt från Ryssland och Möller, som senare blev professor i Lund, ansågs sig inte skyldig att återlämna kyrksilvret till Dorpat. Han skänkte det i stället 1748 till sin svärson Petrus Wählin, som var kyrkoherde i Törringe församling. Dock på de villkoren att om Dorpat åter någon gång skulle komma i Sveriges besittning ska kyrksilvret återlämnas till den svenska församlingen i staden.

I silversamlingen är den 38 cm höga vinkannen den dyrbaraste relikten. På framsidan av kannan är ett korsat svärd och staden Dorpats vapen, en nyckel, samt namnen Magnus von Brömsen och Jakobina Appelgren anno 1699 den 11 februari, ingraverat.

Det stora ståtliga krucifixet från 1400-talet som ursprungligen kommer från Törringe kyrka mäter hela 243 cm på höjden. Det finns numera på Historiska museet i Lund.

Kyrksilvret från Dorpat i Estland. Här vackert arrangerat av vår tidigare kyrkoherde Per Thelander.

Släkten von Brömsens vapen, en ollonborre, och släkten Appelgrens vapen, en apelpgren, syns tydligt. På locket finns det en figurgrupp av gjutet silver. Den föreställer en pelikan som med sitt blod matar sina tre ungar.

På oblataskens lock finns en ros som bekräftar att asken tillkommit på senare delen av 1700-talet. Troligen är det ett verk av Christian Freidrich Hanneman i Dorpat.

I kyrkan i Törringe finns inget förvaringsskåp för detta nattvardssilver och med tanke på deras värde förvaras de i V. Ingelstads prästgård hos prosten Ernst Frostin.

Törringegården är den enda byggnad som, tillsammans med kyrkan, har den längst kända historiken. Det är nämligen den gården, eller rättare sagt den gård där tidigare legat, som man antar omnämndes under medeltiden som ”Tyringhe gård”. Socknen kallades då Tyringhe och på gården bodde vid mitten av 1300-talet väpnaren Alexander Jonsson som var kungens fogde vid Falsterbo. Hans död blev hastig då han mördades.

Senare kom Törringegården att tillhöra drottning Margareta som ägde den 1401, elva år senare lämnade hon den till Lunds domkyrka. Första hälften av 1500-talet ägdes gården av Holger Ulfstand. Den kom sedan att skifta ägare ett antal gånger tills den 1687 kom i släkten Thotts ägo. Därmed införlivades den med Skabersjö slott. Det sägs att den vid den tiden blivit avstyckad, men troligt är att nuvarande Törringegården är en del av den forna medeltidsgården.

Samtliga gårdar inom socknen, utom prästgården i väster, har lytt under Skabersjö fideikomiss fram till 1918 då gårdarna avstyckades. Om man ser på skörderesultat och kreatursbestånd förr och nu finner man en ganska väsentlig skillnad.

Skörderesultat från 1810 visar att skörden uppgick till ca 150 tunnor råg, 240 tunnor korn, 160 tunnor havre, 80 tunnor blandsäd och 15 tunnor ärtor.

Om man ser på vad som odlas idag finner man att blandsäd och ärtor ersatts av modernare skördeslag som raps, rybs och rödsvingel. Potatisodling i större skala bedrivs på en gård idag och sockerbetor odlas av nästan alla gårdarna.

Kreatursbeståndet i socknen uppgick 1810 till 80 hästar, 50 oxar, 70 kor och ungboskap samt 90 får. Idag finns det bara en mjölkdjursbesättning om 10-12 djur kvar. Oxarna och hästarna har ersatts av traktorer. Får finns det inga. Däremot har de flesta gårdar grisar och nötboskap som säljs som slaktdjur när de uppnått rätt storlek. Hästar finns visserligen men inte som används i arbete; det är bara s.k. ”prydnadshästar”.

I dagens Törringe finns det inte många av de gamla husen kvar, dom har rivits. Ingen vill längre bo i dom och tomterna är nu odlad mark. Redan nu, och kanske ännu mer om 25 år, kommer man att ångra att dessa hus revs. De var ju trots allt ett exempel på gammal bygd. Om nu Törringe finns om 25 år. Ingen ungdom stannar kvar på gårdarna för att ta över efter föräldrarna när dom inte längre orkar. Men en ny generation som är på uppgående kanske inser att det trots allt finns något att bevara, och gör det.

Källor:

Stämmoprotokoll
Kyrkoböcker
Hugo Petersson
Carl-Axel Elmvik
Tidningsurklipp
Lantmäterikontoret

JÄRNVÄGARNA I SVEDALA

Av Ulf Diehl

Om inte järnvägen på 1870-talet dragits förbi Svedala och om inte en station byggts i närheten av Svedala kyrkby så hade en kommun med namnet Svedala och ett större samhälle med namnet Svedala sannolikt inte funnits. Platsen Svedala hade säkerligen funnits men då som ett mindre samhälle vid Svedala kyrka och med samma utseende som t.ex Västra Kärrstorp, Bjärshög eller Hyby. Svedala kommun hade förmodligen haft ett helt annat namn.

Varför kom järnvägen till Svedala ?

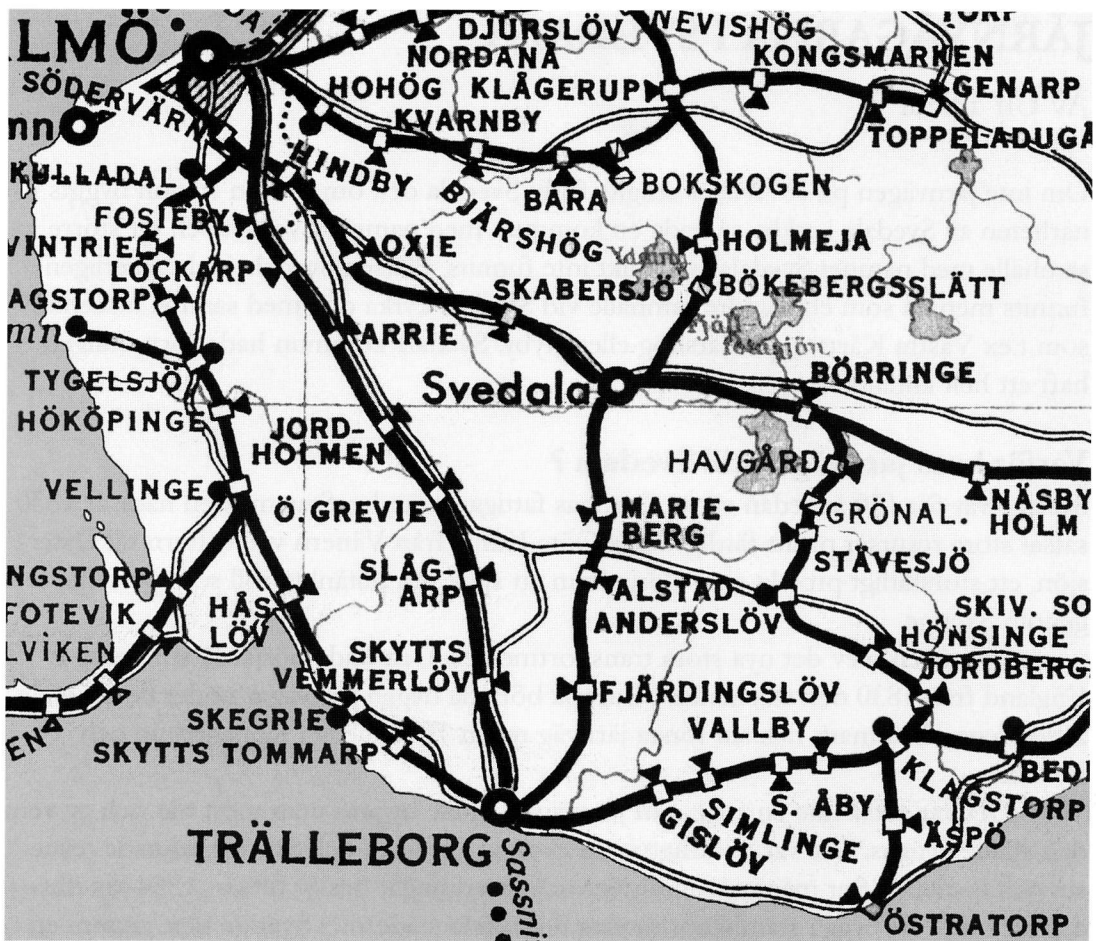
Sverige var för 150 år sedan ett av Europas fattigaste länder. Statsmakten hade år 1830 satsat stora resurser på att färdigställa Göta Kanal från Vänern via Vättern till Östersjön, ett storståligt projekt som aldrig kom att spela sin tilltänkta roll som pulsåder genom Sverige.

Järnvägen blev det nya stora transportmedlet. Den hade börjat få spridning i England från 1830 och alla länder i Europa började bygga järnvägar under de följande årtiondena. Danmark fick sin första järnväg redan 1848 mellan Köpenhamn och Roskilde.

Det var alltså inte en fråga **om** järnvägen skulle byggas utan mest när och av vem den skulle byggas. Det var naturligtvis en ekonomisk fråga och Sverige saknade resurser och kapital. Efter många kommittéer och utredningar beslöt till sist 1854 års riksdag att börja att bygga stambanor mellan de största städerna i Sverige bl.a. genom en järnväg Göteborg-Stockholm och en anslutande Södra stambanan från Malmö via Jönköping till Falköping. Städer som inte omfattades av de statliga järnvägsplanerna hänvisades till att bygga anslutande järnvägar till stambanorna på eget initiativ och med eget kapital.

I södra Sverige kunde den första delen av stambanan mellan Malmö och Lund öppnas den 1 december 1856. Stambanan utbyggdes till Örtofta följande år och till Höör nådde man den 4 oktober 1858. En plats för en planerad förbindelstation för järnvägar från Helsingborg, Landskrona och Ystad tillkom mellan Örtofta och Höör och döptes till Eslöv.

Övriga städer var hänvisade till att bygga järnvägar till stambanorna i egen regi. I södra Skåne öppnades år 1865-1866 järnvägar till Ystad (*Ystad-Eslövs Järnväg*) och till

Söderslätt genomkorsades för 80 år sedan av en mängd järnvägar som visas på denna karta från 1934.

Landskrona och Helsingborg (*Landskrona & Helsingborgs Järnvägar*) från Eslöv på Södra stambanan.

Malmö-Ystads Järnväg

Söderslätt låg vid sidan av alla järnvägsplaner och redan i slutet av 1860-talet tillsattes en kommitté med Corfitz Beck-Friis på Börringekloster och Malmököpmän som Flensburg, Luttröpp och Kockum som drivande krafter. Man planerade en normal-spårig (spårvidd 1435 mm) järnväg med sidobana till Trelleborg och som skulle trafik-

eras av Statens Järnvägar. Att staten skulle trafikera banan var inte möjligt och något statsbidrag kunde inte erhållas på grund av ”ortens rikedom”. Trots att stora godsägare som Thott på Skabersjö, Stjernblad på Marsvinsholm och Posse på Charlottenlund tillkommit som intressenter av den tänkta järnvägen så var det svårt att få ihop tillräcklig med kapital i aktieteckning. Svedala representerades av en lantbrukare J. Nord. Både Malmö stad och Ystad stad var ointresserade, eftersom de redan hade järnvägsförbindelser. För att spara pengar bestämde man då att bygga järnvägen som smalspårig, först 891 mm, senare med 1067 mm spårvidd och man fick då planera för helt egna stationer såväl i Malmö som Ystad. Smalspår innebar billigare järnväg och

Aktiebrev i MYJ med bilder från banans ändpunkter i Malmö och Ystad.

billigare lok, men allt gods måste omlastas till det omgivande normalspåriga järnvägsnätet. När det beslöts att bygga järnvägen smalspårig avgick greve Stjernblad ur järnvägskommittéen, men han lovade som avskedslöfte att skaffa fram nya pengar om banan blev med normal spårvidd. Man ändrade sig i sista stund och så byggdes järnvägen i normalspårvidd. Samtidigt övergavs förslaget om en bibana till Trelleborg, eftersom det redan fanns ett nystartat järnvägsprojekt för sträckan Lund-Trelleborg. Det nya företaget Malmö-Ystads Järnvägsaktiebolag (signatur MYJ) hade konstituerat sig den 3 december 1872 (som smalspårig järnväg) och banbyggnaden (som normalspårig järnväg) påbörjades i april 1873. Den 21 december 1874 öppnades järnvägen banan för allmän trafik.

Man var inte särskilt välkommen i

båda ändpunkterna och man hade planerat banan som smalspårig, vilket erfordrade egna avskilda stationer. I Malmö fick den egna stationen Malmö Västra anläggas på andra sidan hamnbassängen, varifrån järnvägen leddes i en halvbåge runt Malmö dåvarande bebyggelse förbi nuvarande Turbinen, Kronprinsen, Pildammsparken och Södervärn. I Södervärn byggdes 1886 en station för en ny järnväg till Vellinge och Trelleborg, just där dagens busshållplats är belägen. Järnvägen mot Ystad gick sedan

längs den nuvarande Jägersrovägen på nuvarande cykelbana till Hindby station och därefter längs en numera försvunnen sträckning till Oxie station. Från Oxie ligger järnvägen kvar i sitt ursprungliga läge och når sin första station i Svedala kommun vid Skabersjö, dock inte placerad vid slottet utan på löite längre bort. Vid Skabersjö slott fanns dock en hållplats, som användes när det så passade för grevarna och kungligheter att medfölja tåget. Skabersjö station nedlagd 1968 finns kvar som privatbostad och är intressant eftersom den liksom Börringe station är utförd somt MYJ:s första stationshustyp.

Skabersjö station för cirka 50 år sedan med en s.k. bildressin som användes för inspektionsändamål.

Via hållplatser i Hyltarp och Krågeholm nådde järnvägen Svedala station, belägen även på ett aktningsvärt avstånd från kyrkan och kyrkbyn i Svedala.

Varför byggdes då en station i Svedala och på så långt avstånd från kyrkan och byn? Orsaken är att det samtidigt byggdes en järnväg mellan Lund och Trelleborg, *Lund-Trälleborgs Järnväg* och platsen för stationen i Svedala hade valts som den lämpligaste föreningsstationen mellan de både privatbanorna. Så blev Svedala en knutpunkt

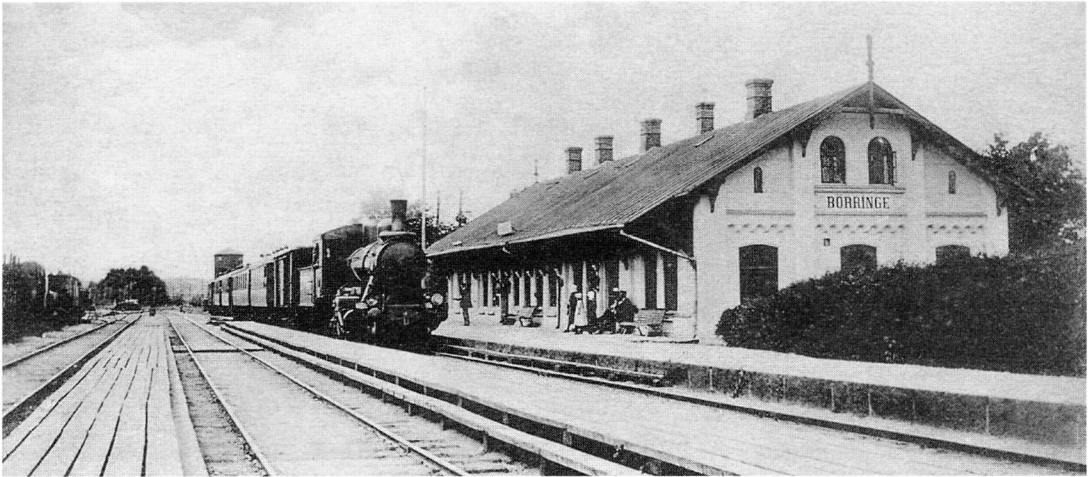
Svedala station med tågmöte mellan tåg från Lund och till Ystad. Verandan på framsidan var en vanlig syn på många stationshus förr i tiden och finns kvar i Svedala än idag. Vykort.

mellan två järnvägar och ett stationshus i en alldeles egen stil byggdes. En förbindelseväg i form av den blivande Storgatan drogs fram till den gamla grusvägen mellan Malmö och Ystad. Hantverkare, köpmän och järnvägspersonal byggde hus och flyttade in. År 1882 valdes orten av Åbjörn Andersson som lämplig för anläggning av en tillverkningsindustri. Så småningom tillkom även sockerbruk och tegelbruk. De ursprungliga stationshusen i Malmö och Svedala är speciella, eftersom båda enligt källorna revs och ersattes av större byggnader, framtvingat av trafikens behov. Den enda bilden av det ursprungliga stationshuset i Svedala ställer frågan om det verkligen var en rivning och inte en radikal ombyggnad, men några skarvningar i teglet kan inte upptäckas i nuvarande byggnad. På stationen anlades även en vändskiva och ett lokstall.

Från Svedala drogs järnvägen rakt österut till Börtingekloster och här hos banans initiativtagare anlades stationen Börtinge. Därefter leddes järnvägen vidare mot Näsbyholm, Skurup och Ystad. Även i Ystad mottogs järnvägen av ointresse. Ystad hade vid denna tid en banhall för tågen att köra in i som skydd mot väder och vind och som naturligtvis var vänd österut mot Eslöv. Resterna av denna banhall finns fortfarande kvar som den höga muren vid stationshuset och detta är förklaring till att plattformarna är så tydligt inriktade mot tåg österut. Malmö-Ystadsbanan fick dras in i Ystad västerifrån utmed strandkanten och utanför banhallen, vilket orsakade den märkliga utformningen av spåren på Ystads station.

Malmö-Ystadsbanan växte hela tiden i betydelse och i slutet av 1800-talet

Börringe station med ett stort persontåg på MYJ på väg till Ystad. Vykort.

påbörjades ett trafiksamarbete mellan MYJ, YEJ och järnvägarna på Österlen under beteckningen Ystadbanorna (YJ). Efter trafikuppgången under första världskriget sjönk trafikintäkterna genom konkurrensen från lastbilar och bussar. 1939 beslöt den då socialdemokratiskt dominerade riksdagen efter långvarigt utredande att alla privata järnvägar av allmän betydelse skulle förstatligas och 1941 var turen kommen till Ystadbanorna. Malmö-Ystadsbanan är sedan 1995 elektrifierad och trafikerats med Pågatåg, men har också en betydande godstrafik till och från färjeläget i Ystad efter inrättandet av den nya Polenförbindelsen 1974.

Lund-Trälleborgs Järnväg

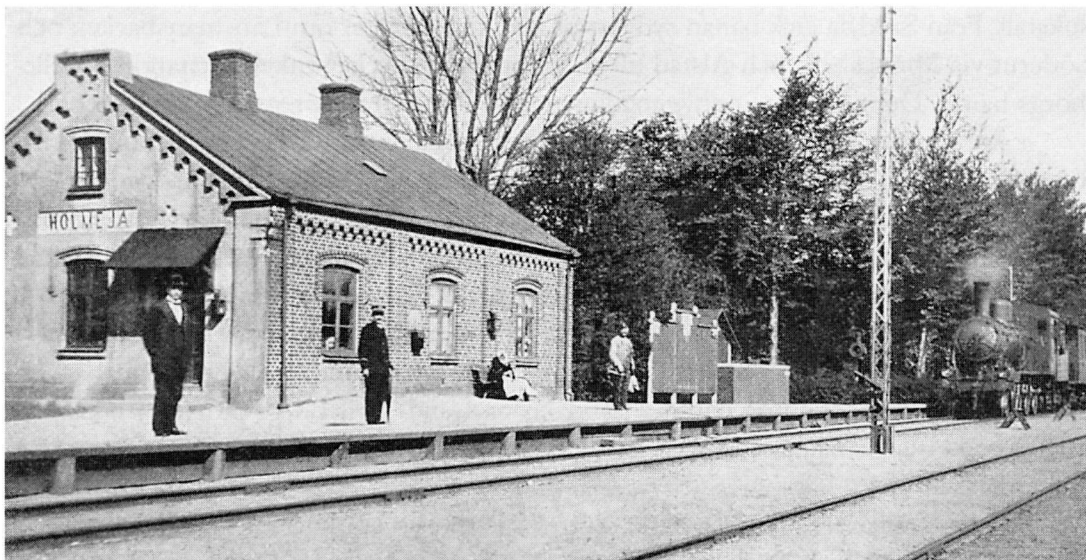
Ystad och Malmö stred på 1800-talet om att ha den dominerande hamnen i trafiken med kontinenten. Lilla Trelleborg blev alltmer ett viktigare alternativ, i synnerhet sedan en järnväg från Stralsund över Rügen börjat planeras. För att få en direkt förbindelse mellan stambanenätet och Trelleborg tog intressenter i Lund och Trelleborg initiativ till den första järnvägen till Trelleborg. Lund-Trelleborgs Järnväg konstituerades den 18 mars 1873. Det första spadtaget togs i februari 1874 vid Storkabackarna strax söder om Hyby kyrka och den 26 juli 1875 kunde den järnvägen öppnas.

Från Lunds station drogs järnvägen i det ännu kvarliggande ”Tetrapakspåret” förbi S:t Lars och söderut förbi kyrkan i Nevishög, där en station benämnd Staffanstorp anlades. Till Klågerup anlades järnvägen rakt norrifrån. Det ursprungliga mindre stationshuset (som var av samma typ som i Holmeja) byggdes till år 1893 för att bli

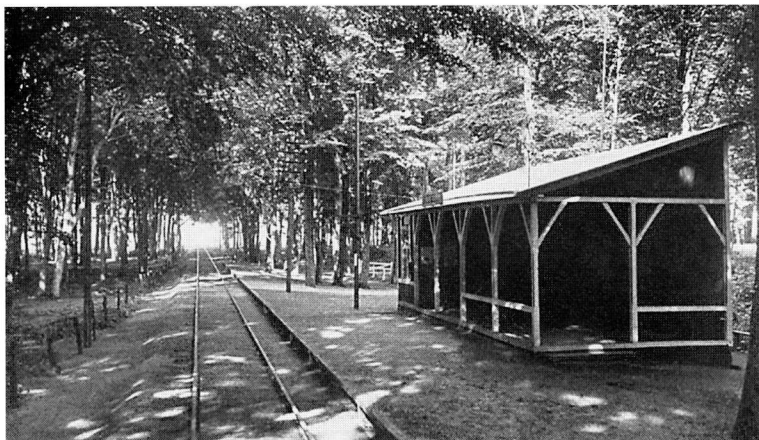
Klågerups station 1905 efter ombyggnaden sedan Malmö-Genarpsbanan tillkommit. Den högra delen är det ursprungliga stationshuset.

föreningsstation med den blivande Malmö-Genarps Järnväg. Även stationen i Staffanstorp byggdes om vid samma tid som föreningsstation med Malmö-Tomelilla Järnväg varför de båda stationerna blev rätt lika.

Holmeja station visar hur de ursprungliga stationerna på Lund-Trelleborgsbanan såg ut. Vykort med LTJ tåg mot Lund.

Bökebergs hållplats låg ungefär där parkeringsfickan finns idag och järnvägen på bilden är nu ersatt av 108:an. Bilden är från 1920-talet. Foto Svenska Järnvägsföreningen.

Från Klågerup drogs järnvägen rakt söderut förbi Hyby slott och kyrka för att nå Holmeja station och från Holmeja söderut fram till Bökebergs hållplats. Här byggdes såväl tivoli som dansbana och restaurang. Till Bökebergs hållplats förekom under vår och sommar en livlig utflyktstrafik med extratåg via Svedala till och från Malmö.

Fram till Svedala drogs järnvägen delvis på och delvis parallellt med nuvarande väg 108. Via det sedermera anlagda sockerbruket och på den ännu kvarliggande cykelvägen drogs järnvägslinjen in från nordöst till Svedala station. Förutom det med Malmö-Ystadbanan gemensamma stationshuset byggdes godsmagasin, vändskiva och lokstall. Från Svedala gick banan sydväst ut i en kurva väster om Länsmansbacken och söderut via Minnesberg och Alstad till en ursprunglig mycket enkel slutstation i Trelleborgs hamn. Denna lilla hamnbyggnad ersattes 1898 av en stor station med banhall.

Även Lund-Trälleborgs Järnväg ingick samarbete med andra järnvägsbolag och började från år 1886 att trafikera Lund-Kjeflinge Järnväg. Så smångom nådde järnvägen fram hela vägen till Landskrona. Landskrona-Kjeflinge Järnväg hade efter trafikstarten 1893 fram till 1906 haft trafiksamarbete med Lundabanan, men övergav detta 1906 för att slå sig samman med en nybyggd bana Kävlinge-Harlösa-Sjöbo. År 1919 var det så åter dags att överge den konkursdrabbade samarbetspartnern Landskrona-Kjeflinge-Sjöbo Järnväg och på nytt slå sig ihop sig med Lund-Trelleborgsbanan. Det nya samarbetsbolaget antog namnet Landskrona-Lund-Trelleborgs Järnväg (signatur LLTJ) och efter många års dålig ekonomi blev det ett statligt bolag år 1938 för att förstatligas år 1940.

Lund-Trälleborgs Järnväg hade redan 1886 fått en konkurrens i trafiken mot Trelleborg från Malmö-Trelleborgs Järnväg (Södervärn-Vellinge-Trelleborg). År 1896 fick man kontrakt på posttågen mellan Stockholm och Trelleborg, vilket ledde till att

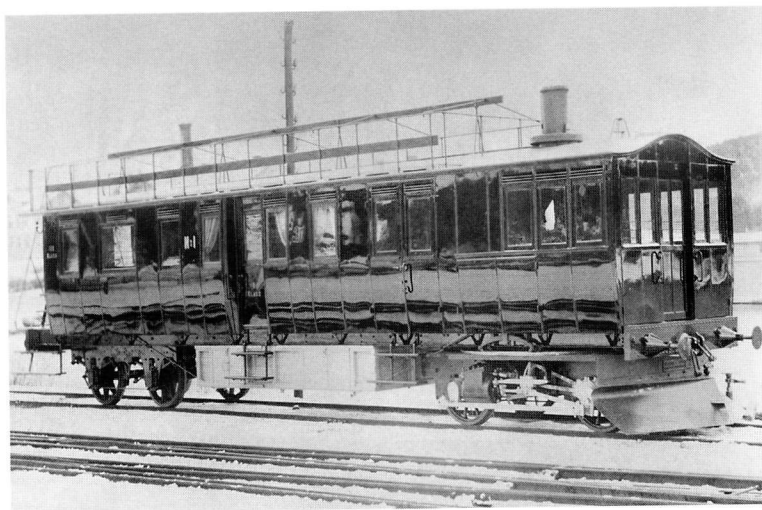
det 1897-1898 fanns direkttåg från Stockholm via Svedala till den nyöppnade ångbåts-
trafiken för post och passagerare mellan Trelleborg och Rügen. Redan år 1898 öpp-
nades dock en direktlinje Malmö-V Ingelstad-Trelleborg i form av den privata Malmö-
Kontinentens Järnväg. Från 1899 tog denna nya direktjärnväg helt över den ökande
tågtrafiken mot kontinenten och redan 1909 införlivades denna järnväg i Statsbane-
nätet.

LTJ:s gamla huvudbana Lund-Svedala-Trelleborg hade redan på 1940-talet
minskning i trafiken och den lades ner den 29 maj 1960 och banan revs kort därefter.

Böringe-Östratorps Järnväg

På 1880-talet startades många nya järnvägar till mindre orter, som fortfarande saknade
järnvägsförbindelse. Anderslöv var en av dessa, där kostnaden att bygga en egen järn-
väg ansågs svår att överbrygga. Malmö-Ystadbanan hade fått koncession på en bibana
till Anderslöv redan 1873, men aldrig fått råd att bygga denna linje.

Vid 1880-talets början väcktes tanken på nytt med en järnvägsförbindelse mellan
Malmö-Ystadbanan och Anderslöv med Corfitz Beck-Friis på Börningekloster och
gästgivaren i Anderslöv Jöns Bengtsson bland de pådrivande krafterna. Nu fanns det
möjlighet att bygga en billigare järnväg, utan att ta till smalspår. Ingenjör Rowan vid
Skandias verkstäder i Randers hade utvecklat ett system med en billig s.k. ångspårväg
med lätta skenor och en enkel banvall utan stängsel, där trafiken huvudsakligen skulle
ombesörjas av en s.k. ångvagn, en personvagn med ångmaskineri. Förutom en vanlig
passageraravdelning kunde ångvagnen dessutom medföra passagerare och gods i en
öppen avdelning på taket under den varmare årstiden. Vid behov av tyngre godståg

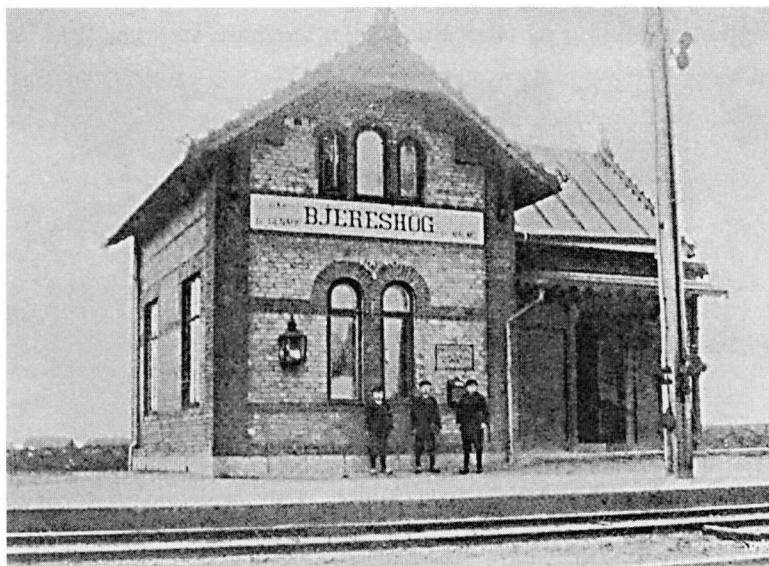
Anderslövsbanans
ångvagn från 1884 byggd
i Trollhättan. I den främre
partiet av vagnen fanns
ångmaskinen som driver
på den underliggande
boggiens hjul. Observera
anordningen på taket för
sittande passagerare
sommartid och resgods.
Man nådde utrymmet via
en trappa från vagnens
bakre plattform.
Leveransfoto.

fanns en speciell ånglokstyp för ångspårvägar med lågt axeltryck. Systemet hade provats framgångsrikt på Gribskovsbanan på norra Själland och infördes i Skåne i början av 1880-talet.

Till en sådan järnväg kunde man få ihop pengar och den 21 februari 1884 kunde en järnväg öppnas från Börringe station till Anderslöv. Redan 1887 kunde en förlängning byggas via Jordberga till Östratorp och banan bytte namn till Börringe-Östratorps Järnväg (sign BÖJ). Samtidigt började banan byggas om till normal järnvägsstandard. Östratorp har i modern tid bytt namn till Smygehamn. Liksom Malmö-Ystad upptogs Börringe-Östratorp i Ystadsbanornas samarbete och förstatligades tillsammans med dessa 1941 och efter en alltmer minskande trafik gick den sista gula rälsbussen från Smygehamn år 1958. Bilder från banan är ovanliga och efterlyses härmed.

Malmö-Genarps Järnväg

Den fjärde och sista banan för allmän tågtrafik i Svedala kommun byggdes mellan Malmö och Genarp 1892-1894 (sign MGJ). Det var godsägarna Wrangel von Brehmer på Häckeberga och Toppeladugård, Trolle på Klågerup och Coyet på Torup tillsammans med köpmännen Frick, Hjort och Hörstedt från Malmö, som stod för initiativet för att skapa en transportväg från kritbruken i Kvarnby och Södra Sallerup till Malmö och för att bygga en järnväg till Genarp. Dessutom planerades länge en förlängning till Ystad via Blentarp och Sövestad, men som aldrig blev byggd. Järnvägen öppnades 15 juni 1894 och utgick från Malmö C och via dåvarande Östervärns station nådde man

Bjereshögs station vid förra sekelskiftet.

Hohög (vid nuvarande IKEA) och Kvarnby stationer. Banvallen finns kvar som cykelväg Malmö – Bokskogen. Via Bjärshög station (ursprungligen Bjereshög) och Bara station nåddes Klågerup station i en kurva från sydväst på en banvall, som var ännu synlig för ett tiotal år sedan. Från Klågerups station gick järnvägen i högerkurva nordöst ut mot Kongsmarken och Toppeladugård fram till Genarps station (nuvarande sparbankshuset i Genarp). I Klågerup anlade Genarpsbanan en vändskiva för vändning av loken och gropan finns kvar med ett omdebatterat konstverk till minne av järnvägarna i Klågerup. Genarpsbanan blev aldrig mer än en lokalbana och på grund av dålig ekonomi behöll järnvägen sina ursprungliga lok och vagnar fram till banans nedläggning 1948. Som lokalbana utan riksintresse var den aldrig aktuell att bli förstatligad.

Järnvägen hade dock tidvis enorm persontrafik under vår- och sommarhelgerna till nöjesområdet i Bokskogens norra del. Redan 1898 byggdes en järnväg strax öster om Bara station från hållplatsen Bokskogen Nedre till Bokskogen Öfre. Man glömde att söka koncession för den nya järnvägen och först 1902 sökte och fick man tillåtelse att bygga järnvägen. Villkoret var att den skulle vara klar 1903, vilket inte var så svårt att uppfylla eftersom järnvägen redan var byggd. Till de långa utflyktståg och skolresståg som under våren och sommaren framfördes till Bokskogen räckte inte banans egna personvagnar utan man fick hyra in alla personvagnar som fanns tillgänglig i Malmö med omnejd. En minnestavla med felaktigt byggnadsår 1903 finns uppsatt längs den nuvarande Dansbanestigen i Bokskogen där den passerar den gamla hållplatsen.

Bokskogens Övre hållplats med ett kort persontåg på Genarpsbanan. T.h ses den lilla väntsal som fanns uppbyggd. Under försommaren kunde långa tåg framföras till och från Bokskogen från Malmö. Foto Svenska Järnvägsföreningen.

Industrispår

Ett antal spår har funnits för rent industriändamål. I Svedala skaffade Åbjörn Anderson snart ett internt spårssystem och tillverkade även ett eget motorlok. Sockerbruket i Svedala lade ut ett eget spår parallellt med LTJ:s ingångsspår till Svedala station och hade ett eget inköpt ånglok med ett eget lokstall.

I Holmeja byggdes ett industrispår västerut mot tegelbruket. Spåret var dock så svagt så att det inte tålde tunga lok, utan endast kunde trafikeras med hästdragna järnvägsagnar.

I Klågerup byggdes 1894 ett spår några hundra meter norrut till en saftstation (som ännu finns kvar). Därifrån pumpades betsaft i en rörledning till sockerbruket i Staffanstorp och järnvägen gick därmed miste om fraktinkomsten från många betvagnar.

Tegelbruken i Svedala och Bara har haft egna små smalspåriga banor med motorlok för lertransporter mellan lertagen och tegelugnarna med 600 mm spårvidd. Bilder saknas.

Om ångloken *Skabersjö*, *Svedala* och *Bara*, om ångvagnen till Anderslöv, om det hembyggda loket i Svedala (som placerar Svedala på kartan bland Sveriges loktillverkare) och var MGJ:s första lok finns idag, hoppas jag kunna berätta om i en kommande artikel. Fotobidrag med motiv från Svedalas järnvägar är varmt välkomna.

Litteratur:

Malmö-Ystads Järnväg 1874-1974, P Thomasson och F Stenvall

Lund-Trelleborgs Järnväg 1874 – 1924

Malmö-Genarps Järnväg, B Åstedt (kan köpas hos Stenvalls bokhandel)

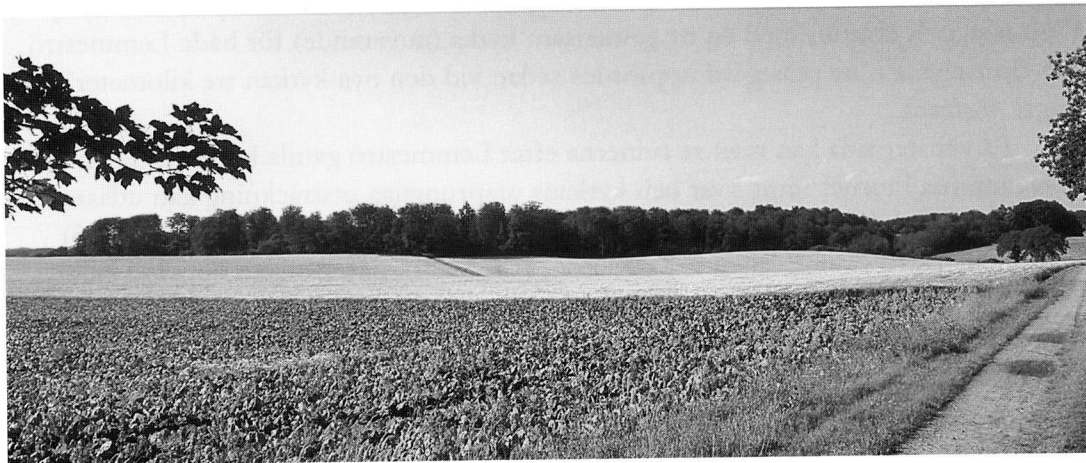
Det gamla Trelleborg 1966. Y Holmgren (om BÖJ)

Järnvägsföreningen 1874-1924.

PRÄSTASKOGEN

Text och foto av Per Blomberg / Svedala Naturvårdsförening

Prästaskogen sedd från Lemmeströtorp och infarten till området söderifrån.

Ett av Svedalabygdens första naturreservat är nog ganska okänt för de flesta. År 2004 beslutade länsstyrelsen i Skåne att Prästaskogen norr om Lemmeströ by skulle bli naturreservat. Området hade köpts av kyrkan några år tidigare och genom beslutet säkerställdes områdets stora naturvärden för framtiden.

Äldre bokskog som gallrats för att underlätta föryngring på 1980-talet. Nu när Prästaskogen är naturreservat avverkas inte de äldre träden utan de får stå kvar i den uppväxande skogen och utgör värdefulla miljöer för rovfåglar att bygga bon i och för lavar och en mängd insekter i takt med att träden blir ihåliga och delvis eller helt dör.

Lemmeströ

Från väg E65 tar man av mot Rockarp vid Lemmeströ och strax därefter går en markväg norrut förbi den gamla prästgården, Lemmeströtorp. Huvudbyggnaden är från tidigt 1700-tal och den var i bruk som prästgård ett tag efter det att kyrkan las ner på 1780-talet och ersattes med en ny gemensam kyrka (nuvarande) för både Lemmeströ och Börringe. En ny prästgård uppfördes sedan vid den nya kyrkan tre kilometer längre västerut.

På vänster sida kan man se ruinerna efter Lemmeströ gamla kyrka. Delar av gråstensmurarna i tornet finns kvar och kyrkans ursprungliga utsträckning kan utläsas i bevarade grundmurar. Då Lemmeströ kyrkoruin undersöktes 1975 (Ale nr 3 1975) konstaterades att grundplanen var traditionellt romansk och troligen uppförd i slutet av 1100-talet i tegel. Detta är synnerligen intressant eftersom det förmodligen är en av de äldsta tegelkyrkorna i landet. Den närbelägna borgen på kungsbacken i söder är uppförd under samma period och även den i tegel vilket med stor sannolikhet har skett på kungens initiativ. Ursprungligen fanns inget västtorn på kyrkan utan detta tillkom sen-are i natursten. Under murresterna hittades även spår av en äldre kyrkobyggnad i trä. Detta är ett av få fynd av träkyrkor i Svedalatrakten, men troligen har flertalet av de medeltida stenkyrkorna föregåtts av träkyrkor.

Ruinerna efter Lemmeströ gamla kyrka ligger ute i åkerfälten söder om Prästaskogen.

Prästaskogen

Om färden fortsätter rakt fram mot skogsområdet i norr når man efter några hundra meter en mindre parkering i skogskanten. Härifrån får besökare sedan fortsätta till fots. En markväg går genom gles äldre bokskog och kommer efter en nerförsbacke fram till öppna hagmarker omgivna av lövskog. Här finns en rik flora som utvecklats under lång slätter- och betespåverkan. Särskilt intressant är floran i kalkrikkräret i norra delen där kalkrikt vatten byggt upp kalktuff och fortfarande tränger upp genom tryck på en kulle i krärets mitt. I Prästaskogens östra del finns en markant bäckravin som skapats av de stora vattenmassor som verkade i senaste istidens slutskede. Nu flyter en mycket beskedlig liten rännil fram i ett grävt dike men med fantasins hjälp kan man föreställa sig hur det en gång sett ut då ett betydligt större vattendrag

Prästaskogen på storskifteskartan från 1775. Skogen omges av mörkgröna fält som var slätterängar. I den västra delen syns hur ängarna delats upp mellan de olika gårdarna i byn. De delar som tillhör prästgården har bevarats relativt intakta till våra dagar medan de övriga har odlats upp under 1800-talet.

eroderat fram dalgången. Uppe på höjdsträckningen i den egentliga Prästaskogen växer en hel del granskog som planterades efter stormen 1967.

Prästaskogen har, som namnet antyder, hört till kyrkan under lång tid. Området utgjorde den södra delen av ett större skogs- och utmarksområde som sträckte sig upp till Björkesåkrasjön och åt nordväst fanns förbindelse med de stora skogs- och utmarksområdena kring Fjällfota- och Yddingsjön. Lemmeströ by låg en kilometer söder om Prästaskogen och var en relativt stor by för att ligga i skogstrakter. Idag återstår bara några få gårdar söder om väg E65. Från att ha varit i kungens ägo under tidig medeltid hade byn någon gång innan 1700-talet övergått i Börringeklosters ägo. Prästgården och klockarbostaden kvarstod dock i kyrkans ägo och gjorde så fram till att staten genom Naturvårdsverket köpte själva Prästaskogen.

Skogen

För att få veta mer om områdets historia har jag studerat storskifteskartan från 1775. Den höglänta marken är markerad med trädsymboler och området beskrivs som ”Prästaskogen, höglänt mark med wacker ek och bokskog samt hassel och vide beväxt.” Denna del har med stor sannolikhet varit skogbevuxen under mycket lång tid. Troligen var det en relativt gles skog som betades på 1700-talet med inslag av många gamla grova träd och bok och ek. De gamla träden hyste med stor sannolikhet en rad specialiserade vedinsekter. Skogsbetet upphörde förmodligen någon gång under 1800-talet och en mer virkesinriktad skogsskötsel tog över. Tidigare fanns ett behov av många mindre dimensioner på stammar för stängsling, byggnadskonstruktioner, ved, hantverk m.m. Det var enklare att med yxans hjälp hugga jämn en stolpe till korsvirket eller en taksparre än att såga en grov stock med den tidens redskap. En annan mycket viktig produkt från skogen var bok- och ekollon för uppfödning av främst svin. Ofta kunde värdet av ollonbetet vara mycket större än virket och även detta bidrog till att gynna varierade halvöppna skogar med många gamla träd. Efter mitten av 1800-talet ökade virkespriserna och intresset för rationellt skogsbruk med högstammig skog växte fram. För Prästaskogens del skedde detta förmodligen till fördel för boken medan eken gick tillbaka. Under 1900-talet verkar skogen ha dominerats av bok fram till stormen 1967 då stora delar av den äldre bokskogen blåste ner. I tidens anda blev det nu planterad med gran som ersatte den nerblåsta bokskogen. 1979 kom så bokskogslagen som en reaktion på den omfattande omvandlingen av bokskog till granskog. Bok måste därefter ersättas av bok vid föryngring. 1984 ersattes lagen med ädel-lövskogslagen som gäller alla ädla lövträd. Under de senaste decennierna av 1900-talet gallrades bokbestånden och föryngrades så att det idag bara finns en gles äldre bok-

skog kvar. Nu är det dock inte virkesproduktionen som står i centrum för Prästaskogen utan ädellövskogen skall åter få möjlighet att åldras till förmån för växter och djur.

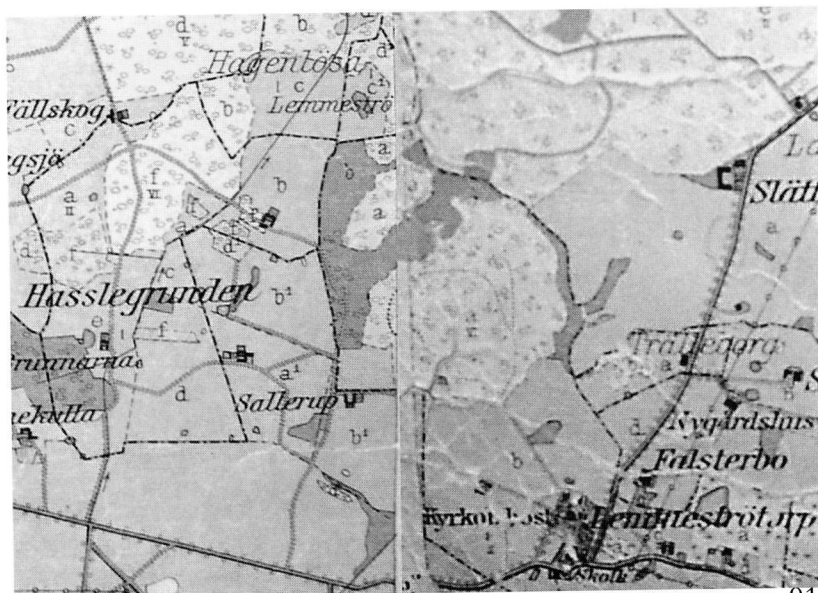
Ängsmarkerna

De västra och norra delarna är mer långlänta och har historiskt sett haft en annan vegetation än själva Prästaskogen på höjdstreckningen. Här har ängsbruket varit dominerande och producerat hö för husdjurens stallning vintertid. Intressant att notera på kartan från 1775 är att stora delar beskrivs som "sid och kärrig äng med skog och buskar beväxt." Det var alltså en lövängsliknande miljö med buskage och ett glest trädskikt. På de lite torrare partierna där vi idag har tät ädellövskog fanns då "Hög skogsväxt hårdvall". Längst i väster fanns öppna ängsmarker

Flera äldre bokar har angripits av tickor och håller på att brytas ner vilket skapar livsmiljöer för en mängd insekter.

Hushållnings-sällskapet's ekonomiska karta från 1913 visar att stora delar fortfarande brukades som ängsmark (sammansatt av två delar på grund av skarv i kartbladen).

benämnd ”god hårdvallsäng”. Det är dessa delar som under 1800-talet odlades upp. Ängsbruket minskade under slutet av 1800-talet då vallodlingen utvecklades. På Hus-hållningssällskapets ekonomiska karta från 1913 ser man att delar av fuktängarna fortfarande brukas som äng. Någon gång under början eller mitten av 1900-talet har ängs-
marken övergått till betesmark. I samband med granplanteringen av fallen bokskog 1967 planterades också delar av de fuktiga betesmarkerna med gran. Troligen gjordes även dikningarna av fuktängarna i samband med planteringarna för att sänka grundvattennivån. Kvar fanns en mindre hagmark i den sydvästra delen av området. Rik-
kärret hamnade som en ö i granplanteringen och de norra delarna förändrades snabbt när betet upphörde.

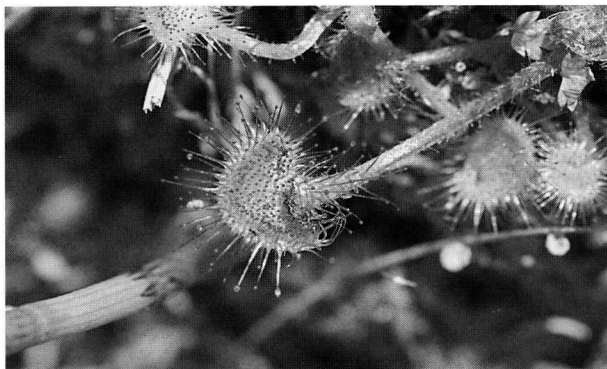
Floran på ängarna

Ur naturvårdssynpunkt hade området fortfarande stora värden när naturreservatet inrättades men det var tyvärr bara en spillra av vad som tidigare funnits här. Genom reservatet finns dock stora möjligheter att restaurera värdena och gynna flora och

Kalkfuktängen med den rika floran.

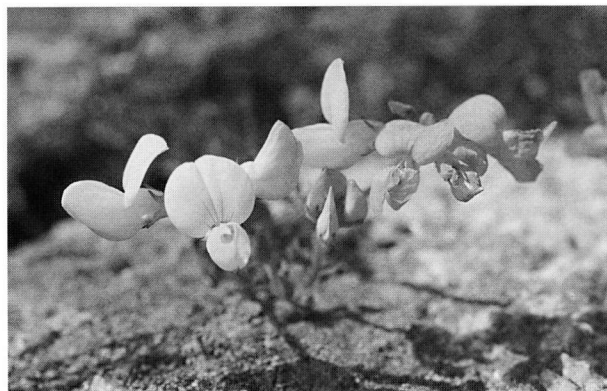
fauna. En första åtgärd gjordes redan under 1990-talet då en mindre del av granplanteringen, mellan hagmarken och rikkärret, avverkades och åter gav en sammanhängande öppen ängsmark i denna del av området. Betet har varit allt för sparsamt under slutet av 1900-talet och dessutom har en del gödsling skett vilket lett fram till att vegetationen förändrats i hagmarken. Fortfarande växer här en rad intressanta ängs- och betesmarksväxter som t ex mandelblom, backsmörblomma, brudbröd och backsippa på de torrare kullarna samt arter som ängsnycklar, majnycklar, grönvit nattviol, darrgräs och smörbollor i de mer fuktiga delarna. Smörbollor gynnas av slätter och är en relik från tiden då området brukades som slätteräng. Jag har även hittat svinrot i kanten av skogsområdet norr om hagmarken. Svinroten är också en slätterindikator och har kunnat leva kvar flera decennier i skogsbrynet efter det att slättern upphört. Rikkärret hade inte betats på 40 år, innan restaureringen 2005, men uppvisar fortfarande en rik ängsflora. Tuvigheten är ett resultat av betesdriften och olika starr och säv dominerar fältskiktet i kanten. I de centrala och östra delarna finns mer lågvuxen rikkärnsvegetation med bland annat majvivor, sileshår och tätört.

Sileshåret är en av våra få köttätande växter. Växten fångar insekterna med de klibbiga bladen.

Gölblomstere växer på fuktiga delar av betesmarkerna.

Käringtand växer på de torra backarna.

Lövgrodan

Fram till 1970-talet spelade lövgrodan i flera av de små vattensamlingarna i hagmarken. Boris Berglund är Skånes främste expert på groddjuren och deras utbredning. Från slutet av 1970-talet finns hans sista noteringar av lövgrodor. Under 1980-talet blev dammarna allt mer skuggade av uppväxande askog och lövgrodorna som är beroende av hög vattentemperatur försvann. Utvecklingen är också en del av en stor tillbakagång i hela Sturupsområdet som ett resultat av flygplatsens tillkomst i början av 1970-talet. I slutet av 1980-talet har jag själv hört lövgroda i dammar strax väster om hagmarken och jag hade då tankar på att röja fram de små dammarna i betesmarken för att återfå lövgrodan. Dock räckte orken bara till att röja dammarna i väster och trots detta försvann lövgrodan från området under 1990-talet. Nu har dock lövgrodan haft en rad goda år och expanderar åter västerut. Dessutom har två nya dammar skapats i områdets norra del. Förhoppningsvis kan lövgrodan återkolonisera Prästaskogen i en snar framtid.

Lövgrodan klättrar skickligt i vegetationen med sina vidhäftande tår och tillbringar en stor del av sommaren uppe i trädkronor och buskage där den jagar insekter. Under maj och juni hörs dess intensiva spel flera kilometer, vilket är imponerande då grodan bara är några centimeter stor.

Nygrävd damm i den norra delen av ängsmarkerna. Två nya dammar ger förhoppningar om att lövgrodan åter skall kolonisera området.

Vilt

Skogarna mellan Lemmeströ och Björkesåkrasjön är mycket viltrika med rådjur, dovhjort, kronhjort och enstaka älgar. Relativt nytillkommet är vildsvinet som ökar starkt i hela landet. Även räv, grävling och mård förekommer rikligt. Främsta orsaken till de täta populationerna i området är varierad miljö med god födotillgång samt ostördhet. Få personer vistas i området som är svårtillgängligt och främst hjortdjuren får därmed en fristad i det annars välfrekventerade landskapet i sydvästra Skåne. För att hjortviltet fortsatt skall kunna trivas i området får inte besöksstrycket bli för stort, speciellt under känsliga perioder som kalvning och brunst.

Framtiden

Som naturreservat är förhoppningarna stora att naturvärdena skall kunna bevaras och utvecklas i Prästaskogen. Troligen finns en rik insektsfauna bevarad i de kvarvarande grova träden och stubbarna. Om ädellövs skogen får utvecklas med ökad ålder och inslag av död ved kan många idag hårt trängda arter överleva. Tyvärr är kunskapen begränsad om denna artrika grupp och en inventering vore välkommen. De låglänta ängsmarkerna har restaurerats och förhoppningsvis kan några av de försvunna växterna återkomma. Det kommer dock att ta ett tag innan en betesflora åter koloniserar de tidigare granplanterade markerna. Genom att röja alträd kring de små dammarna i söder kan förutsättningarna öka för att lövgrodan skall återkolonisera området. Bok-

Vägen mellan Prästa-
skogen och Lemmeströ-
torp.

skogen längst i nordväst har redan utvecklat fina naturvärden med mycket död ved och bör liksom övrig lövskog lämnas utan ingrepp från skogsbruket. Det hade varit spännande om de östra skogsdungarna kunde betas för att återskapa betespräglade skogar som förr var så vanliga. För allmänhetens tillgång till området bör en markerad strövslinga iordningställas via den befintliga markvägen och vidare en slinga runt i området och tillbaka till parkeringen i sydöst.

BROTTARNA I KLÅGERUP

Av Lennart Börnfors

Bland bygdefotografen Martin Svenssons många foton på Folkklivsarkivet i Lund fanns några brottarbilder. Men vad var det för en brottarklubb och vilka var brottarna? Gunnar Nilsson i Dalby med förflutet i Klågerup och hans bänkkamrat under skoltiden Gunnar Persson i Hälledal visste besked. Det var Brottarklubben Banér i Klågerup. De kunde namnge alla brottarna utom en och tipsade om att John Dahl i Svedala säkert visste namnet på den återstående.

Föreningen Svedala-Barabygden tyckte att vi skulle visa bilderna i årsboken och ville att jag skulle skriva något om den anrika brottarklubben. Jag tvekade, kom att tänka på Frans G. Bengtssons essä om fotbollsjournalisten som fick i uppdrag att recensera Othello på teatern och gjorde det på sitt sätt. Men jag hade turen att få kontakt med klubbens sekreterare Lars Nilsson som försåg mig med en kopia av en tillbakablick som gjorts vid klubbens 60 års jubileum 1992. Det blir ur den jag hämtar mitt vetande.

Brottarklubben Banér bildades den 13 december 1932 i Klågerup. Det var några grabbar som samlats och höll ett första möte på det gamla järnvägshotellet. De ville undersöka om det fanns intresse för att bilda en brottarklubb i samhället. Idén hade de fått när de hört talas om att det i Staffanstorp fanns en sådan klubb som bildats redan 1924 och räknades till de främsta i Skåne.

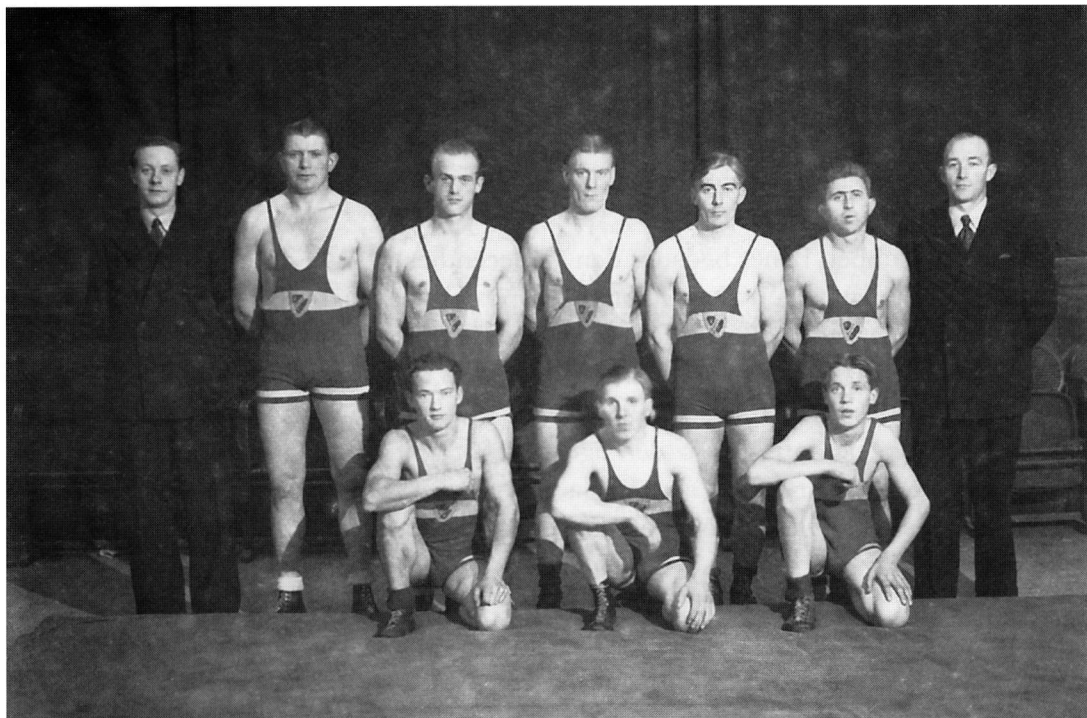
Visst fanns det intresse. Av de tjugo som kommit till mötet anmälde sig femton som aktiva medlemmar och de andra ville vara passiva medlemmar. Till att leda förhandlingarna utsågs Olof Nilsson och tre man fick i uppdrag att ordna träningslokal och tränare.

Redan en vecka senare träffades man åter på järnvägshotellet. Nu hade man en dagordning med sju ton punkter. Den första styrelsen valdes och bestod av Olof Nilsson som ordförande, Axel Nilsson som vice ordförande, Bonde Olofsson som sekreterare och Gösta Svensson som kassör. Klubbens namn bestämdes till BK Frigg, men det visade sig att det namnet var upptaget och Skånes Brottningsförbund föreslog i stället namnet BK Banér och så blev det.

Lokal hyrdes på järnvägshotellet och brottarmatta beställdes hos sadelmakare Erik Nilsson i Klågerup. Trikaer skulle varje brottare själv skaffa. Sedan satte man igång. Där var, har man berättat, sex sju blivande brottare som med bar överkropp och långkalsonger låg och tittade snett på varandra innan Olle ”Murare”, den förste

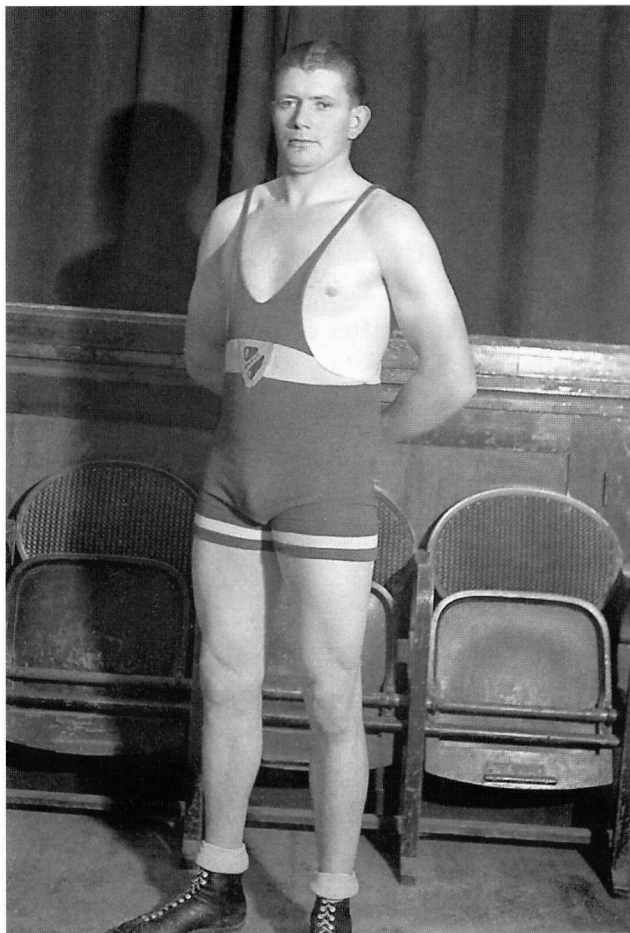
instruktören, visade hur det skulle gå till. Hans repertoar var ganska liten för han hade aldrig själv varit brottare utan bara varit intresserad åskådare. Det var inte någon mild behandling grabbarna fick utstå. Efter alla hel- och halvnelson satt de under vilopauserna och kände efter om skinnet satt kvar på nacke och hals. Och på den säckklädda mattan hade också skinnet på ryggen fått vad det tålde.

Man tränade på tisdags- och fredagskvällar och den 8 november 1933 kunde lagledaren Ernst Brown ställa upp följande brottare i en lagmatch mot BK Aktiv från Staffanstorp: Gösta Jönsson, Gustav Evander, Olle Hammargren, Gösta Persson, Gösta Svensson och Olle Nilsson. Det blev 3-3 och det fick man vara nöjd med eftersom det andra laget var mer rutinerat.

Stående: ordföranden John Dahl i Klågerup, tungviktaren Algot Andersson i Klågerup, lätt tungviktaren Axel Ek i Vismarlöv, mellanviktaren Harry Olsson i Klågerup, welterviktaren Erik Olsson i Klågerup, lättviktaren Sven Hansson i Bara och lagledaren Allan Ek i Klågerup. Sittande: fjäderviktaren Lennart Larsson i Bara, bantamviktaren Arne Nilsson i Klågerup och flugviktaren Stig Nilsson i Klågerup.

Möjligen har fotot tagits 1947 när klubben (och Stig Nilsson) var 15 år.

Tungviktaren
Algot Andersson
från Klågerup.

Det dröjde till efter krigsåren innan klubben kom igång på riktigt med att tävla i den skånska seriebrottningen. År 1950 deltog man med blandad framgång i skåne-seriens division 3, men säsongen 1953–54 tog man klivet upp i division 2 och gick obesegrade genom. BK Banér var därmed klar för division 1. De tongivande i laget var nu Arne "Krid" Nilsson i fjädervikt, Arne "Bryggarn" Andersson i lättvikt, Sven Hansmark i weltervikt, Stig "Kryllis" Hansson i lätt tungvikt och Stig "Kusken" Nilsson i tungvikt. Den i särklass mest fulländade brottaren i laget var nog kastmaskinen Sven Hansmark med sin publikvänliga brottning, där krysstagen oftast gav resultat.

Men klubben blev kortlivad i division 1. Efter en säsong var man tillbaka i

division 2 under 1955–56 och 1956–57. Just som man åter nått en topplacering i divisionen måste man konstatera att klubben inte kunde skrapa ihop ett representationslag för den kommande säsongen. Flera av de främsta brottarna hade övergått till andra klubbar eller lämnat av åldersskäl. Klubben fick begära sig vilande hos Skånes brottningsförbund!

Det blev ett långt uppehåll. Inte förrän 1966 började det hända saker. Vid en sammankomst hemma hos Gustav Evander i Holmeja lovade denne att hjälpa till med att få BK Banér på fötter igen. Hösten samma år började man träna på Idrottshemmet med Gustav Evander som instruktör. Efter en tid flyttade man över till Hyby storskola som stod tom. Den vilande perioden var slut. Klubben anmälde sig

åter till Skånska seriebrottningen och säsongen 1967–68 ställde man upp med ett lag bestående av Kent Hansson, Lennart Winqvist, Nils-Erik Christensson, Jan Andersson, Bengt Evander, Arne Jönsson, Jan Rosdahl, Lars Nilsson och Stig Andersson. Någon framgång var svår att finna men man fick betrakta säsongen som ett läroår. Första framgången kom hösten 1968 då Banér vann sin första lagmatch genom att besegra Dalby BK med 5–3 och i slutomgången slog man Skurups SK i ett välfyllt idrottshem med hela 7–1.

En erfarenhet från nedgångsperioden var att klubben måste satsa på ungdomsverksamhet för att trygga nyrekryteringen till seniorlaget. En sådan verksamhet byggdes upp och ungdomsledarna gjorde betydande insatser för klubben och samtidigt för traktens ungdomar. Under säsongen 1984–

Denne Banérbrottare har identifierats som Allan Nilsson boende i Holmeja.

85 vann klubben Stålmannen Cup Zon 1 Grupp A och fick delta i riksslutspelet i denna tävling. Klubben fick också arrangera USM 1987 i Svedala sporthall där Banérs ungdomar gjorde goda resultat. Bland mästare som BK Banér fått fram nämns Robert Olsson, Peter Bengtsson, Ari Hälinen, Jörgen Bergqvist och Magnus Johansson. Robert Olsson blev klubbens förste svenske seniormästare då han vann 52 kg klassen 1990. Samma år vann Ari Hälinen 62 kg klassen i Stockholm Junior Open. Säsongen 1991–92 avslutades med att BK Banér återvände till riksseriens division 1. Man kan se det som ett resultat av den lyckades satsningen på ungdomsverksamhet.

Hur är då utsikterna idag för BK Banér? Ungdomsverksamheten är klubbens starka sida. I en folder från brottningsförbundet lockar man med att ungdomarna får ”en allsidig träning som leder till god allmän fysik, en smidig, stark och snabb kropp, god motorik, gott självförtroende, kompisar”. När Frank Andersson var svensk brottnings stora namn strömmade många ungdomar till brottningen. Nu är det glesare med svenska framgångar inom den internationella brottningen och man får ta till andra argument: ”Visste du att många idrottsmän från olika grenar tränar brottning för att få styrka, smidighet och god balans? Stjärnor som Carolina Klüft och Peter Forsberg har upptäckt att brottningssträning är mycket allsidig och hjälper dem till toppprestationer.”

Problemet är att hålla kvar ungdomarnas intresse tills de kan ingå i klubb laget och att sedan hålla kvar de skickligaste brottarna i klubben. BK Banér har inlett samverkan med brottarklubbarna i Lomma och Limhamn för att man med förenade krafter skall kunna ställa upp ett representationslag i serien. Men att seniorerna tunnas ut i antal kanske inte bara är av ondo – det öppnar upp för ungdomarna att kunna avancera inom klubben. Det behövs drag i skorstenen om det skall bli glöd i spisen.

* * *

Fler foton från BK Banér

Av Mats Olsson

Från brottareklubben Banérs egen samling av foton på laguppställningar vill jag presentera följande.

En laguppställning från den allra första tiden i klubbens historia. Från 1932, då den hette BK Frigg.

En annan laguppställning från något senare 1930-tal då klubben bytt namn till BK Banér. Fr.v.

Gustav Evander,
Gösta Persson,
Erik Sahlin,
Folke Persson,
Arne Persson,
Olle Hammargren
och Sven Öberg.

Från 1960-talet är denna laguppställning. Stående fr.v: Gustav Evander, Andrzej Maslén, Ulf Kingberg, Bengt Evander, Lars Nilsson och lagledaren Sune Rosdal. Sittande fr.v. Ola Persson, Johan Lind, Thomas Jönsson och Harry Hass.

Från 1970-talet. Stående fr.v. Bengt Evander, Dennis Mårtensson, Jörgen Hovold, Peter Bengtsson, Jörgen Bergkvist, Robert Larsson, Jonas Andersson, Patrik Andersson, och Fredrik Hovold. Sittande fr.v. Magnus Johansson, Patrik Borgström, Ari Hälinen, Robert Olsson, Christian Nilsson och Andreas Karlsson.

PIONJÄRER I SVEDALAS MUSIKLIV

Av Kjell Bergman

Det var en gång då det varken fanns radio, television eller grammofon, det fanns inte ens elektricitet. När smeden Åbjörn Anderson, tillsammans med vagnmakaren Per Hansson, år 1882 grundade Åbjörn Anderson & Co i Svedala kunde den lilla orten Svedala först och främst erbjuda arbete. Där fanns få eller inga möjligheter till förströelse utanför hemmet, ej heller något av det vi idag kallar ”kulturutbud”. Kyrkan svarade ensam för ett regelbundet, officiellt musikliv, i form av orgelmusik, unison psalmsång och enstaka soloartister. Vad gällde den profana musiken vet vi att man ofta sjöng i hemmen, inom familjen, släkten och den nära vänkretsen. Här och var fanns det någon som spelade ett musikinstrument.

Så hände något. År 1886 startade sex gjuteriarbetare en sextett, ortens första orkesterramsammanslutning. Ledargestalt och eldsjäl var montören Magnus Lindström, känd som ett universalgeni, även inom musiken. Han försökte sig på litet av varje och byggde till exempel en orgel. Som lärare och officiell ledare för sextetten anställdes en musiksergeant Zinn från Lund.

Trots att sextetten arbetade flitigt och snart fick ett gott anseende så lades den ner redan efter tre års verksamhet, okänt varför. Att driva en sextett på fritiden krävde en hel del av medlemmarna, med tanke på dåtidens arbetstider. Verksamheten bör ha kostat en del och sextettens olika framträdanden räckte säkert inte som ekonomiskt underlag. Konsertmöjligheterna var säkert också tunnsådda på den skånska landsbygden. Instrument, noter, resor, lokalhyror och snygga kläder krävde pengar ur medlemmarnas privata kassor.

Men, efter endast ett par år tog Lindström ett nytt initiativ. Det ser ut som om han nu hade lärt sig av sina erfarenheter. Den nya sextetten överlevde längre och blev verkligt driven, med goda lärare från Malmö och Lund, och anlätades på många håll vid olika festligheter. Styrka av framgången bildade medlemmarna även Svedalas första stråkorkester. Den drivande kraften under orkesterns senare år var gitaren Viktor Lindström, förmodligen bror till den ovannämnde Magnus Lindström.

Det var således arbetarna på gjuteriet som tog initiativet inom musiklivet på den framväxande orten. Enligt inställningen att man ”inte har roligare än man gör sig” fortplantades musikintresset. Kantor Blennow, som var församlingens organist under tio år, fram till 1905, startade en manskör vars stomme utgjordes av handlanden Göthenqvist, läraren Axel Sellberg och ingenjören Nils Fredriksson. Det finns dock

uppgifter att det redan före Blennows tid funnits en körverksamhet, ledd av kantorn Stennoff.

En annan eldsjäl var den energiske musikläraren Karl Hedén som utbildade många spelmän på orten. Han var dessutom känd, långt utanför Svedala, för att vara en skicklig orgelspelare.

Trots alla entusiaster var det svårt att få igång ett varaktigt, organiserat musikliv. De initiativ som tagits av Viktor Lindström förefaller även de att ha tynat bort. Under 1900-talets två första decennier gjordes i och för sig några försök till musikaliska sammanslutningar, dock utan bestående resultat. Var problemet fanns vet vi inte, kanske krävde en musikverksamhet så mycket av frivilligt arbete och egna ekonomiska uppoffringar att de inblandade till slut gav upp, kanske var invånarantalet fortfarande så lågt i Svedala att det inte utgjorde ett tillräckligt underlag för konsertverksamhet och nyrekrytering. Bristen på lokaler, tillsammans med dåtidens löner och arbetstider, var säkert också en hämmande faktor, trots bristen på nöjesliv och kulturutbud. Krigsåren var heller inte en tid för nöjesliv och förströelse, med dyrtider, ransoneringar och spanska sjukan.

Invånarantalet steg så sakteliga och när Första Världskriget tagit slut återkom framtidstron. År 1919 blev Svedala en köping, Svedala församling hade då 4841 invånare, varav 1670 i tätorten. Kanske var det i denna anda av nyskapande och stolthet över den nya köpingen som en ny blomstring tycktes växa fram inom musiklivet. En nyinflyttad postmästare vid namn Viktor Elmquist var inte tyngd av tidigare misslyckanden. Han var dessutom själv en duktig violinist och blåsare, tillika en ledartyp. På hösten 1923 bildades under dennes ledning Svedala orkestersällskap som redan den 14 december gav sin första konsert, vilket antyder att det i köpingen sedan tidigare fanns musikaliska förmågor med tillhörande musikinstrument. Orkestern förefaller att ha varit vid gott liv i flera år, men postmästare Elmquist blev förflyttad till Ronneby, varefter verksamheten åter tynade bort.

Det framgår tydligt att en musikverksamhet i Svedala var beroende av en trägen och självuppoffrande ledargestalt, för såväl sin början som sin fortlevnad. Efter det att svedalaborna under flera år sörjt den avflyttade postmästaren trädde en ny ledargestalt in på scenen, i form av ingenjören Allan Gustafsson, och år 1930 återupptogs verksamheten under dennes ledning. Vid årets slut gjorde den 10 man starka orkestern sin debut och förefaller att ha repeterat flitigt, dock utan att ge sig in på en alltför krävande repertoar. Enligt vad som skrevs i pressen var framförandet av en så god klass att ”nybörjarna kunna jämföras med vilken god orkester som helst”.

Men även för denna upplaga av Svedala orkesterförening tornade bekymren upp

POPULÄRKONSERT

giver

Svedala Orkestersällskap

å

Casinoteatern, Svedala,

måndagen den 29 dec. 1930,

kl. 20,

under ledning av Allan Gustafsson.

Orkester: 10 man.

Violinsolo: Holger Gustafsson.

Pianosolo: Alexis Gustafsson.

Entré: 1:— kr.

Biljetter tillhandahållas vid ingången.

Otto Pernow Tryckeri, Svedala 1930.

sig. Trots att åhörarskarorna hade varit ganska stora, och orkestermedlemmarna ställde upp gratis, hade man bekymmer med ekonomin. Den enda lokal i Svedala som hade en godtagbar akustik, Casinoteatern (nuvarande Flamman), var dyr att hyra. Repetitionslokalen kostade pengar och varje konsert krävde en del utgifter.

Men – orkesterföreningen hade nu fått konkurrens från den stora världen utanför Svedala, i form av ”den nu så populära s.k. radio- eller grammofonkulturen” som den beskrivs i en artikel i Trelleborgs Allehanda samma år:

”Man medger gärna att det ibland kan vara ganska intressant att lyssna till den mekaniska musiken, men i längden blir det något andefattigt över det hela och man längtar efter – levande musik. Vi leva ju i mekaniseringens tidevarv och allt vad vårt hörselsinne i huvudsak får sig till livs är maskinmusik.”

I vår egen tid ter sig skribentens ord som en profetia, även om han omöjligt kunnat föreställa sig ”maskinmusikens” framtid. Vad artikeln egentligen handlar om är bekymren för orkesterföreningens fortlevnad, vilket som framgått hade varit ett

problem även för dess föregångare, långt före ”maskinmusiken”. För att få bukt med sina ekonomiska bekymmer hade man på föreningens årsmöte beslutat att ingå med en skrivelse till ”kommunalfullmäktige i Svedala köping” där man begärde ett anslag på 200 kronor. Som en motprestation förband sig föreningen att utföra minst fem konserter under säsongen, samt att vid ”lämpliga” tillfällen även engagera solister. Om anslaget beviljades skulle föreningen dessutom få möjlighet att utöka orkestern med en flöjtist och en kontrabas ”samt möjligen även en basunist”. Eftersom varken flöjtist, kontrabasist eller basunist fanns i Svedala måste man leta efter sådana på annat håll, vilket medförde nya utgifter för bland annat resor och arvoden.

Orkesterföreningen hade förvisso ambitioner, men medgav att dess begäran var ”djärv”, allrahelst som kommunen, föga tidstypiskt, gått in för att spara så mycket som möjligt. Dessutom påpekade föreningen att orkesterns begäran inte kunde påstås vara alltför orimlig vid en jämförelse med andra samhällen av Svedalas storlek. Skurups orkesterförening påstods ha fått ett årligt anslag på 400 kronor och Tomellilla brukade få ”vida mer”. Eslövs orkesterförening, som visserligen bestod av 20 personer, hade under de senaste åren fått 1000 kronor årligen ”och detta är en förening som från början arbetat under lika blygsamma förhållanden som Svedala”. Dessa tre orter framfördes som efterföljansvärda, men man undvek nogsamt, som brukligt, att nämna orter vars orkesterförhållanden var identiska med Svedalas, eller sämre.

Om föreningens begäran bifölls skulle den dessutom få andra större samhällen, okänt vilka, att intressera sig för dess verksamhet. Man skulle resa dit och ge ett antal konserter per säsong och ”genom eventuellt ökade anslag” kunde orkestern utvecklas vidare och till och med bli ”en kulturfaktor att räkna med i häradet”. Inför vinterns konserter hade föreningen låtit trycka upp abonnemangskort á två kronor styck, som gav 50 procents rabatt vid varje biljettinköp, ”vilka äro till stor fördel för såväl konsertbesökarna som för orkesterns kassa”.

Av allt att döma bifölls inte föreningens begäran om kommunala anslag. Medlemmarna kämpade dock vidare under några år, tills även denna orkesterverksamhet upphörde vid årsskiftet 1933-1934. I den ovannämnda tidningsartikeln anges orsaken vara ett bristande intresse hos allmänheten, tillsammans med brister i orkesterbesättningen. Kanske hade man också siktat en aning för högt och kanske var publikunderlaget ännu inte tillräckligt stort, från 1408 invånare år 1900 hade tätortens befolkning endast vuxit med några hundra invånare fram till 1930, hela kommunen hade runt 5000 invånare. Om konkurrensen från ”maskinmusiken” bidrog till allmänhetens klena intresse vet vi inte.

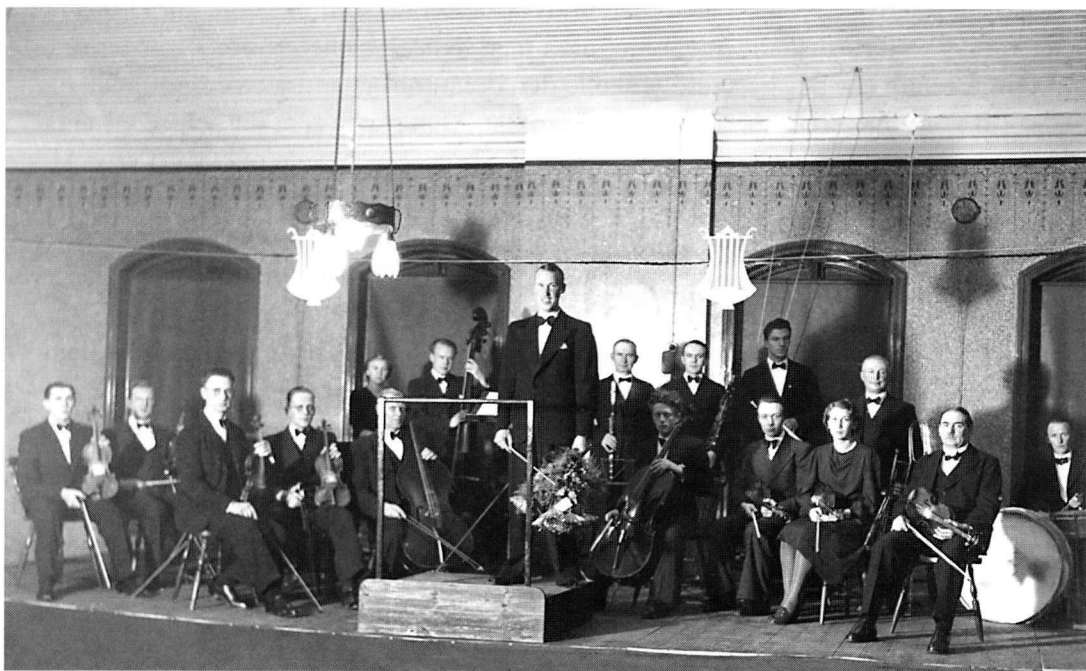
De dåtida musikentusiasterna i Svedala framstår dock som en envis skara som aldrig

godtog ett misslyckande. Efter att ha slickat sina sår under ett par år gjorde de ett nytt försök 1936 då ett femtontal personer startade en musikförening, 50 år efter det att den första sextetten bildats av musikintresserade gjuteriarbetare. Även om medlemmarna 1936 knappast kan ha glömt det klena publikintresset ett par år tidigare så fanns nu – återigen – en optimism inför framtiden.

Synnerligen goda förutsättningar finns just nu för handen. Alla behövliga stämmor är gott besatta och goda utsikter för ett fruktbringande arbete finns.

Som ledare fungerade kontoristen Allan Hansson. Återigen blev bristen på repetitionslokal det stora problemet. Trots att man hört sig för på några håll och inte fått något ”tillmötesgående” så fanns dock hoppet att det hela skulle ordnas så småningom – ”Det vore onekligen synd om denna lofvärda ansats skulle stoppas på grund av denna sak”.

Hur det hela avlöpte framgår inte i tidningsartikeln från samma år. Vi vet inte heller hur länge denna nya orkesterförening levde vidare. Artikelförfattaren hyste dock stor

Svedala orkestersällskap ger konsert under ledning av Allan Hansson.

tillförsikt inför framtiden inom Svedalas musikliv, inte minst på grund av de många musikaliska talanger som Svedala kunde uppvisa. Han framhåller då, framför andra, medlemmarna i familjen Gustafsson som ansågs ha spelat en framträdande roll inom musiklivet, även utanför kommunen. Här fanns den ovannämnde Allan Gustafsson som, utöver allt självupppoffrande ledarskap, också var en duktig violinist. Familjens yngste medlem och största stolthet var förste violinist i hovkapellet och framträdde ett par gånger som solist vid Svedala orkestersällskaps konserter. En annan medlem av familjen Gustafsson, sedermera tandläkaren Alexis Gustafsson, medverkade under flera perioder som pianist i Svedalas musikliv. Andra eldsjälar var apotekarfrun Larsson

Svedala orkestersällskap, eller som det står i Olga Cederholms fotograferingsligger, Svedala musiksällskap. Där är också fotograferingen daterad till nov-dec 1936. Stående fr.v. Albin Mårtensson, Evert Nyman, Knut Hansson, Allan Hansson/Hedgårde, Gustav Johansson/Lindah, Albin Rosell, Valdemar Martinsson och Olof Nyman. Sittande fr.v. Emil Nyman, Albin Johansson, Edvin Fritz/Foreby, ? Ahlkvist, Ethel Nordström och E.A. Skarman.

som ”genom ihärdigt arbete och personlig agitation” verkade för anordnandet av kammarkonserter, bland annat med Salomon Smiths ensemble. Esther Sellberg var en sångsolist, pianist och musiklärarinna som senare blivit något av en legend i Svedalas musikliv.

I artikeln i Trelleborgs Allehanda från 1936 avslutar dock författaren med det bittra konstaterandet att konserterande solister under de senaste åren undvikit Svedala. I sina spekulationer kring orsakerna anger han bland annat det klena ekonomiska resultatet, en omskrivning för det dåliga publikintresset. En annan orsak anger han vara lokalfrågan, att Svedala knappast hade någon bra lokal för konserter. Som slutkläm konstaterar artikelförfattaren:

Allt som allt kan man nog säga, att lovvärda försök gjorts och göras för att skapa ett livaktigt musikliv. Att detta arbete inte kunnat skapa varaktiga resultat, har som ovan nämnts sina orsaker.

Artikeln är skriven av en Edvin Fritz. Han nämner inte sina egna insatser som musiker, ledare och pådrivare i Svedalas musikliv. Senare bytte han sitt efternamn till Foreby och det var under detta namn som han blev en legendarisk lärare, folkbildare, författare och musikentusiast i Svedala. Han blev ihågkommen av många generationer skolelever som genom honom fick sin skolgång fylld av sång och musik. Trots orkesterföreningens alla motgångar fick han till slut svedalabornas stora uppskattning. Själv glömmmer jag aldrig den skolavslutning, i den nya Centralskolans aula, då Edvin Foreby blev avtackad inför sin pensionering. Där stod den gamle vithårige mannen med blommor i handen, djupt rörd av elevernas dundrande applåder och hurrarop som aldrig ville ta slut.

Litteratur:

Persson, Per-Olof: Tätorten växer fram. Ur: Svedala genom tiderna. 1982.

Svedala Orkestersällskaps arbetsplan för vintern. Trelleborgs Allehanda, onsdagen den 14 oktober 1931.

Musiklivet i Svedala genom femtio år. Trelleborgs Allehanda, onsdagen den 7 oktober 1936.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN – 1956

Av Bo Sahlée

Vår historia sett med dagstidningens ögon – ett sätt att beskriva vad som hänt i Svedala under årtiondena som gått. I kommunbiblioteket i Svedala finns en stor samling tidningsklipp från 1930-talet och framåt och ur denna källa är även årets tidningsnotiser hämtade.

Nu är det år 1956 och vi får bl.a. möta några personer som tillträder sina tjänster eller går i pension. Personer som blir /varit kända i bygden under lång tid. Andra kommunala händelser finns också med: ändrad kommunal förvaltning, utbyggnad av elnätet, åldringsvården m.m. Vi möter också sporter som inte är så synliga idag hos oss dvs bågskytte och skidåkning.

Det är intressant att se på vilket sätt man beskriver händelser och vilket språk man använder i de lokala tidningsartiklarna för 50 år sedan.

”Kommunalingenjörskontoret i Svedala blir fristående

Beträffande omorganisation av den kommunala förvaltningen, som beslöts på fullmäktiges decembersammanträde, förelåg nu ett förslag till reglemente för kommunalnämnden och medelsförvaltningen. Av reglementet framgick att kommunalnämndens verksamhet uppdelas på två avdelningar, en allmän och en teknisk avdelning.

.....

En annan paragraf i reglementet, som blev föremål för diskussion och även ändring, var bestämmelsen om att kommunalkamrer skulle vara chef för kommunalkontoret och dess personal. Detta väckte motstånd från flera håll, såväl hr John E. Nilsson som hr Gustaf Larsson yrkade på att den tekniska avdelningen skulle själva handlägga sina personalärenden och att kommunalingenjörskontoret skulle vara fristående från den kamerala avdelningen med kommunalingenjören som chef. Mot detta opponerade sig hr Johan Olsson, som ville att kamrern skulle vara högste chef för båda kontoren, men sedan hr John E. Nilsson lagt fram ett förslag om att ”chef för kommunalkontoret är kommunalkamrer och chef för kommunalingenjörskontoret och därunder lydande förvaltningsgrenar är kommunalingenjör”, och även hr Einar Mattsson framhållit lämpligheten av en uppdelning av de tekniska och kamerala kontoren beslöt fullmäktige..... att bifalla John E. Nilsson förslag.”

TA 21/1 1956

Gamla kommunhuset på samma plats som nuvarande. Från början inrymdes här både kommunkontor och bostäder.

”Operation Snöstjärnan” börjar i BÖKEBERG

På söndag presenteras ”Operation Snöstjärnan” för första gången för alla vintersportande trelleborgare och söderslättbor. Det är närmare bestämt i Bökeberg som denna nya ”begivenhet” skall äga rum.

För deltagare gäller det att på skidor såsom ren utflykt utan tidtagning ta sig runt ett snitzlat spår i skogen, som för herrar omfattar 10 km och för damer 5 km. Skolungdom över 12 år får också delta och dessa tävlar i en skollandskamp med Norge och Finland och deras sträcka omfattar även 1 mil. För fäder som tar familjen med på utflykten räcker det att åka 5 km, vilket således är en bra idé, om man vill ha barn och blomma med och själva tycker att 1 mil verkar långt.

Arrangörerna, Skidfrämjandets trbgsavdelning och korpens lokalförbund kommer att sörja för en trevlig och omväxlande bana. Det är högst troligt att denna kommer att passera en av skogens vackraste utsikter däruppe – utsiktspunkten vid Fjällfotajön.

Snötillgången är utomordentligt god för närvarande och spåret kommer att gå fram i bokskog där någon trädffällning eller stormskador ej finnes.

Varje deltagare kan, efter fullföljt prov, inköpa det vackra riksskidmärket ” I Fädrens spår” för 1 kr och sedan gäller det att fortsätta motioneringen någon av de kommande söndagarna eller i Trelleborg på onsdag, varvid man denna andra gång erhåller rätt att som synligt bevis på sin spänst bära Snöstjärnan. För familjernas del erhålles ett särskilt familjediplom.

Följande instruktioner gäller. Tågresenärer avresa lämpligen kl. 8.24 från Trelleborg C. Lös sportbiljett som kostar 2:40 ! Tågets framkomst till skogen sker kl.9. Samling vid Skidfrämjandets raststuga där start och mål är beläget.

Sista startande bör vara vid målet senast kl. 13. Tåg avgår från Bökebergsslätt kl. 13.37. Hemkomst 14.20. ”

TA 11/2 1956

Någon bild från ”operation snöstjärnan kan vi inte finna, men väl en från Svedala Samrealskolas friluftsdag vid Skid och friluftsförbundets stuga i Bökeberg 1947. Många bär skolmössor, vilken bars under realskoletiden med olika ”snoddar” runt mössan beroende på vilket låsår de gick.

”Svedala valde en bygdens son till komminister

Till komminister i Svedala och V. Kärrstorps församlingar valdes i går den i tredje förslagsrummet uppsatte komminister Helmer Hansson från Flymens församling i Blekinge med 154 röster.....

Komminister Hansson, som beräknas kunna tillträda sin tjänst inom pastoratet den 1 april, har tidigare tjänstgjort i församlingarna nära ett år. Han är född i Slimminge 1912 och sålunda en bygdens son.....”

TA 27/2 1956

”Rekordår i Svedala föreläsningsförening

Svedala föreläsningsförening kan under verksamhetsåret höstterminen 1955 och vårterminen 1956 notera ny rekordartad besöksfrekvens till föreläsningarna. Antalet besökare har utgjort 1.758, varav 929 under höstterminen och 829 under vårterminen. Detta är det bästa resultat som uppvisats under många år. För höstterminen blir genomsnittet besökare per föreläsning 185 och under vårterminen 156. Den största anslutningen kunde noteras då läroverksadjunkt Ragnar Enderleyn, Lund , talade om ormar från all världens länder.”

Arbetet 25/3 1956

”Svedala vårdar sig om de gamla

Åldringsvården har under de senaste åren aktualiserats allt mera och såväl stöd- som vård- åtgärder vidtagits för att bringa våra åldringar den bästa hjälpen. 1953 tog fattigvårdsstyrelsen i Svedala köping ett behjärtansvärt initiativ till åldringsvårdsstöd i fråga om den öppna åldringsvården.

Den slutna vården på ålderdomshemmet som i första hand avser åldringar och invalider, som icke själv längre kan klara sig i det egna hemmet, har på ett tillfredsställande sätt ordnats med moderna rum, som är försedda med bästa utrustning. För friska normalt åldrande personer har som ovan nämnts, andra hjälpåtgärder vidtagits, så att dessa i det längsta kan kvarstanna i sina egna hem. Genom hjälp, vård och tillsyn i det egna hemmet, föreligger ej samma behov av att anlita ålderdomshemmet, som därigenom också får större möjligheter att kunna bereda plats för de verkligt angelägna fallen.

För denna öppna åldringsvård har fullmäktige anslagit av fattigvårdsstyrelsen upprättat förslag, varav bl.a. framgår att varje åldring, ensamstående, som äkta makar, vilken fyllt 67 år och vars inkomst endast utgöres av folkpension äger att kostnadsfritt åtnjuta denna hem hjälp, som i regel ej får överstiga 2 timmar pr dag eller 12 timmar pr vecka. Dock bör sådan hemhjälp ej utgå, om icke dessförinnan köpingens hemvårdarinneverksamhet är till fullo utnyttjad. I förekommande fall kan andra behövande erhålla dylik vård efter särskild prövning, men får med hänsyn till sina inkomstförhållanden erlægga avgift därför.

Som framgår av ovanstående utgör denna åldringsvård ett viktigt komplement till köpingens hemsysterverksamhet. Arbetet har vänt sig till fattigvårdsstyrelsens ordf. Erik Hansson som bl.a. framhåller att medborgarna ej i tillräcklig omfattning anlitar denna vårdmöjlighet och påpekar att åldringar bör anmäla sig på kommunalkontoret som lämnar råd och upplysningar angående verksamheten m.m. ”

Arbetet april 1956

”Bågskyttetävling i Bökeberg

I Bökeberg var Svedala Bågskytteklubb i går arrangör för den första kampen inom sporten mellan Skåne och Själland. Värdskapet sköttes med den äran, rapporterar Trelleborgs Allehandas Luck. Skåne segrade överlägset och nästan lika klara vinster blev det individuellt, där Satsersups Nils Hansson tog hem manliga och Malmös Ulla-

Bågskyttetävling i Bökeberg, men osäkert vilken. Kanske det är den omskrivna.

Britt Jeppsson kvinnliga avdelningen. Tävligen filmades och kommer att presenteras i television.

Allt om det trevliga evenemanget kan läsas på Idrottssidan.”

TA 4/6 1956

”Svedalalärare går efter 44 år

Överläraren i Svedala skoldistrikt Gurli Olsen lämnar i dag sin tjänst med pension.

Hon har varit lärare vid folkskolorna i Svedala köping ända sedan 1912 och överlärare sedan 1943.

Gurli Olsen är en dugande och uppskattad lärare och har som överlärare gjort ett värdefullt arbete beträffande skolorganisationen. Hon följs vid sin avgång av idel välgångsönskningar från skolmyndigheternas sida liksom från elevernas och deras föräldrars.”

TA 13/6 1956

”Ny ”rektor” för Svedala enhetsskola

Till distriktsöverlärare vid Svedala köpings enhetsskolor, har enhälligt utsetts folkskollärare Sune Göransson, Svedala.

Den nya överläraren är född 1923 i Villie, Lilla Slågarps församling och blev student i Malmö 1943, samt folkskollärare vid Lunds folkskoleseminarium 1945. På våren 1956 avlade han fil. Mag.-examen vid Lunds universitet. Till Svedala kom Göransson som folkskollärare 1947 och har i olika etapper tjänstgjort som t.f. överlärare sedan 1950. Göransson har gjort sig känd som en dugande pedagog och vunnit aktning i alla samhällsskikt.”

Arbetet 9/8 1956

”Elnätet i Svedala utbyggs kraftigt.

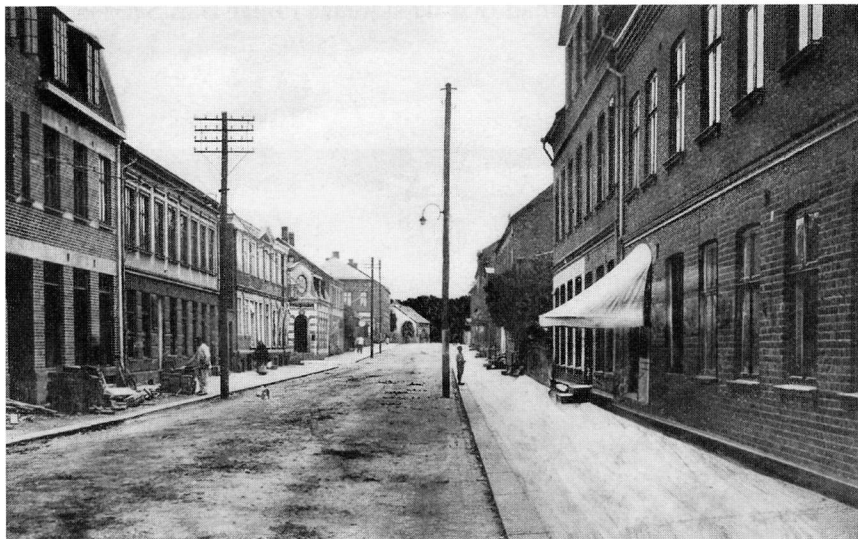
Luftledningar ersätts med ett jordkabelnät

På grund av det ökade behovet av elektrisk energi både för industriellt och privat bruk

i Svedala pågår stora nybyggnadsarbeten för elverkets vidkommande, omtalar driftsmästare Nilsson. Sålunda pågår för närvarande färdigställandet av en ny 50KV motagningsstation...

...Även beträffande lågspänningsnätet har omfattande omlägningsarbeten utförts. Sålunda har under sommaren nedlagts ett nytt jordkabelnät från transformatorstationen vid lekplatsen. Tidigare har liknande arbeten utförts kring andra understationer. Härigenom har man fått ett riktigt dimensionerat fördelningsnät, och dessutom kan de bristfälliga och vanprydande luftledningarna i gatorna borttagas. Samtidigt med dessa arbeten har även ny och ändamålsenligare gatubelysning anordnats, så att antalet gatlampor med en effekt mellan 100 och 200 watt nu närmar sig 500.....

Arbetet sep 1956

Storgatan vid Sekelskiftet 1900. Redan då var gatan full med luftdragna elledningar.

”Svedala nya kyrkoherde installeras

En stor högtidsdag blir det för de kyrkliga församlingarna i Svedala och Västra Kärrstorp söndagen den 28 oktober då biskop Anders Nygren kommer att installera församlingarnas nyvalde själasörjare, kyrkoherde Sven-Erik Svensson, i Svedala kyrka, i sitt ämbete.....

.... Man kan ta för givet att kyrkan kommer att bli fullsatt vid den högtidliga

akten, inte minst med tanke på att kyrkoherde Svensson som fjärde provpredikant praktiskt taget enhälligt blev vald till kyrkoherde.”

TA 17/10 1956

”Under soliga sommardagar vid Röda Korsets koloni i Beddinge

Sedan ett tjugotal år tillbaka driver Svedala-Böringe-Kärrstorps Rödakorskrets en barnkoloni i Beddinge, som blivit mycket uppskattad och där i huvudsak Svedalabarn under soliga sommardagar genom härdande friluftsliv skaffar sig en välbehövlig kraftreserv för de kulna vintermånaderna.

I första hand är det klena barn som tas ut av skolläkaren doktor John Erik Palmquist, vilken också ser till hälsotillståndet på kolonin, men i mån av plats och utrymme har även andra barn möjlighet att få gratis vistelse i sommarparadiset. 28 barn i två grupper får stanna vardera en månad och de skjutsas i bilar från Svedala till Beddinge.....”

TA 23/10 1956

Alla svedalabarnen och personal samlade för fotografering på barnkollonins trappa. Ett foto från tiden, c:a 1955-56, där några svedalabor säkert känner igen sig.

Här är barnen fotograferade nere vid stranden. Även denna bild är från tiden c:a 1955-56 men kanske inte från samma år.

”Svedala har fått ”nytt” Folkets Hus. Omfattande restaurering har utförts.

Man gladdes och man förundrades när vi häromkvällen gick husesyn i Svedala Folkets hus nyrestaurerade lokaler tillsammans med dess energiske ordförande, förman Kurt Eriksson. Vad man såg fyllde en med förundran och beundran. Av de tidigare i viss mån otidsenliga lokalerna har skapats något som varken mer eller mindre är ett nytt Folkets hus om man ser till interiören. Vad exteriören beträffar skall den så småningom få sin välbehövlige make up. ....

Hr Eriksson omtalar att Folkets husföreningen bildades 1905 och att fastigheten uppfördes 1907, varav följer att byggnaden till nästa år kan fira femtioårsjubileum. Egentligen firade man detta för två år sedan då ingen mindre än Kalle Kilbom var nere och hyllade de arbetar- rörelsens veteraner, som ställt sig i spetsen för bygget. För övrigt lever ännu en av de främsta initiativtagarna till bygget, f.d. sockerkokare Herman Hansson, som har sin bostad i Skolgatan alldeles intill Folkets hus.....

Restaureringen har givetvis kostat en hel del pengar. Cirka 55.000 kr.....

Teatersalongen hyrs ut för 60 kr per gång och den s.k. B-salen betingar endast ett pris av 25 kr medan de mindre rummen på andra våningen, som oftast användes för studiecirkel blott kostar 7 kr.....

Den största inkomstkällan är just nu dansen. Här kan Svedalabygdens ungdom varje lördagskväll sväva om i dansens virvlar på det välskötta parkettgolvet och i skiftande belysningseffekter.....Besöksantalet håller sig vid cirka 300 – 350 vid dansaftnarna.....”

TA 7/12 1956

”Verkstadschef avskedshyllad

I lördags gick verkstadschefen, ingenjör Elis Sandberg, sin sista rond i de stora fabrikslokalerna på AB Åbjörn Andersson i Svedala, då han i och med årsskiftet lämnar sin krävande befattning med pension.

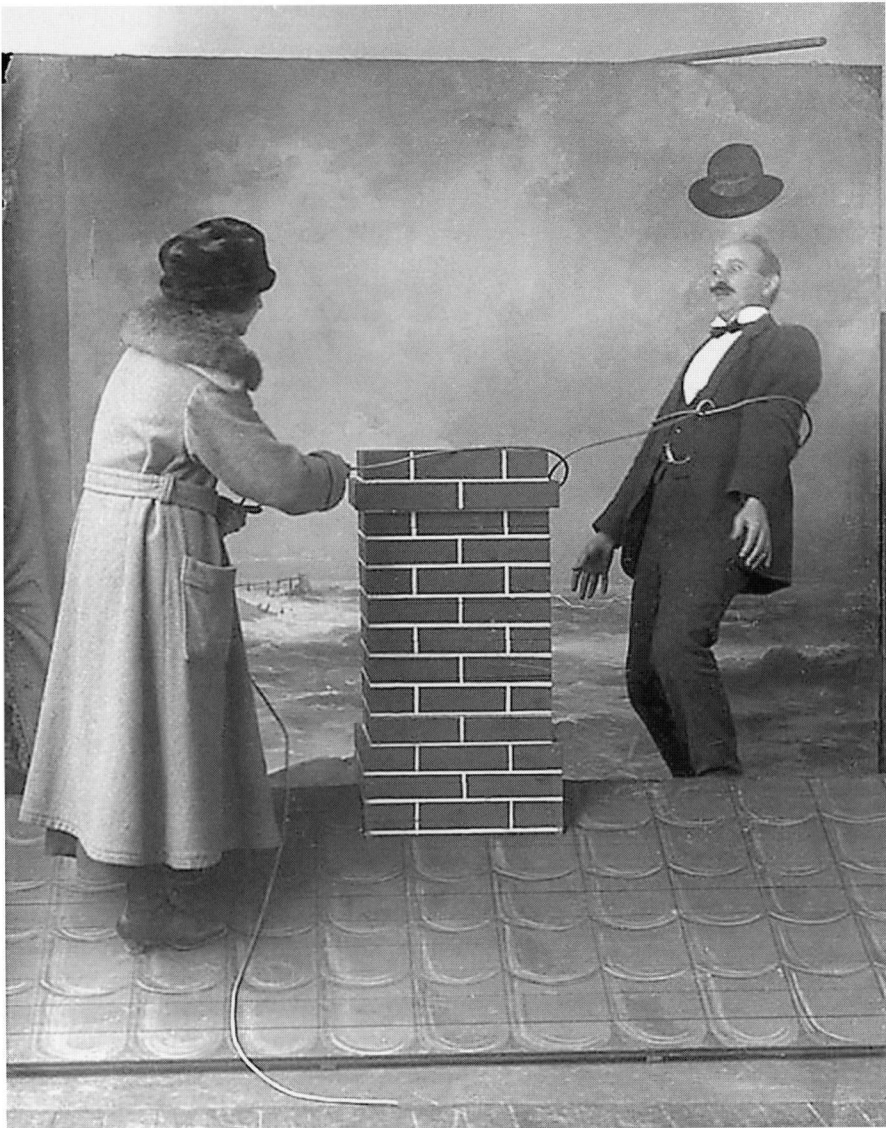
I inte mindre än trettio år har ingenjör Sandberg varit verkstadschef och fabriks-erna har under hans tid genomgått en avsevärd utvidgning och modernisering. Med vaken blick för teknikens landvinningar har han varit med om att utbygga företagets resurser så att det idag räknas som ett av de främsta i landet inom den mekaniska verkstadsindustrin.....

.....och han har förutom sin krävande tjänst som verkstadschef spelat en avgörande roll inom den fackliga tjänstemannarörelsen i egenskap av förbundsordförande i det stora Industritjänstemannaförbundet under ett halvsekel.....”

TA 31/12 1956

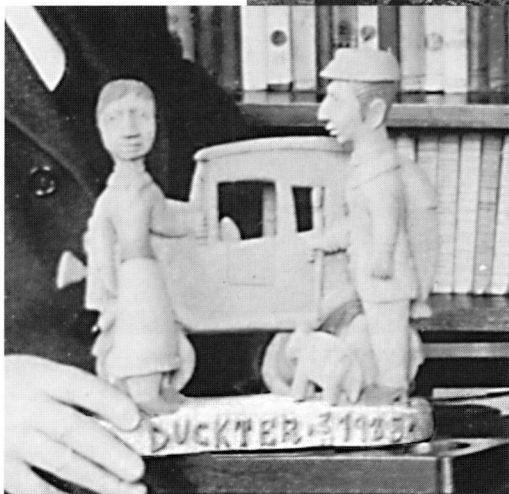
BILDER FRÅN ARKIVEN

Av Mats Olsson

Jag måste börja med denna dramatiska bild som vi hittat bland Olga Cederholms glasplåtar. Med hatten upphängd i en tunn tråd och kvinnan som fångar sin kärlek med lasso blir inte mindre dramatisk av att det sker uppe på ett tak, med ett stormande hav som bakgrund.

Anders Ottosson betraktar, tillsammans med gissningsvis sin dotter, en träskulptur. Anders Ottosson var från 1885 praktiserande läkare i Svedala och dess förste provinsialläkare. Från 1886 till 1917 var han åter privatpraktiserande läkare. Han bodde med sin familj på Storgatan 8. En bild från Olga Cederholms fotoalbum.

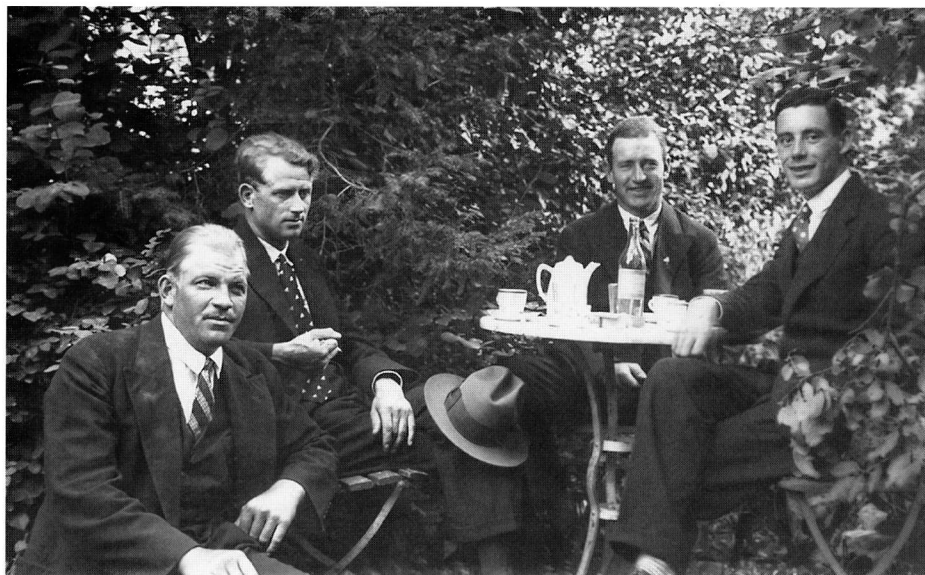
Vid förstoring av träskulpturen kan man tyda en text, "Dukter 3/11 1925.....". Till vilket tillfälle Dr. Ottosson fått skulpturen är okänt. 1925 fyllde han 75 år, dock inte den 3/11 utan den 19/6. Han verkar väldigt glad för gåvan. Vem som är givaren, och förmodligen också konstnären, är dock okänt.

För att vara en god husmor förr var det viktigt att man bland annat kunde sy. Som dessa bilder vittnar om anordnades därför kurser i både maskinsömnad och handsömnad. Känner någon igen kvinnorna på bilden eller kan berätta om denna företeelse så meddela gärna mig. Bilderna är från Olga Cederholms fotoalbum.

Inkrupna i en berså vid Bökebergs restaurang sitter från vänster Anton Andersson, Nils Book, Erik Andersson och Einar Alm och dricker kaffe med "Gög" (litern står på bordet). Einar Alm hade senare Bryggeri vid Marknads-
torget i Svedala.

Törstiga herrar sitter utanför restaurangen i Bökeberg och dricker öl. Fr. v. Nils Andersson (slaktare Albin Anderssons far), Johan Svensson (gjutare), Jöns Persson (granne till Nils Andersson) och ordningsvakten i Bökeberg.

Drickautkörare från Klågerups bryggeri. På övre bilden är det Algot Winberg som kör ut med häst och vagn c:a 1905. På den nedre bilden är det William Winberg som står vid sin "drickabil" vid okänd mölla. Det var William Winberg som tog över bryggeriet efter sin far Anders Winberg som startade bryggeriet 1897.

Hilma Svenssons Hembageri på Storgatan 29. I högra delen av detta hus hade Hilma Svensson bageri. Hilmas syster, Helga Nordqvist övertog därefter bageriet. Hon överlät det i sin tur till deras systerdotter Ester Nilsson. Ann-Marie och Nisse Cederholm övertog det sedan efter henne. Nisse som jobbat i bageriet sedan 1945 tog över 1966 och drev rörelsen till 1986 då han överlät den till nya ägare. Bilden måste vara från före 1935 då huset byggdes på med fler våningar och intregerades med grannhuset, som syns i högerkanten, till dagens utseende. Hembageriet flyttade då till den del i huset som låg längst till höger. Då hette det Helga Nordqvists efterträdare. Här finns pizzeria idag. Kvinnan till höger är Ester Nilsson och till vänster står troligtvis hennes dåvarande chef och moster Helga Nordqvist.

Samma hus i September 2006.

Från någon gång i början av 1930-talet fram till 1942 hade Sydsvenska Dagbladet sin filial på hörnet av Storgatan och Hantverkaregatan. På bilden från 1934-35 står deras tidningsförsäljare av söndagsupplagan. Från vänster: Torsten Eliasson, Lars Sandberg, Lars Qvick, Ragnar Haglund, Sven "Kiddi" Persson och Gösta "Grydan" Andersson. Uppe på trappan står föreståndare Bengt Johanssons son Carl Ballerup och dennes svåger.

Samma gatuhörn anno 2006.

Följande personer eller institutioner har bidragit med bilder, texter eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden och har medgivit publicering av densamma. I övriga fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv:

Sture Falheds donation

Erland Ripas donation

Bo Sahlées donation

Övriga: Kjell Karlssons donation

Folklivsarkivet i Lund

Lena Andersson

Hanna Bengtsson

Kjell Bergman

Per Blomberg

Lennart Börnfors

Ulf Diehl

Carin Elmvik

Elsie Hansson

Knut Jönsson

Bror Larsson

Lars Nilsson

JanAnders Persson

Sven Persson

Anders Ohlsson

Mats Olsson

Bo Sahlée

Per Thelander

Anna-Carin Åkerberg

ISSN 1653-0454
ISBN 91-975638-2-X